

Minder fra Branderup Sogn og Roost

Af J. Fausbøl

Forord

Denne version af *Minder fra Branderup Sogn og Roost* er en kopi af den oprindelige bog udgivet i 1911 af Jørgen Fausbøl. Originalens Sprog og stavemåder er bibeholdt.

Jørgen Fausbøl's efterkommere Anders Dons Hørlück og hans søster Mette Thyssen, har givet tilladelse til udgivelse af denne nye udgave 2 af den originale bog.

Udgave 2 indgår som en del af en Sønderjysk egnsbeskrivelse for Branderup, Rurup, Roost og Agerskov i forbindelse med udarbejdelsen af en slægtstavle og -bog, for Inge og Jørgen Brandt's slægt i Sønderjylland.

Egnsbeskrivelsen, slægtstavlen og bogen kan ses på Inge og Georg Brandt Christensens Web [IGBC](http://www.igbc.dk), www.igbc.dk.

Udgave

- 1 J. Fausbøl, 1911
- 2 Georg Brandt Christensen, 7. August 2007.
Småkorrektioner i tekst. Struktur og layout ændret. Sidst i bogen er tilføjet en liste over de personer der er omtalt i bogen.

Indholdsfortegnelse

Forord	2	Fri Bondejord og Fæstjord	37
Branderup Sogn.....	4	Lærere	38
Sagn	5	Hans Rolskov	39
Kirken	5	Lidt om Slægten Juhl.....	40
Et gammelt Legat.....	12	Kjesten Pærs.....	41
Branderup Bymænds Grandevide og		Varselhistorier	41
Vilkaar	13	Roost.....	42
Af Byens Historie.....	14	Sagn.....	42
Per Væt og Mari Klaabos	26	Rostgaard	43
Rurup.....	27	Roost Fogedgaard	45
Sagn	27	Rasmus Holmer	47
Et Rurup Konebarsel	27	Slægten Rostgaard	47
Gamle Rim	28	Af Byens Historie	47
Gamle Lægedom-formularer	29	„Æ Skippers"	48
Gaader	29	Skoler	49
Marknavne	30	Malkøller	50
Forsvundne og forsvindende Ord	31	En Ramse	50
Bagning	32	Rimsmeden Hans Damm.....	50
Brygning	32	Børne Ramser	51
Husflid.....	32	Slutning	52
Gildeskikke.....	33	Æfterslet til Minder fra Branderup Sogn	
Sagnet om skatten paa "æ		og Roost	53
Nørregaard"	33	Navneregister	55
Af Byens Historie.....	35		

Branderup Sogn

Min Fader var engang i sine yngre Aar en Rejse nede i Krop, Paa en Kro dernede i Egnen spurgte man ham, hvorfra han var, og paa Svaret: fra Branderup Sogn, kom Krokonen med denne for hende uforstaaelige Ramse:

„Branderup, Rurup, Refslund aa æ Møl, stakket Dands er snart sprungen!”

En Menneskealder senere kom jeg som Dreng i Nærheden af Læk, Der gentog sig for mig det samme En Forklaring af Oprindelsen til denne Ramse vil gives paa et senere Sted; men mærkeligt er det, at en saa uforstaaelig Ramse kan vandre saa langt imod Syd, paa denne Tid til ukendte Egne! —

Sognet er lille, i Flademaal kun en Fjerdedel mod Agerskov, i Folketal kun en Tredjedel og efter Gammelskat kun Halvdelen.

Lille, men smukt er Sognet og efter sin Størrelse et af de bedste i Vesteramtet, prydet som det er med en Del smaa Skove, Rester af de store Skove fra Fortiden.

Et af de særegne, smukkeste Steder finder man paa en Vandring ud paa Præstens Hede, Toppes Bjerge, Østen for Branderup. Der sættes man ind i en vestjysk Hedestemning, den Ro og Stilhed, der her gør sig gældende, er helt forunderlig. Kun naar Kredsbanen snegler sig forbi, vækkes man til Virkeligheden fra den drømmende Tilstand.

Gaar man saa efter Kirken, og man har den i sen Eftermiddags Belysning, er dette Landskab ligesaa ejendommeligt samt helt forskelligt fra det forrige, med Kirken, der nu saa frejdigt skyder sig op af den lille Kratskov.

Saa er der flere smukke Steder paa Branderup Mark i Slaarver, og paa Rurup Mark, de dejligste smaa Punkter i Friskjær og ikke at forglemme Rurup Gade.

Sognets Lidenhed, omklamret, som det er baade i Syd og Øst af det store Agerskov Sogn, har vel nok trykket Befolkningen, men mest dog de gamle Præster, især paa Grund af de smaa Indtægter.

En Forklaring af Stednavne er i Regelen Slutninger, her ligger disse Slutninger lige hen ad Landevejen: Branderup er Personnavnet Brand, Slægten Brand, der har anlagt Byen; og Rurup er Aflægger af den ældre By Ronst, der før hed Rostaht, hvilken Endelse tyder paa, at Byen er fra den allerældste Tid. Da der kun er to Byer i Sognet, der næsten er ens i Størrelse, saa har der ofte været Kappestræb om Magten og Indflydelsen i Sognets Sager, og det har givet Anledning til en Kraftprøve mellem de to næsten lige stærke Byer, vel har man hørt saadanne Udtryk som „Rurup vigtig”, „Branderup dygtig”, men uden videre Begrundelse.

Derimod siges, og vistnok med Grund, at et Barselgilde i Rurup er ikke saa „glant” som et „Ærøl” (Begravelse) i Branderup, da samme let endte med en lille lystig Drikkevise, der vilde støde de mere adstadige Rurup'ere, skønt efter hvad Sagnet fortæller, og som siden under Rurup vil blive fortalt, de Rurup Koner i fordums Dage nok kunde slaa til Søren.

I gamle Papirer nævnes en By Skovbøl i Sognet; men den er nu forsvunden med samt ethvert spor af den.

I Aaret 1638 har Præsten Michel Wolfdall efter Opfordring af Ole Worm givet følgende Beskrivelse af Brandereup Sogn:

„Bjerge: Rævebjerg, Rundbjerg, Bregnebjerg, Topsbjerg, Mandbjerghoved. Aaer og Bække: Kirkebæk, Rundbjergbæk, Slajkæraa, Rurupaa, Bavlundaa. Skove: St. Mauriti Skov, Mandbjerg Skov, men ere dog moxen øde.

Ved Branderup Kirke er en Dal, og hvo som staar i Kirketaarnet og ser neder i Dalen, da synes hannem Hovedet at svingle. I Branderup er tilvisse 20 Springbrønder, som løber op igennem nogle Huse.”

Til Sognet knytter sig følgende historiske Navne: Barfod, Martensen, Krüger, der senere vil blive omtalte.

Sagn

Paa Tæstens Gaard, der laa midt i Vesterbyen, boede i gamle Dage en Herredsfoged. Om ham fortælles der, at han havde svær Lyst til at købe den Gaard, som laa Syd for den, senere Søren Fiskers Gaard, dog Ejeren vilde ikke sælge, hverken med det onde eller gode.

Saa en Dag var de begge samtidig i Aabenraa. Der køber Herredsfogden sig to Tønder Salt og tager med hjem. Sent om Aftenen bærer han dem ned til Bonden Syd for og lægger dem op paa hans Loft.

Dagen derefter gjorde Herredsfogden Husundersøgelse i alle Gaarde i Byen, og ved denne findes Saltet paa Naboens Loft. Han blev anklaget for Tyveri og indstævnet til Tings, hvor ifølge det gamle Ord, at hvor Tyvekosterne findes, der er Tyven, Sandemændene og Ransnævningerne maatte dømme ham for Tyveri til at hænges.

Han blev saa hængt Syd for Byen paa nogle Agre. der endnu den Dag i Dag kaldes Tyvsmark.

Men førend han kom i Galgen, raabte han til Herredsfogden: „Om to Maaneder ses vi igen, og da mødes vi for Guds Domstol“.

Kirken

Den oprindelige Kirke er bygget af Kampesten (Granit) i Rundbuestil (romansk), og som de fleste Kirker i Tørninglen med Korrunding (Apsis). Senere er Korrundingen som saa mange Steder taget bort, af hvad Grund, ja det er en Gaade. Toftlund Kirke har beholdt sin smukke Korrunding.

Disse Kirker har før haft baade en sydlig og en nordlig Indgang med Rundbuer, den nordlige er nu tilmuret. Da der paa Brandrup Mark er funden et lille romansk Søjlehoved, saa maa man antage, at der har været en Granitsøjle til Pryd ved hver Side af Døraabningen.

Tiden for Kirkens Bygning maa sættes til den første Halvdel af det 12 Aarhundrede. Teglsten kom først i Brug i Valdemar den Stores Tid omkring 1150.

Kirkeklokken er kun lille, men af stor Ælde, efter Kenderes Mening en af de

Just den Aften, da de to Maaneder var omme, blev der et Spektaklet i Herredsfogdens Gaard over hele Huset. Ingen kunde forstaa, hvad der var løs, Kvæget brølte, saa det var forfærdeligt. Alle Folkene løb ud for at se efter; da de siden kom ind igen, laa Herredsfogden i Sengen med omvreden Hals.

I mange Aar gik han igen; omsider brændte Gaarden. Da den igen blev opbygget, blev den flyttet lidt i Nordvest, og siden har der været Ro i Gaarden.

* * *

I Aaret 1667 brændte Præstegaarden. Sagnet fortæller, at en Kriger red igennem Byen og skød med sin Pistol mod et Hus ved Vejen. Forladningen tændte i Taget, Huset brændte ned samt Præstegaarden og hele den nordlige Del af Byen, der omtrent var det halve af den. Rytteren fortrød sin Gerning, red ind i en Skoveng Nordvest for Byen og skød sig selv. Han ligger begravet under en stor Sten i Engen. --

allerædste, uden Støbemærke, den skal være støbt paa Stedet af en omrejsende Klokkestøber. Der maa i sin Tid have været en fast Klokke, I Kirkebogen er 1667 indført: Peder Rimers Datter døbt.

Meget mærkeligt er det, at Kirken før Udskiftningen var den østligste Bygning i Sognet, man kunde fristes til at søge den forsvundne By Skovbøl derude til Øster, skønt hverken Sagn eller andet Spor viser i den Retning.

Taarnet er en senere Tilbygning og er som paa de fleste Kirker i Tørninglen forsynet med flere spidse Gavle, der er byggede umiddelbart lige før Reformationen, kun Tirslund Kirke er glemt ved Taarnbygningen.

Og Vaabenhuset er nok omtrent fra samme Tid Navnet stammer fra, at da de fleste frie Bønder i gammel Tid bar Vaaben, saa skulde disse hensættes i Vaabenhuset.

Ingen maatte møde i Guds Hus med Vaaben. Det lille Hus havde flere Navne, her paa Egnen kaldtes det altid „æ Skiøbt" fra den Tid, da Folk stod offentlig Skrifte. De Hjemfaldne maatte opholde sig der, indtil de havde modtaget Præstens Foraningstale og givet Omvendelsesløfte, saa først maatte de træde ind i Kirken for at deltage i Gudstjenesten. Desuden havde Huset paa mere sydlige Egne et tredje Navn „Karmhus ". Ligbaarerne havde her deres Plads; de kaldtes „Karm" i ældre Tid. Der skulde seks Mand til at bære en saadan Baare.

Kirkens Indtægter

Derom findes følgende Skrivelse:

„Kirkeværgerne skulle herefter være forpligtede til aarlig før Mikkelsdag at indkræve alle Kirkens Indkomster: Koleje, Jordskyld og Rentepenge og holde det til Stede i Redelighed, naar Regnskabet sker, eller selv udlægge det.

Ligeledes skulle Kirkeværgerne for Fremtiden hverken bygge eller lade bygge ved Kirken eller foretage Udgifter paa Kirkens Vegne, som overgaar fire eller seks Mark lybsk (1 Mark lybsk =: 1 Mk. 20 Pg) undtagen med Ærkedegnens Raad og Samtykke.

Den 18, Oktober Anno 1609,
Ægedius Lauritzen.

Ærkedegn ved Ribe Domkirke med egen Haand."

Ovennævnte Koleje er en meget gammel Afgift til Kirken, som kun hvilede paa enkelte Gaarde og gaar helt tilbage til den tidlige Middelalder. Hvordan den er fremkommen, er vanskelig at bestemme; men det er et Laan, som Kirken har ydet de Bønder, der trængte, og i Stedet for aarlig Rente, der ikke brugtes af Kirkens Penge, blev Sikkerheden for Laanet Pant i en Ko med en aarlig Leje af to Skilling for hver Ko I Aaret 1609 har Kirken tyve Køer, deraf 11 i Branderup og 9 i Rurup. Enkelte af Gaardene, der betalte Koleje, kan endnu paavises:

1609: Las Hansen, siden Jens Skjoldager — Hans Hansen, siden Søren Fisker.

Her i Tørninglen var Afgiften til Præst og Kirke ikke en Tiendedel, men kun en Femtendedel, saa at hvert femtende Neg, Lam, hver femtende Kalv og Gris blev afgivet til kirkelig Brug og kaldtes Tiende; det deltes saaledes: af Korntienden fik Præsten det halve, og den anden Halvdel deltes ligelig mellem Kongen og Kirken. Men af Kvægtiende fik Kongen intet. Denne deltes lige mellem Præsten og Kirken, dog saaledes, at Kirkens Part blev betalt efter en fastsat Pris for hver Kalv, Gris eller hvert Lam, medens Præstens Part blev leveret i in natura.

Kirkens jord var kun lidt, blot nogle faa Agre paa nuværende Jef Thøjsens Gaard.

Biskop Block har 1772, Aaret før han døde, solgt Kirkens Tiende til Sognet paa følgende Vilkaar:

- 1) Sognet betaler aarlig hver Mortensdag 37 Rigsdaler i klingende Mønt,
- 2) Tvende af Sognets bedste Mænd indestaar for rigtig Betaling til Kirkens Værger, som igen aflægger Regnskabet for Biskoppen
- 3) Naar der til Vedligeholdelse skal hentes Byggeemner, saa har de to gode Mænd at gøre Tilsigelse til Sognemændene for, at de efter rigtig Omgang kan yde nødvendig Kørsel og Plidsarbejde.
- 4) Skulde Kirken ved ulykkeligt Tilfælde blive brøstfalden, saa maa Sognet sammenskyde til dens Istandsættelse.
- 5) Paa disse Vilkaar overdrages Kirkens Tiende til Sognet i 10 Aar, men skulde Kongelig Majestæt forinden gøre Forandring, saa at denne Fæste ophæves, da har Sognet intet Krav til Biskoppen eller hans Efterfølger
- 6) Hvis der i Anledning af denne Handel opstaar Strid, da afgøres Sagen ved Ribe Byting.

Til Bekræftelse
Ribe Bispegaard, den 19. August 1772
I. K. Block"

Præsterækken

Om det lille Præstekald fortæller Rhode i sin Beskrivelse af Haderslev Amt: at det er endnu Skik her, at Præsten i Fasten faar Brød og Æg og af hver Mand en Skilling til Salt, paa det, at han ej skal spise Kød, som er for dyrt paa saa ringe Indtægter."

1) Den første Præst efter Reformationen kendes ikke engang af Navn.

2) Thomas Petersen nævnes som den anden Præst Han lavede den Daarlighed, som og flere har gjort, ved ordentligt Tingsvinde 1618, næste Tirsdag efter Mikkelsdag, at lade sig skænke de 9 Fag Hus, som Bønderne i dette Amt overalt skal vedligeholde for Præsten.

3) Mikkel Pedersen Wulfdal, født i Uldal 1600, blev Præst her 1629 og Provst 1660. Det var ham, som bekendtgjorde fra Prædikestolen: „Branderup, Rurup, Refslund aa æ Møl, i Morgen maa I komme med Jert Smørbør, stakket Dans er snart sprungen."

Da han blev ældre, snakkede han stadig højt med sig selv. Saaledes fortælles der, at han engang i Agerskov, da Præsten der var forhindret, skulde forrette en Jordfæstelse. Saa begyndte Hr. Mikkel temmelig højt ved Graven:

„Af Jord er du kommen!" men ved sig selv sagde han:

„Det er dog en forfærdelig tung Spade,"

„Til Jord skal du blive!"

„Jeg tror skam den vejer otte Pund,"

„Men af Jorden skal du igen opstaa!"

„En anden Gang tager jeg min egen Spade med!"

Hr. Mikkels Datter blev efter Sædvane gift med Efterfølgeren, Hr. Søren, men hun døde 1663, endnu før Aaret var omme. Hr. Søren giftede sig nu igen med Præsten Christian Billums Datter af Brøns. (Denne Christian Billum blev som gammel 1726 dræbt af Skærbæk Præst, Johan Andresen; han stak ham ihjel med en Pennekniv).

Da Hr. Mikkel ikke var tilfreds med dette Giftermaal, saa flyttede han ned til sin Søn paa Møllen.

Præsten fra Brøns forrettede Vielsen, hvilket Hr. Mikkel som Provst vilde have gjort. Derfor, da alting i Kirken var forrettet af Præsten fra Brøns, og han laa paa Knæ foran Alteret, listede den gamle Provst, Hr. Mikkel, sig op til Alteret, bukkede for ham og sagde:

"Goddag, Goddag, Hr. Giliat,
Jeg stryger Pengene i min Hat
Og gaar i Døren nu saa brat.
God Nat, god Nat, Hr. Giliat!"

Da han nu gik med Offeret i Hatten ned ad Kirkegulvet, knurrede han og snakkede med sig selv om noget, som ingen forstod, og kom saa ned til sin Søn, som spurgte:

Fatter! hvi gjorde I det og knurrede endda?

„Min Søn", svarede han, „naar Katten faar Musen, saa knurrer han."

Hr. Mikkel døde i Møllen 1667.

Den ene af hans Sønner var Kunstmaler. Han satte sin Familie et stort Mindesmærke, et Epitafium, som ældre Folk godt kan mindes. Det store 8 Alen høje Billede hang skraas over det nordøstlige Hjørne af Kirkeskibet. Det fremstillede en gammel graaskægget Mand med kraftige Ansigtstræk, Hr. Mikkel, og hans blege Hustru med den lille Fløjskalot paa Hovedet, omgiven af 4 Sønner og 3 Døtre. Billedet naaede næsten fra Gulv til Loft og var fuldt af en Mængde bibelske Sindbilleder. – Men skammeligt er det, at Kirkestyrelsen ikke har sørget for at bevare det gamle Kunstværk. Det blev for en Del Aar siden revet ned og lagt paa Loftet, hvor Blytækkeren tog det og brugte det som Brændsel ved Blystøbningen, en lille Rest findes endnu i Museet i Flensborg, Det er en utilgivelig Vandalisme, som her er øvet.

Kunstmaleren døde 1670 og blev begravet i Kirken foran Alteret ved Siden af sin Slægt

4) Søren Lorenzen Hytter, en Bagers Søn fra Ribe, født 1633. Som før nævnt blev han gift med Hr. Mikkels Datter og var Præst i Branderup i 50 Aar. Hans anden Kone fra Brøns døde ogsaa efter et Aars Forløb, 1665. De havde en Datter. Den tredje Kone var Maren Arenkiel fra Toldsted. Med hende levede han i fire Aar. Hun døde 1670 og efterlod ham en Søn og to Døtre.

Men nu fik Hr. Søren Kam til sit Haar, idet han fjerde Gang giftede sig, denne Gang med Mette Adolfsdatter Lefs fra Aabenraa, født 1648. Hun blev en daarlig Stifmoder til fire Børn og en daarlig Moder til 10 Børn. Mette Lefs drak sig ihjel ved et Konebarsel i Juleugen 1710. Der var fem Sønner og fem Døtre, der paa én nær førte et liderligt Levned.

En Datter blev gift med Naboen, der var Kromand.

Hr. Søren døde 1712, og i Kirkebogen staar at han blev begravet ved Siden af sin sidste Kæreste forved, Alteret. — Men Mette Lefs's, der endnu er Børneskræmsel i Branderup, gik igen og huserede slemt i Præstegaarden, saa det blev nødvendigt for den efterfølgende at mane hende ned i Dammen Vest for Præstegaarden og lade en Pæl ramme igennem hende, hvoraf endnu Toppen kunde ses for faa Aar siden.

Saa for en Del Aar siden blev det galt igen i Præstegaarden, og alting ei nok ikke saa rigtig fat endnu. Der var nemlig, mener man, bleven rokket ved Pælen i Dammen. En gammel Kone, der døde for flere Aar siden og som ung Pige tjente i Præstegaarden, fortalte, at om Aftenen efter en Storvask kom Karlen og Drengen ind med en Del Æg, som de havde fundet. Det var bleven sildigt, henimod Midnat. Præsten og Madammen var alt i Seng. De lavede sig da alle fire en stor Æggekage; som den nu var færdig og stod ganske hyggeligt og brasede paa Vaskerbordet, saa siger Avlskarlen:

„Hvad vilde Met' Lefs's sige til dette, hvis hun saa det?"

I det samme hørtes de alle en hul Røst, som sagde:

„Ej jeg ser det, men hører det."

Dermed var Madlysten borte; de listede sig alle i Seng og lod Pande være Pande."

Der er for Resten en gammel Vise om hende, hvoraf kun det første Vers kendes:

„Og det er vist den gamle Mette,
hun nyder ej i Graven Ro
Hun ofred kun hvert andet Aar,
hun drak sig dagligdags en Taar."

5. Nicolaj Freuchen, født 1684 paa Vojensgaard, Søn af Forpagteren der. Han var først Feltpræst i syv Aar for de danske Tropper i Brabant, Præst i Branderup fra 1712 og Provst 1741, gift med Ingeborg, Detlev Outzens Datter fra Roost, født 1689, død 1752.

I Branderup Kirke er Opgangen til Prædikestolen fra Koret gennem en smal Aabning i Muren, der skiller Koret fra Kirkeskibet.

At Pastor Freuchens Prædikener har været vel lange, er nok Aarsag til følgende Historie: Naar han gik ned fra Prædikestolen igennem Muren. Saa listede Folk sig

rask ud af Kirken, og naar han saa gik forbi Korhvælvingen, og han saa ned ad Kirken, var den tom, men saa en Dag vendte han pludselig tilbage gennem Muren til Prædikestolen og saa blandt andre en lille krølhaaret Skrædder, der gik bagerst ud. Saa raabte Præsten: „Se til den Krøllentop, han skal og med, og hjemme har han ikke en Høne at vande."

Freuchen døde 1752. Han havde 5 Sønner og 7 Døtre, De tre Døtre blev gifte med Præsterne i Spandet, Brarup og med Efterfølgeren i Branderup. En Søn blev Præst i Ensted.

6) Andreas Bruhn. født i København 1718, ordineret 1747, Skibspræst i Kina til 1752, da kom han her til Branderup, og som Sædvane var, blev han Aaret efter gift med Formandens Datter.

7) Nicolaj Brorson: Denne opvakte Mand af Brorsons Slægt var kun Præst her i to Aar.

8) Ditlev Christiansen Outzen var en Præstesøn fra Toftlund og en Sønnesøn af den bekendte Husfogedslægt i Roost. Han kom fra Bevtøft, hvor han var Kapellan hos Provst Chrystalsin; her i Branderup blev han gift med Provstens Datter og fik siden Præstekaldet i Bevtøft 1788.

8) A. P. Krøyer kom hertil 1788. Da Krøyer var kommen bad han i en Ansøgning til Biskop Middelboe om at faa bevilget, ligesom sine Formænd, en liden Understøttelse af Kirkens Kasse paa 40 Mark til Bestridelse af Ordinations-Omkostningerne og slutter saaledes: „For Deres højædle og Højærværdigheds Andest og Kærlighed imod mig aflægger jeg herved min underdanigste og skyldigste Taksigelse og beder i lige Maade at formelde min underdanigste Kompliment til højædle Frue-Kæreste. Med de ivrigste Bønner og varmeste Ønsker for Deres høje Families bestandige Velgaaenhed, henlever jeg fremdeles.

Underdanigste Tjener
A P Krøyer."

10) Hans Peter Barfod fra 1796 til 1808 Han var flittig, nøjsom og godhjertet, i det hele en meget elskelig Mand, men var som den Tids Præster Rationalist og gjorde et stort Arbejde for at udbrede Oplysning i Omegnen Han oprettede en Efterskole i Præstegaarden, hvor Sognets og Omegnen unge Mennesker om Vinteren mødte flere

Dage om Ugen til Undervisning. Han underviste et Antal af 12-16 store Drengene i dansk Sprog og Historie, var en god dansk Mand, meget afholdt, saa hans Minde lever endnu blandt de Ældre. Han vilde ligesom i Nabo-sognene indføre den evangeliske Salmebog Men da han mødte Modstand hos de bedste og alvorligste i Sognet, der elskede deres gamle Kingo, saa lod han Sagen ligge til Efterfølgeren — man sagde, han var for blød i Sindet.

Barfod udgav flere Smaaskrifter, saaledes 1804 „Fædrelandssange for Almuen“.

Nogen Digter var han ikke, men de fandt Genklang i den Tids Øren. Der er Sange om Islænderen Torkild Mane, Hans Egede o. s. v. Saa er der „Kristines Minde“, en Sang for Husmødre. Kristine var en gammel from og kristelig Møllerkone, der var meget afholdt for sin Godgørenhed, hun var konfirmeret af Nicolaj Brorson og døde 1802:

Om denne Gravhøj være Fred!
Her lagde de en ædel Kvinde
Hun gik herfra til Evighed.
Men efterlod et elsket Minde,
Den sande Vedmodstaare flød
Ved Budskab om den Ædles Død,

I hendes Hus man sporede
Den ægte Huslighed og Orden.
Her Gæstfriheden boede
Saa skøn som nogen Tid i Norden.
Hun mødte hver med Venlighed,
Med inderlig Godmodighed.

Ja med en glad og villig Haand
Hun lattede hvert nedtrykt Hjerte.
Med Kærlighedens milde Aand
Hun ømt tog Del i Brødres Smerte
Og tit hos den Bekymrede
Fremlokket' Glædens Følelse.

Jeg saa dig selv i Dødens Stund
Med Gud og Enighed fortrolig.
Jeg saa dig i det sidste Blund.
Ej kæmpende — men blid og rolig
At hæve Sjælen op til Gud
Forventende hans Faderbud.

Saa var din Død din Vandel lig,
Som Bækkens Vand, saa stille, rolig
Dit Liv henrandt - og blidelig
Opsteg din Aand til Aanders Bolig.

Og af Medmennesker du nød
Velsignelse i Liv og Død.

End tit jeg med Ærbødighed
Hen til den Frommes Gravsted iler.
Der tit med Sjæls Alvorlighed,
Med Andagtsfølelse jeg hviler
Og beder: Gid mit Endeligt
Maa vorde denne Frommes ligt!

Den lødige af hans Sange er vel nok den om Slaget paa Reden 1801, Skærtorsdag den 2. April.

I Aaret 1808 udgav han tre Prædikener, især med Henblik paa Ulykkesaaret 1807, da Flaaden slæbtes bort

I Fortalen siger han: „Min Tale er et øjeblikkeligt Udbrud af min Grundstemning, da jeg hørte de utrolige Rygter om denne Røver- og Niddingsdaad, der siden fik Stadfæstelse.

Hvad jeg da som dansk Mand følte og tænkte, betroede jeg Papiret for siden at meddele min Tale offentlig. Vel kunde den ned nøjere Overlæg trænge til Forbedring, men af Frygt for, at jeg kunde berøve den dens ejendommelige Varme, der vistnok er dens væsentligste Værd, lader jeg den fremtræde i dens oprindelige Dragt.“

I Aaret 1808 blev han kaldet til Lyngby, hvor han 1812 oprettede det bekendte Lærerseminarium.

Fra samtlige Seminarister, som han havde dimitteret i Aarene 1813 -1823, modtog han flere Aar efter en Takskrivelse, ledsaget af en kostbar Mindegave; da Gaven var uden Navn, men undertegnet: „Fra samtlige Seminarister“, saa takkede han offentlig i Aviserne og sagde, at deres Undervisning har været hans Livs kæreste Arbejde.

Hans Søn, den bekendte Historieskriver Frederik Barfod, er født i Lyngby 1811. 1822 blev Barfod forflyttet til Fakse og Stevns. Ribe Bispestol blev ham tilbudt 1833, men da han afslog den, blev den givet til Tage Møller.

11) Pastor Schou kom her 1808 med sin unge Kone lige fra København, de var begge uvante til Landbedrift, saa der er en hel Del Historier om deres københavnske Opfattelse af landlige Forhold.

Da de den første Sommer havde Tækkerne, var de begge ulykkelige over den gamle Tækkelse, som laa for Vinduerne

og gjorde Værelserne aldeles mørke. Nu da alt var afbrækket, saa vilde Præsten have, at de skulde begynde at tække fra oven, saa kunde de dog staa at arbejde paa Lægterne. Endelig var de færdige og begynde at pudse, saa raabte Præsten: Kone, kom herud, nu polerer de Taget!

12) Peter Sørensen, der kom her 1814, var meget stridbar, derhos særdeles fattig, saa fattig, at Konen gik rundt i Byen og tiggede baade Mad og Klæder, selv Stoppegarn til Børnenes Strømper. Naar hun kom til Gilde, var hun grundig og forspiste sig, som hun gjorde grundigt ved Degnens Begravelse.

Der blev digtet en Nidvise om hende.

Sørensen kom hertil fra Færøerne han skriver derom, at han havde der 7 Kirker paa 6 forskellige Øer, og som Belønning for at have tilsat sit Helbred faar han et daarligt Kald med næppe 250 Rigsdaler Indtægt. Han ser sit Haab skuffet, maa sukke under Næringsсорger, hvorved Modet til at passe sit Embede svinder, og han opkaster det Spørgsmaal: Hvad skal jeg med Familie æde og drikke og hvormed skal vi klæde os? En Arbejder er dog sin Løn værd!

Biskoppen og Amtsprovsten, der er tillagt saa stor Overflod, kan arbejde med Lyst. De skulde udvirke, at de smaa Embeder fik et Tillæg, eller tage fra de store Sogne og lægge til de smaa; saaledes burde det halve Gestrup og det halve Bovlund lægges til Branderup Sogn. Held over de Mænd, som sætter dette i Værk!

Efter syv Aar flyttede han herfra og kom siden til Hedensted mellem Vejle og Horsens. Der gik det helt galt. Da Degnen skulde hjælpe ham Messesærken paa, stak han med Vilje Præsten med en Naal, saa blev Sørensen vred og slog Degnen, det udartede til et stort Slagsmaal omme bag Alteret.

De blev begge afsatte.

13) Andreas Th. Ørbeck er nok den mærkeligste Præst, der nogen Sinde har været i Nordslesvig. Om ham er der saa meget at fortælle, saa de Gamle sagde, at dette ikke kunde beskrives paa en halv Kohud. Derfor er en Begrænsning vanskelig, og vilde man søge i Ribe Stiftskifte, saa blev Stoffet helt overvældende, der er nok foruden denne Kilde.

Ørbeck var født i Ribe, var Student sammen med Magister I. C. Lindberg, sluttede

sig til den grundtvigske Kreds og deltog i de saakaldte Kalkbrænderi-Møder - gudelige Møder, som Lindberg afholdt i et Hus på Kalkbrænderivejen. Da han siden købte Luthers samlede Skrifter, fik han katolske Meninger, som siden aldrig forlod ham, og som i Grunden klædte den gamle spidsfindige Mand godt. I Aaret 1822 kom han til dette lille Sogn og var her i 18 Aar

Fra Omgangen i sin Ungdom med Folk af den grundtvigske Retning havde han faaet et friere Syn paa de kirkelige Forhold, men han bevarede kun det egenraadige i sin Førelse af Præstegerningen. Som en stridbar Natur røgtede han trods Advarsler og Bøder sit Embede saaledes, at han forrettede alt, hvad andre Præster ikke turde eller vilde.

Han konfirmerede alle, som kom fra andre Sogne og der var blevne afviste paa Grund af daarligt Nemme, manglende Kundskaber eller mindre god Opførsel, ofte unge Mennesker over tyve Aar, der kom langvejs fra, nede fra Sproggrænsen og flere Mil Nord for Kongeaaen, i Flokke paa 10 til 20 Stykker. De fik i Regelen Plads hos en af Omegnens Gaardmænd for en kort Tid, gik til Præsten til Forberedelse og blev konfirmerede med hele den sædvanlige Flok. Derved fik de deres fulde borgerlige Rettigheder med Hensyn til Myndighed og Giftermaal.

Han viede Brudepar, der manglede de nødvendige Papirer, saasom Bevis fra Fattigvæsenet for, at ingen af Parterne havde nydt Understøttelse. I saa Tilfælde kunde de i den Tid ikke blive gifte, førend denne Fattighjælp var tilbagebetalt. Ja, endogsaa hvis Fattigvæsenet havde ydet Bidrag til deres Opdragelse, saa var dette, saa længe det ikke var tilbagebetalt, en Hindring for Vielse. Og da Tilbagebetaling i Regelen var umulig, saa var Giftermaal udelukket, hvilket saa gav Anledning til, at de levede sammen uden Vielse, - saa her var den gamle Præst i sin moralske Ret.

Forældres og Formynderes Minde eller Mindreaarige brød han sig ikke om, han kappede dem sammen for et godt Ord.

Ogsaa bedre Folk med Kongebrev, men uden Forældrenes Minde, havde hos Ørbeck en sikker Tilflugt, - de kom undertiden kørende fra fjerne Egne og blev rask færdige i Kirken, fik Bevis og var lovlige gifte.

Men galt gik det ham et Par Gange. Han kom til at vie Folk sammen, der endnu havde en ældre Ægtehalvdal gaaende et eller andet sted. Dette gav foreløbig Bøder og tilsidst Suspension for en længere Tid, men han blev ved Hjælp af sine Sognefolk tagen til Naade igen.

Da han havde Præstegaardens Jorder udlejede saa havde han ingen Heste. Naar han skulde ud i Sognet, maatte Vedkommende befordre ham.

Saaledes havde han engang med sine to Døtre været til et lystigt Gilde, og den unge Bondesøn Johannes skulde om Natten køre Præsten hjem.

Præsten holdt endnu paa den gamle smukke Sædvane, at han baade ved Ankomst og Afsked gav sine mandlige Menighedsbrødre et Broderkys.

Ved Hjemkomsten til Præstegaarden sprang den unge Mand rask af Vognen, hjalp Præsten ned, der saa kyssede Johannes; og da denne hjalp Døtrene af Vognen, mente han, at dette skulde gaa paa Omgang, hvorfor han kyssede begge Døtre til stor Morskab for disse, der af Enfoldigheden havde faaet et Kys.

Med Oprettelsen af Testamenter tog han det ikke saa nøje, ja om et saadant gaar endnu i Sognet en lang Historie, som, hvis den var bleven opklaret, havde kostet ham Kjolen.

Den, der ved Testamentet var bleven begunstiget ved uden Slægtskab at faa overdraget en Gaard med fuldt Beslag, gav det ingen Lykke, i faa Aar svandt alt bort som Dug for Solen, og Arvingen gik fra Forstanden.

I Aaret 1840 flyttede Ørbeck til Arrild, hvor han blev ved paa den gamle Maade, der i 1845 gav Anledning til et Par indsendte Stykker i et Blad i Ribe:

„Ribe, den 27. December.
Vigtige kirkelige Spørgsmaal.

Kan det være overensstemmende med den Ed, gejstlige Mænd have svoret, at Præster med Ligegyldighed tier, naar en vis Præst gør en Næringsvej af at antage anden Steds afviste Konfirmander? Eller at kopulere Folk, der uden Papirer kommer løbende fra alle Verdens Kanter? Gør ikke den, der tier til sligt, sig skyldig i Lovens Overtræd-

else? Eller en anden Mands Kone hemmelige indgaar Ægteskab med en anden Kones Mand, og ved Undladelse at gøre sin Pligt ved at forhindre det, har handlet ligesaa uforsvarligt som hin Jesuit?
Cleridavocatur.”

„Ribe, den 29. December.

Af kristen Barmhertighed mod stakkels uvidende forsømte Børn kjører Undertegnede hver Lørdag fra Nytaar til Lørdag efter Paaske omkring i alle Sogne i Tørninglen, for med min Omnibus, som rummer 20 Personer, at befordre Piger og Drengene fra 14 til 18 Aar til Arrild og samme Dags Eftermiddag igen tilbage.

Betaling modtages ikke for denne Barmhertighedsgernings, hvorimod forventes, at enhver vil give et anstændigt Gratiale.

Ankomsten Kl. 12 Middag, Afgang Kl. 1 Eftermiddag, da en Time forventes at være tilstrækkelig saavel for Heste som for Ungdommen til at faa den fornødne Næring.

Skulde det stadige Passager-Antal komme til at overstige 20, saa ville udvendige Sæder ufortøvet blive anbragte paa Vognen.

Barmhertighedshuset pr. Ribe den 24. Dec. 1845.

Ærbødigst
Andreas Kjører,
Ungdomsbefordreder”

Dette sidste er indsendt af Pastor Kock, der den Tid var Præst i Skærbæk.

Saa sluttes Præsterækken i Branderup med den Bemærkning at de sidstnævnte tre Præster efter Barfod var Særlinge, og de nu næstfølgende fire var ligesom disse. Det er ialt syv Præster, der har haft Embedet i over 60 Aar, - een af disse sidste endte i Daarekisten, og den sidste snuste i den Grad Tobak, at den smule Forstand han havde, snuste han helt bort.

I dette Tidsrum af 60 Aar har Præsterne selvfølgelig ingen Indflydelse haft i Sognet.

Præstegaarden og Præstens Indtægter

Fra Aaret 1709 er der en Beskrivelse af begge Dele: Præstegaarden er 3 Ottinger og beboes for Tiden af Præsten Søren Hytter. Bygningerne bestaar af 10 Fag Stuehus, 4 Fag Bryggers og Baggers, 24 Fag Lade og Porthus, hvilke Bygninger alle tilhører Præsten selv.

Udsæden er 7½ Tønde Rug, 1 Tønde 6 Skæpper Byg, 6 Skræpper Havre, 1 Tønde 6 Skæpper Boghvede. Desuden avles der 24 Læs Hø. Græsningsret til 7 Heste, 2 Føl, 8 Køer, 7 Stykker Ungkvæg og 16 Faar. Præsten har ingen Skov, undtagen lidt Krat Øst for Kirken, men maa grave Lyngtorv paa Byens Hede. Præsten har den Tid af hver Ko i Sognet, som har kælvet, et Pund Smør, og af hver Kvie et halvt Pund og af hver Otting et Brød; men dette deles med Degnen.

Desforuden har Præsten særlig den saakaldte Plovbør: af hver Otting et Brød

og fem Æg og af Kaadnerne en Skilling til Salt. -

Pastor Outzen, skriver 1765: Præstens tre Ottinger er de ringeste og smalleste i Byen. Dertil hører en Eng Øst for Byen, som er den allersletteste af Byens Enge. Jeg har med megen Bekostning forbedret den lidet ved at grave Grøfter.

Agrene, som hører til Præstegaarden, ligger Øst for Kirken og fire Agre Nord for Løkken, saa al Præstegaardens Avling ligger for sig selv. Dog nyder Præsten Græsningsret efter tre Ottinger.

Fra 1. Maj indtil Rugen er høstet, maa Hyrden ikke drive med Hjorden paa Præstens Mark. Jeg har gjort Aftale med Byændene, at de ikke maa komme om Efteraaret i mine Enge, og skal mine Bæster ej heller komme i deres Enge. Men kommer mine Bæster i deres Enge, driver de ogsaa i Præstens Enge efter gammel Skik og Sædvane fra Arilds Tid.

Præstegårdens Indtægter:

Kan beregnes til	20	Rdlr.	--	Sk.
Af Sognet nyder Præsten:		"		"
I Fasten 365 Æg a 2 Skilling Snesen er		"	36	"
89 Brød a 1½ Skilling	2	"	37	"
St. Hansdag 6 Ottinger				
Smør a 2 Rdlr.	12	"	--	"
77 Brød a 1½ Skilling	2	"	20	"
29 Ost a 1 Mk.	9	"	32	"
2 Kalve a 1 Rdlr.	2	"	--	"
4 Lam a 1 Mk 8 Sk.	2	"	--	"
2 Grise a 1 Mk. 8 Sk.	1	"	--	"
26 Tdr. Rug a a 5 Mk.	43	"	16	"
4 Tdr. Byg a 4 Mk.	5	"	16	"
5 Tdr. Boghvede a 3 Mk.	5	"	--	"
Ofret paa de tre Højtider				
a 14 Rdlr.	42	"	--	--
Bryllupper, Begravelser og				
Barnedaab	31	"	--	"
Ialt		179	Rdlr.	13
				Sk.

Et gammelt Legat

Gaardejer Anders Lausten i Ottersbøl har i Aaret 1783 oprettet et Legat, som han i sit Gavebrev begrundede saaledes: Min Broder, nu salig Hr. Hans Rahr, født Lausten i Ottersbøl, Præst i Skærbæk i 20 Aar, hvem den almægtige Gud havde velsignet med stor Kundskab, Lærdom og timeligt Gods, har ved Testament bestemt, at 300

Mark skal hensættes til de Nødlidende i Skærbæk og Resten af hans Formue deles saaledes, at jeg, hans Broder, faar de to Tredjedele og min Søster Kjesten en Tredjedel. Saa kan jeg ikke andet end, da jeg ogsaa er velsignet med timeligt Gods, ogsaa at betænke de Nødlidende i de tre Sogne, hvor mine tre Børn bor i, Randerup,

Branderup og Mjolen, hvert Sogn med 100 Mk, som indestaar uopsigelig hos en Løgumkloster Tjener, Hans Hansen i Ottersbøl, indført paa hans Folio i Pantebogen, og at betale hver Mortensdag 3 Mark af hvert Hundrede, saalænge den nuværende Slægt bor paa Gaarden; men skulde der komme en fremmed Slægt, da skal denne betale 4 Mark til hvert af de nævnte Sogne.

Sognefoged Hans Hejsel i Refslund var gift med Anders Laustens Datter, saa for Fremtiden skulde Uddelingen ske af Præsten i Forbindelse med Hans Hejsel, dog kun til Trængende, som ikke fik Fattighjælp. Uddelingen begyndte 1786 og

vedblev til 1809. Saa udeblev Renterne indtil Aar 1816. Da indgav Præsten Klage til Amtshuset i Aabenraa, Efter Fradrag af Omkostninger blev der til Uddeling 4 Rdlr. 11 Skilling. Men saa fra 1820 til 24 var det igen galt, efter flere Paamindelser kom det i Orden, Det gaar saa godt indtil 1857. Efter den Tid findes der ingen Efterretning.

Saa i Aaret 1886 ønsker Manden i Ottersbøl at faa den Historie slettet i Grundbogen. Der brevveksles med Præsterne og de Kirkeældste i de nævnte Sogne om at møde en bestemt Dag i Løgumkloster for at faa slettet.

Branderup Bymænds Grandevide og Vilkaar

Et Aar efter Guds Byrd 1631 den 6. September er Byens Love vedtaget paa Tinget, for at de kan holde god Skik i Byen, som saare vel gøres behov og er indfattet i 15 Bestemmelser:

1) Hver Mand skal gaa til Grejslæg om Voldborgdag for at bestemme, hvor mange Kreaturer hver Otting maa sende med Byhjorden.

2) Skal de hvert Aar, førend de bryder Land, samle Sten hver af sin Ager og age dem af.

3) Skal alle de Gaarde (Gjærder) og Leje om deres Vang og Mark være færdige otte Dage før Voldborgsdag, og de som ikke har dem færdige, skal give Kongen 1 Rdlr, Fogden ½ Rdlr og Granden en Tønde Øl, som straks frapantes. Naar der bliver Bræk paa nogen Mands Gaarde, da skal han give 4 Lybskskilling, men bliver han advaret og ikke straks gør det i Stand, saa skal han bøde ved Skaden.

4) Alle Mænd i Byen skal møde til Grandet, naar de tilsiges, og hvo som ikke møder, skal straks pantes for 4 Skilling, undtagen han er i lovligt Forfald eller paa sin Sygeseng. Dersom Naboen ikke tilsiger ham, da skal han give 4 Skilling.

5) Ingen maa gaa paa sin Ager eller Eng for at høste og slaa, førend de har været samlede og bestemt Dagen.

6) Det er vedtaget at høste Rug i 5 Dage, som er 2 Dage til Mønt-Rug, 2 Dage til anden Kjerv og den 5. Dag at høste 3 Kjerv, og ingen maa høste mer eller mindre. Til By-Tyren skal hver Mand lade staa ½ Trav, som er Fejsgumpen. Og ingen maa

binde Rug sammen, førend de tilsammen har bestemt Dag og Tid.

7) Ingen maa slaa Græs i Fælled, men kun i sit eget Lodskift.

8) Ingen maa lade gamle, onde Heste løbe omkring blandt Øgene om Sommeren.

9) Ingen maa tøjre Heste eller Øg imellem ophøstet Korn, førend dette er kommen i Hus, og den ganske Vang er ledig.

10) Ingen maa laane Byens Tyr uden Byen. Og det skal gaa paa Omgang at tage Fejsgumpen og holde Tyren. Hvo som ikke vil, skal give en god Tønde Øl til Byen.

11) Ingen maa strø Lyng udi Forten eller Lejegab, hvorved Vejen bliver fordærvet.

12) Skal alle Grander hvert Aar stifte Tying.

13) Intet ungt Fæ maa gaa med Ko Hjorden, kun alene Køer og unge Røds-Kalve.

14) Hver Mand skal holde sine Aar og Grove ved Magt, saa de kan værre forsvarlige.

15) Ingen skal holde Særhjord med sine Øg om Sommeren.

Mortensgrande

Naar man om Voldborgsdag paa Grandet havde lavet et Overslag over Byens Indtægter og Udgifter, Græslæg, Hyrdernes Lejemaal osv., saa holdt man Mortensaften Afregning over alt, hvad der i Sommerens Løb var foregaaet.

Hvem der havde haft flere Kreaturer paa Fællesgræs, end der tilkom ham efter Otting, betalte derfor til Byens Kasse, og hvem der paa Grund af Fattigdom mang-

lede Besætning og havde efter sin Otting for lidt med Byhjorden, fik dette godtgjort af Byens kasse.

Helt fra Fortiden har Mortensgrande været en fuldstændig Regnskabsaften; her blev Bøderne betalte, og de Tønder Øl, som i Aarets Løb var forbrudte, blev drukne, der kunde jo være flere Tønder, der maatte tømmes; saa drak man saalænge, man kunde orke.

Med Ophævelsen af Fællesskabet forsvandt baade Boder og Øldrikningen, men Grandet blev ved. Byens Regnskab skulde afgøres, Betaling for Græsningen paa By-Vejene, der var blevne udlejede om Majdag, blev nu indkrævede, noget deraf blev anvendt til Byens Vel og Resten drukket op i Kaffepuncher eller maaske omvendt: der blev drukket saa længe man kunde, og Resten gik til Byens Vel.

Foruden det blev saa helt private Mellemværender afgjort, først med Munden

og til sidst med Haanden, saa der mod Slutningen kunde være enkelte Saarede.

Men det maa siges. at det aldrig førte til Retssager hvad der var afgjort paa Grandet, var afgjort, og saa var den Sag ude af Verden. Og forsømte man at paatale en Krænkelser af en Nabo den Aften, saa var Sagen forældet.

Mortensgrande blev for Resten holdt helt ned til Nutiden. Ja, den 10 November 1839 findes følgende Bemærkning i Grandbogen:

Anders Lyck købte Overmaalet af Magasin-Rug for 40 Skilling lybsk (Mk, 3,00), som med den øvrige Kassebeholdning blev drukket op.
Morten Refslund.

Magasin-Rug der af hver Enkelt blev leveret paa Grandestedet, gav altid ved den sidste Opmaaling Overmaal. Siden hen gik det over til en fast Pengeafgift.

Af Byens Historie

Før Udsiftningen laa Branderup By tæt sammenbygget i en Vinkel, og Præstegaarden laa i Vinkelens Toppunkt. Derfra gik den ene Gade i Nord og den anden i Vest. Der var ingen udflyttet, alle Ottinger, Kaadnere, Forbedelser samt et Toftegods laa klinede tæt op ad hinanden. Den Otting, der laa Vest for Præstegaarden, hed Mjølsgaard, formodentlig af den Grund, at Bygningerne har været smaa, spredte og snævre. („Mjøl" er et oldnordisk ord for det smaadelte — Mjøl nir, Hammeren, der knuser, og Mølle, der knuser Kornet til Mel.) Denne Otting, der siden kom til de nordlige Udflyttere, var nuværende Evald Clausens Otting. I Gaarden Vest for Mjølsgaard var der Krohold.

Hele Nymarken. Pløjemarken, laa Ager om Ager; en tre Ottingsgaard havde en bred Ager, en to Ottings, en noget smalle, og en een Ottings den smalleste. Naar de pløjede med 6 Heste, saa gik det „ud a fuld' Bovver", det gjaldt om at blive forrest, for ej at komme til at lage den sidste Fure.

Kaadnere og Toftegodset havde ingen Part i Agrene. Tæstens Gaard havde faaet et Stykke Ager forud, fordi den Gaard saa

altid skulde have Grandestævne, men Papirerne derover er borte.

Aaret 1709

Efter de store og langvarige Krige i det syttende Aarhundrede blev Landet forarmet af Plyndring, og Befolkningen svandt ned til Halvdelen, især paa Grund af de mange smitsomme Sygdomme, der rasede i Midten af Aarhundredet, hvilket havde til Følge, at der blev en Del øde Gaarde. Folkene døde eller rejste bort, Besætningen var borte og Husene forfaldne. I Haderslev Amt var der over 1000 øde Gaarde

Branderup gik ej heller Ram forbi, og dertil kom, at 1666 eller 67 brændte Halvdelen af Byen, saa der i en længere Tid laa 7 Gaarde øde. Og da Resten ingen Skatter kunde betale hele Aarhundredet ud, saa fik Regeringen kun Klager og Beretninger om Skatte-Restancer. Dette gav Anledning til, at der 1709 nedsattes en Kommission, der grundig undersøgte hele Amtet; hver Gaard blev eftersat, Bygning, Besætning, Avl, Udsæd, Skatterester og privat Gæld, alt blev skrevet og bogført. Til denne Kommission blev indsendt Klager og Ansøg-

ninger om Nedsættelse i Skat samt Eftergivelse af de gamle Rester.

Hvordan Oprindelsen til følgende er, kan vanskeligt opklares, men Sagen er, at en rigtig Bondeplager var en Herremand, der en Tid boede i Ribe, ved Navn Mourids Podebusk, en Skræk for en stor Del af det nordvestlige Sønderjylland, fordi han med en hensynsløs Voldsomhed udsugede de Bønder, der tilhørte ham. Han var ogsaa kommen i Besiddelse af fire Bøndergaarde i Branderup, og da Landgilden den Tid var indført i Skattebogen i Varer, men skulde betales i Sølv, saa satte han vilkaarlig Priserne saa højt, at de blev helt forarmede, og flere løb fra Gaardene.

Siden, da Kongen tilbyttede og købte en hel Del Strøgods i Haderslev Amt, blev de nok kongelige Fæstere, men trods dette beholdt de den forhøjede Landgilde, som Mourids paa en uredelig Maade havde sat op for at faa Fæsterne dyrt solgte.

Besidderne af disse fire Gaarde var: Hans Hansen paa en 3 Ottings Gaard, Niels Terkelsen og Hans Nissen paa hver en 2 Ottings, samt Præsten Hr. Søren Hytter, ogsaa paa en 2 Ottings Gaard. Disse indgav 1707 samtlig en meget ynkelig Ansøgning om Eftergivelse og Nedsættelse i Lighed med deres Naboer, „og venter Naade Svar, som Gud igen vil belønne“.

Præsten Søren Hytter havde denne to Otting Gaard foruden sin tre Ottings Præstegaard. Det var ham, som var gift fire Gange, sidste Gang med Met Less. Hvordan han har faaet Gaarden, vides ikke, mulig har han taget den for Tiende-Restancer. Til den halve Gaard var ingen Lade, kun 8 Fag Stuehus, men han havde 24 Fag Lade og Stald til Præstegaarden, saa han har haft sin Avling og Besætning der.

Udsæden paa denne to Ottings Fæstegaard var 5½ Tønde Rug, 1 Tønde Byg, 4 Skæp Havre og 1 Tønde Boghvede; han avler 22 Læs Hø og har 5 Heste og 10 Køer. Han resterer i Skat 113 Rdlr, som han faar nedsat til 33 Rdlr og afbetaler dem i to Aar i fire Terminer.

Endnu et Par Eksempler: Hein Hansen paa en tre Ottings Gaard har 16 Fag Stuehus, 23 Fag Lade og 7 Fag Aftægtshus, hans Udsæd er 9 Tønder Byg, 1 Tønde Havre og 2 Tønder Boghvede; avler 29 Læs Hø.

Han har 6 Køer, 11 Ungkræ og 7 Heste. Hans Restancer er 294 Rdlr, som han fik nedsat til 66 Rdlr. at betale i fire Terminer.

Dette var en overordentlig stor Eftergivenhed, tilmed da hans private Gæld kun er 16 Rdlr, som han skylder sin Kones Moder; hun sidder i Aftægtshuset, men giver ingen Leje.

Skønt hver Mands Forhold i hele Byen er anført, saa sluttes nu med Degnen Søren Hegelund, han bor paa det eneste Toftegods, der i Byen. som han har fæstet 1701 efter Nicolaj Widding, den forrige Degn. Han har kun 2 Køer, hans Skatte-Rest er fra 9 Rdlr nedsat til 4 Rdlr. I privat Gæld skylder han Husfogden i Roost 19 Rdlr. Christian Møller i Branderup Mølle 16 Rdlr. og Skovrider Musmann 6 Rdlr.

Tiden fra 1718 - 1720

I Aaret 1709 gav det nok Eftergivelse af de gamle Skatte Restancer, men ingen Nedsættelse i selve Skatten. Og det synes, at Skatten i Virkeligheden ikke stod i det rigtige Forhold til den Udskiftning af Have, Toft og Eng, som var forhaanden, saa levede Byen i Kiv og Strid i flere Aaringer, de indgav Klager over Forurettelser osv.

Sagen var, at Byen var for tæt sammensluttet, og nu da Folkemængden i Byen tog til, var der ikke Albuerum for det overskydende Folketal, især Have og Toft var for indskrænkede, ingen Plads til udvidede Bygninger, ingen Plads til Aftægtsværelser og ingen Have, naar Gaardene blev delte, heller ikke Have til Aftægtsfolkene. Saa endte det efter langvarige Stridigheder med et Forlig, og den 18. Marts 1718 er derover oprettet et nyt Grandevide.

Det er temmelig klart, at Byen har haft fremmed og kyndig Hjælp ved disse indviklede Forhandlinger, rimeligvis fra Amts-huset, der vilde gøre alt for at faa Ro. Der blev ikke taget andet Hensyn til den almindelige Klage over den ulige Skat, end at Uligheden blev jævnet med, at de mest Forulempede fik tillagt af Fællesmarken til Have, Toft og Englod, saaledes at Vedkommende var tilfreds og kunde røre sig i de indsnævrede Forhold.

Have og Toft var fra Oldtiden udskiftede til hver Gaard, og ifølge Artikel 7 i det foranførte Grandebrev af 1631 maatte ingen slaa Græs i Engen undtagen i sit rette

Lodskift, saa Engene har altsaa været udskiftede den Tid.

Det ved Forliget at 1718 affattede ny Grandevide har hele 22 Bestemmelser, som Bymændene og Præsten er blevne enige om Og da nogle af disse giver et Indblik i denne nødvendige Forandring, der var en Følge af Tidens Udvikling, saa nævnes kun de mest betegnende:

Nis Nielsen skal have en liden Krog inde i Bultofte — Hans Kromand skal have al Bultofte indlukket, undtagen den lille Krog, som Nis Nielsen er tillagt Og maa indlukke den Krog Vesten for hans Tofteng, dog ej at være Kirkevejen til Forkrænkelse, samt to Stykker Agergrund Nord for samme Kirkevej, dog kun naar der er Sæd. Dertil 3 Skæpper Alsædjord (hvor hvert Aar saas) paa Tyvsmark, og han beholder den Kaalgaard Sønden for Degnens.

Ung Hans Nissen faar en forsvarlig Kaalgaard. — Erik Pedersen har Forlov at lukke Ledet ind Østen til Bykær fra Degnens liden Toft til Hein Hansens Indkørsel.

Hans Wind skal have fri Indkørsel gennem Hans Rurupes Forte — Hans Rurup skal have foruden hans Maade (Maal) to Stykker Blokke (korte Agre) Norden hans Hus. — Peder Lauridsen faar to Lods Eng af Hans Mortensens Mølle-Eng og desforuden den Sig paa Østergade indlukket efter Vandløbet, dog at Søren Hegelund kan have fri Kørende derigennem til og fra hans Lykke. Og naar Søren Hegelund med Møllerens Vilje og Minde kan faa Vandet, da skal Peder Quorp lade det have sin Gang udi Søren Hegelunds Lykke, ligesom han tilforn haft haver. — Peder Olufsen skal have Bunde Lauridsens Hørregaard. — Gamle Hans Nissens skal have et Stykke Grund Norden hans Lykke indlukket til en Toft, nok skal han have en halv Blok indelukket til sin Abildgaard. — Hans Jepsen skal have et lidet Stykke ned hans Synder-Toft at indelukke. — Hein Torstensen skal have Tofteng og noget af de Agerender derved indlukkede til en Toft. — Hans Sørensen nyder indelukket til begge hans Tofter, det som vi har aftaget. — Enhver maa forbedre sin Eng med Vand til 14 Dage før Skt. Hans dag, Tyvsmark bliver stedse Alsæd.

Hver Mands Bester skal udi Foraaret holdes af Engene.

Denne Grandevide blev nu indsendt til Amtshuset for at faa kongl. Stadfæstelse, før den blev tinglyst og gjordes lovfast.

Amtshusets Ærklæring lyder paa, at da Byen Branderup i længere Tid har været uenig om den ulige Fordeling af Skatterne, er det nu bleven rettet derhen, at Fordelingen af Landerierne maa rette sig efter Skatten —

Altsaa bliver dette paa Embeds Vegne bevilget med den Befaling, at enhver er forpligtet til at rette sig derefter, og ingen har Lov at trække sig tilbage. Selv om senere Fordeling af de øvrige Agermarker skulde blive udsat fra Aar til Aar Og for at denne Afgørelse kan opretholdes bliver de Genstridige truede med en alvorlig Straf.

Denne Afgørelse skal nu affattes som Tingsvinde og indføres i Nørre Rangstrup Tingbog.

Haderslev, den 23. April 1718

B. Bentzen

Nørre Rangstrup Ting.

Tirsdag den 3 Septbr, 1720.

Da stod saaledes samtlige Branderup Naboer for Retten og bekræftede dette Forlig.

Men efternævnte indgav deres Besværinger saaledes:

Hans Rurup gaar fra Forliget, undtagen Naboerne vil forbedre ham sine Tofter. — Peder Quorp gaar fra, undtagen de ogsaa vil ligne Agerland. — Rasmus Hansen gaar fra, med mindre Forten bliver udlagt, som Jens Nissen har indelukket. — Hein Torstensen gaar fra; han mangler Agerland. — Lars Sørensen gaar ogsaa fra, da hans Jord ej er saa god som de andres.

Ilige Sognepræsten, velærværdige Hr. Pastor Freucken, som har Fællesdrift paa Marken, erindres herved, at efterdi Bulengen, som er til Bullens Vinterføde, er delt til to Mænd Præsten da maatte være fri for Bullen i føde, og dersom han maatte have den Glæde, at sine Naboer ville staa som trofaste Mænd ved deres Haand og Mund, vil han være tilfreds, ellers vil han have sin Ret forbeholdt. — Samtlige Naboer undtagen Peder Quorp vedtog for Retten at staa Last og Brast med hverandre.

Det er bevisligt, at samtlige Naboer ved Herrefogdens Stævning af 21. August 1720 har faaet lovligt Varsel til at møde paa Tinget for at høre Forliget oplæst og Tingsvindene at tage, hvilket de alle for Retten vedstod. Og Sognepræsten tilstod at have faaet Stævning.

Hans Nissen Sandemand begærede paa egne og Naboernes Vegne herefter Tingsvidne.

Af Byens Historie 1772 - 1788

Vel var Engene blevne udskiftede 1720, men kun i en Mængde Smaaskifter, og da Regeringen drev paa en mere tidssvarende og fornuftig Udskiftning, saa begyndte man 1772 paa denne, der efter mange langvarige Forhandlinger først blev færdig 1775.

Landmaaler Hans Hansen fra Kjestrup foretog Opmaalingen, og Boniteringen foretoges af Sandemændene Rasmus Holmer i Roost, Jens Jørgensen i Vellerup og Peder Pedersen i Stenderup. Herredsfoged Zeuthen og Husfoged Outzen var i Regelen til Stede ved disse mange Møder, der varede i 3 Aar.

I Aaret 1788 brændte Nørrebyen. Fra denne Begivenhed fortælles følgende lille Tildragelse: Familien fra Fausbøl var den Dag Besøg hos Degn Evald, der 1783 var bleven gift med en Mandbjerg Datter Anne Marie og derigennem beslægtet med Familien fra Fausbøl. At de Folk fra Fausbøl har været paapassende med deres eget viser følgende: Deres gode Vogn stod udenfor for Degnens Dør, da Ilden brød ud, de tog rask deres Vogn og trak den ned i Præstegaarden, der havde de den i Sikkerhed.

Gamle Kjesten Gaarde, som ældre Folk kan huske, var netop født dette Aar paa den nærreste Gaard i Gestrup og fik derfor i Daaben Slægtnavnet Nørgaard. Hun blev siden gift med Hans Gaarde, der var født samme Aar i Overby Gestrup; de kom siden til at bo paa en af de brændte Gaarde, der nu var opbyggt og flyttet lidt i Nord.

Den endelige Udskiftning fra 1791 – 1804

Efter at Lodsejere i Branderup havde indsendt Bøn til øvrigheden om at faa Ager og Hede udskiftet, udstedte Amtshuset

Kommissorium til Sandemændene Simon Christensen i Vellerup, Peder Therkeldsen i Rurup og Hans Nissen i Bovlund til at foretage Boniteringen samt til Hans Pedersen i Bovlund, til som Landmaaler at foretage Opmaalingen.

Ved det første Møde, som Husfoged Outzen fra Roost holdt med Bymændene, spurgte han dem: „Hvorledes de nu vilde have Byen skiftet?“

De sad og summede lidt, fordi Spørgsmaalet ikke var dem rigtig klart, og svarede endelig: „Efter Samvittighed, Hr. Husfoged“

Men han spurgte skarpt igen: „Samvittighed, hvad er det for et Dyr, æder den Græs?“

Husfogdens første Spørgsmaal var med Hensyn til at tilfredsstille Kaadnerne og Toftegodset for deres Græsningsret. Og hans sidste noget bidende Spørgsmaal havde for ham personlig Betydning, da han vel kendte Folks Omdømme om hans noget bevægelige Samvittighed.

Efter at alt var opmaalt, boniteret og underskrevet, besluttede Øvrigheden, som nødvendigt, at 13 Ottinger og fire Forbedelser flyttede ud af Byen; men ingen ønskede at flytte ud.

Der blev saa bestemt, at de, som flyttede, fik til deres Nybygning, alt Haand- og Spandtjeneste samt Tag, Tækkereb og Tæklyng tildelt af Byen,

Nu blev der holdt Licitation over Pengehjælpen til Udflytningen, og opbudt til 400 Mark, der efter et Par Underbud blev tilstaaet for at flytte til Landsig Ager til Nis Madsen for 70 Rdlr. Kour, To Ottinger til Rundbjerg ligeledes 70 Rdlr. osv.

Saaledes gik det godt med 10 Ottinger, men for at flytte 3 Ottinger ud paa Østermarken fik Peder Truelsen Tilbudet, men vilde ikke tage derimod.

Ved Mødet den 22. Marts 1794 fik de, som blev i Byen, tildelt deres Agermark.

Blandt disse fik Søren Hegelund et Stykke paa Tyvsmark samt fire Kaalgaarde af dem, som flyttede ud. Præsten fik et Stykke Vesten Gaden samt Hans Thøjsens Kaalgaard og Byggeplads og Østen Gaden faar han fire af de Udstykkendes Kaalgaarde og Byggepladser,

De fire Kaadnere flytter til det nordøstlige Hjørne paa Bymarken. Gammel Hedevang, Bredbjerg og Branderup Sig bliver dem tildelte for deres Græsnings

Rettighed og Brændseljord, desuden faar enhver 12 Rdlr, 10½ Traver Lyng, 150 Tækkereb og alt nødvendigt Haand- og Spandtjeneste. Lyng maa de selv bjerge, men de faar det tilkøbt.

Den 13. Oktober 1803 gør Degn Evald Fordring paa Bæld-Vandet i Volle Fos Forte.

Den 17. April 1804 vil man for at afhjælpe Degnens Forlegenhed anwise ham en Plads til at grave en Brønd i Hjørnet af Volle Fos Forte, lige ved den Stikkelsbær-Busk i Nis Jensens Hegn. Frederik Bunden vil have Volle Fos Forte indladt til sin Toft.

Refslund

Refslund er paa fire Ottinger og delt i to Gaarde, hver paa to Ottinger. Efter Sagnet har det i sin Tid været en hel Gaard, og Gaarden har været skilt fra Byen siden Oldtiden. Den skal have været noget for sig selv og havde intet sammen med Byen undtagen Kirke, Skole og Fattigsager.

Efter at være bleven til to Gaarde, har Ejerne levet i Mark og Hus-Fællesskab sammen, men til henimod Slutningen af det attende Aarhundrede. Dog synes det, at den allerede Aar 1509 har været to Gaarde; i følgende Tingsvinde fra nævnte Aar omtales de Mænd, som i sin Tid boede i Refslund:

„Markenskel imellem Løgum og Refslund er i Lemmosgaf Vi, Per Borrig, Herredsfoged i Løveherred, Hans Nielsen, Lensmand paa Trøjborg, Nis Jensen og Per Gunnesen, Sandemænd i fornævnte Herred, kundgør med dette vort aabne Brev: At Aar efter Guds Byrd 1509. den Løverdag før St. Johannes Babtiste Aften, da var skikket for os og andre Dannemænd den hæderlige Fader, Broder Henning, Abbed i Løgumkloster. Lydelig spurgte disse efterskrevne Mænd, som vare Tage Jensen, Jep Nissen, Jens Persen og Jens Jepsen i Løjtved, Nis Lassen i Kløjng og Therkild Jensen i Løgum, om de vidste Markenskel imellem Løgum og Refslund? Da svarede de nævnte Dannemænd med jen Røst paa Sjæl og Sanden, at den fuldvitterlig var og aldrig havde andet hørt af deres Forældre eller af nogen Mand, end at Skellet var i Sandhed i Lemmosgaf. Og haver deres Hyrde med Faar og Hjord

drevet did i hundred Aar og mere uden Modsigelse og Kæremaal af de Mænd, som den Tid boede i Refslund."

Paa disse Ord bad Hr. Abbed om et uvilligt Tingsvinde, hvilket han fik af de fremledte otte Dannemænd, som vare:

Anders Jensen i Drengsted, Per Laurup, Nis Artsen, Bunde Andersen, Ejke Skrædder og Per Lausen i Mjolen, Jep Borg og Per Skrædder i Overby, hvilke otte Dannemænd udgange og igen komme velberaadede, vidnede paa deres gode Tro, Sjæl og Sande, at alt er saa gangen og faren i alle Maader, som foran skreven stander, det vidner vi med vore Segl hængendes under dette Brev."

Striden om Markskellet imellem Refslund og Nørre Løgum vedbliver indtil Aar 1530.

I et Tingsvinde udstedt paa Løve Herredsting af Johan Andersen, Herredsfoged, og Ridder Wulff Powisch, Lensmand til Trøjborg, kundgøres:

at „Løverdag før St, Benediktedag 1530, da stod tre Sandemænd: Jes Kjær, Nis Lorup og Per Madsen indenfor fire Tingstokke og vidnede, at Markenskel imellem Refslund og Løgum Mark i Nør og Sønder, da havde de sat en Sten i Lemmos og en Sten Sønden nede i Kæret".

Og otte Dannemænd bevidner, at Sandemænd har gjort deres Ed ved Lemmosgaf.

Nede i Engen Syd for de Refslund Gaarde er der et uforstaaeligt Oldtidsminde, en temmelig stor rund Jorddyngge, der efter Sagnet er baaret sammen, vel 6 Alen høj og, i Gennemsnit over 100 Alen, alt er Muldjord fra Agermarken, ingen Engjord eller Hedejord. Der findes ingen Spor af Bygning, hverken af Træ eller Sten. Hvad har Meningen været med dette store Arbejde? Er det Begyndelsen til en Borgplads, hvor Arbejdet pludselig er bleven afbrudt, eller er det et Anlæg til et Opbevaringssted, der jo kunde beskyttes med Vand i de bløde flade Enge? Her er en Gaade at løse for en Oldgransker.

Mærkeligt er det, at der ingen Sagn lyder om dette ejendommelige Arbejde.

Der er i Yderkanten funden flere Urner med brændte Ben, som tyder paa stor Ælde.

Et gammelt Tingsvinde fra 23. Juni 1667 fortæller, at der i Refslund er gjort et mærkeligt Skifte mellem Jørgen Jensen og Chresten Markorsen, hvor Peder Jensen af Rurup og Hans Markorsen af Klovtoft har været til Stede som Mæglere og underskrevet Forliget.

„Da begge de Refslund Mænd bor i en fælles Gaard, saa skiftes Husene, Grunden samt rørende og urørende Boskab, alt skal deles ligeligt og loddet derom, ogsaa hvad der findes i Loen.

Om Husene ligeledes, hvem der faar det Lod fra den vestre Lade og Østen om ad, skal vedligeholde de to Render paa den østre Side, den imellem Kvist og Huset, samt den anden imellem Huset og Vesterlade fra Stænger Sonden ved Krogen til den næste Stænger Norden retop med Tømmer og Tag.

Køllen, Kværn, Ovn, Ovnsrum, Bryggetøj, Bagtøj samt Kvistloft til at gøre Malt paa, alt dette er til fælles Brug. Han, der bor østerst, skal ingen Del have i Kvisten, undtagen naar han ønsker at lægge noget Sædebyg paa dette Loft. Han, der bor vesterst, skal have fire Alen Ovnsrum, og der skal sættes en Mellemvæg. Kilden (Brønden), Torvelade samt Kaalgaard skal de bruge tilfælles. Ager og Eng skal skiftes og gøres ligegodt, og derpaa lodde. Men klager den ene over, at hans Engskifte ikke er saa godt, da skal den anden om 6 Aar være forpligtet til at tage det ringere Lod, og lade det gaa paa Omskifte hvert sjette Aar.

Alt dette er saaledes skift og derefter loddet, som Bevis staar det til Syne for Fogder og uvillige Dannemand, hvad enhver skal have, og som de har brugt siden den Tid, ukært og ulæst, det underskriver vi til Stadfæstelse.

Peder Jensen, Hans Markorsen
med egen Haand. med egen Haand.

Og stod Peder Jensen i Rurup og Hans Markorsen i Klovtoft inden Tinge og vandt med opholden Finger og højeste Ed, at de var overværende den Tid, de Refslund Mænd bleve forligte og enige om, at Husene skuld skiftes saaledes, som er meldt, og holdes, som foreskrevet staar.

Jørgen Jensen i Refslund stod til Undermaaling og gav Last paa deres Vinde.

Peder Jensen svarede: Det staar ham frit for at lade det syne af Fogder og uvillige Dannemænd.

At saaledes er gangen, have vi til Vittighed trykt vores Signatur under dette."

Efter en længere Strid om Vandet i Aen mellem Løjtved og Refslund er der 1752 indgaaet et Forlig, saaledes at Vandet skal gaa i sit gamle Løb og ikke igennem Refslund Fællede, men at de om Sommeren maa tage Vandet en Dag ad Gangen til deres Kreaturer.

I Aaret 1778 har de daværende Mænd i Refslund, Hans Hejsel og Peder Hansen ved Hjælp af Landmaaler Quorp faaet deres Enge opmaalte og udskiftede. Der findes flere Mærkeligheder ved denne Delings-Akt. Landmaalerkæden er i Roder paa 8 Hamborger Alen, men paa Kæden er hver Rode inddelt i 10 Fod og hver Fod i 10 tommer. Ligeledes er Skatten beregnet efter Decimal. Det er tidligt, at man finder Decimal-Beregninger. Endvidere har de sparet Udgifter til Sandemændene, idet de selv har boniteret deres Enge. Der er tilført den Bemærkning, at naar Hans Hejsel lader Vandet løbe til Peder Hansen, da skal han lade den Stævning ved „Regines Høl" staa fast.

Til „Regines Høl" knytter sig det Sagn, at der hver Midnat Kl 12 kommer en Jomfru Nord fra og kaster sig i dette Høl, hvori der skal findes en Skat, Og da hun kommer Nord fra, saa har man ikke kunnet holde Hestene i denne Fenne. Naar Jomfruen kom, løb de bort.

I Kirkebogen for 1684 staar anført:

„Lorens Ridder, en Rytter, Datter døbt Sofie Regine." I Tankerne kan man søge der en Forbindelse med „Regines Høl".

En Kontrakt over en Hedelod, der af Peder Kjærgaard 1805 er købt fra Løgum, er paa Løgumkloster Amtsstue underskrevet af Amtsforsvalter Lucas — denne Mand havde kun eet Øje, for det manglende Øje sad et Læderhylster — derfra stammer det her paa Egnen ofte brugte Mundheld: „Lucas med æ Læry".

Branderup Mølle

Mølleriet eller Knusning af Korn skete i Oldtiden paa den meget simple og indskrænkede Maade, at Kornet blev først tørret eller rettere halvt branket paa varme, flade Stene; man havde dertil dybe, udhulede Kampestenene, deri hældtes saa det brankede Korn, og her blev det faa knust med en Haandsten, en Løber.

Længere hen i Tiden fik man Haandkværne. Naar Vandkraft er bleven benyttet til at udføre dette Arbejde, kan ikke bestemmes, ej engang paa det allernærmeste, dog antagelig i Folkevandringens Tid.

De ældste skrevne Kilder er fra Valdemarernes Tid. I Valdemars Jydske Lov hedder det: „Mand maa ej gøre Mølle af ny, uden han har Dam og Damsted, og da at det ej flyder paa anden Mands Eng eller Ager og ej skader de gamle Møller, der har været fra Arilds Tid med Bagflod.“ Saa 1241 betragtedes Vandmøller som en ældgammel Indretning.

Af Vandmøller var der flere Arter. De ældste var Landgilde-Møller. De betalte Landgilde til Kongen. Endvidere Svatmøller, der var smaa Møller, som en Mand havde til eget Brug, men de kostede ingen Landgilde. Disse skal ifølge Kristian IV.s Bestemmelse afskaffes, naar de ligger indenfor en Mil fra rette Landgilde Møller. — Ligeledes nævnes Sommer- og Vinter Møller. Disse sidste kaldes ogsaa Græsmøller, fordi at Mølledammen lagdes tør en bestemt Tid til Højbjergning. Hvilket er Tilfældet med Møllen i Løgumkloster endnu, og hvad der ogsaa skete med Branderup i Fortiden. Nu er Branderup Mølle kun til Dels en Græsmølle, idet en senere lavet mindre Mølledam kan besørge Malingen, medens den store Dam benyttes til Højbjergningen.

Det er vanskeligt at bestemme, hvor gammel Branderup Mølle er. De forhaandenværende Papirer gaar ikke saa langt tilbage. Men efter de gamle Ristæg, som endnu findes i Bunden under Vandværket, kan man gøre en nogenlunde tilnærmelsesvis Beregning. Der er ialt med det nuværende 9 Stykker, og man kan antage, at hvert Riftæg har staaet i 60—70 Aar. Saaledes kommer vi til en Alder af over fem Hundrede Aar. Hvert Riftæg er slaaet Østen for det gamle, altsaa nærmere Mølledammen, med en Afstand af 1—1½ Alen.

Møllen har ligesom de gamle Vandmøller i Nordslesvig været kongelig Mølle, der har været udlejet til Forpagtere paa Livstid.

Kun en kort Tid, fra 1552 til 1584, har Hertug Hans den Yngre i Sønderborg været Ejer af flere. Men da det var Kong Frederik den II. magtpaaliggende at faa Haderslev Amt helt fri for Hertugen, saa fik han 1534 et Magelæg i Stand, hvorved han tilbyttede sig Barsø og 87 Gaarde rundt i Amtet samt Bevtoft Mølle med en Afgift af 90 Ørt Mel, Branderup Mølle med en Afgift af 36 Ørt, Runde Mølle med kun 6 Ørt. En Ørt er omtrent 10 Skæpper.

Ved Arveforliget imellem Frederik den II, og hans Broder Hans af Sønderborg den 23. April 1582, nævnes Branderup Mølle som Krongods. Blandt Udgifter til Branderup Mølle faar Tjelluf Møller 1595 godtgjort af Amtshuset Udlæg for Træ 22 Mark 8 Skilling og til Møllebygger Peter Worm 9 Mark 14 Skilling,

Et gammelt Tingsvinde fra 1579 fortæller, at der for 40 Aar siden, altsaa i 1539, ikke var mere Jordbrug til Branderup Mølle Sonden for Aaen end den søndre Dam-Eng og et Kaalgaardsted Sonden den gamle Grav og Søndre Laden. Det andet Jordderomkring laa altid u-aared og -usaet. Det var dette lille Jordstykke paa omtrent en Tønde Land, der hvor nu Høkkeriet ligger, hvorover der var Strid imellem Mølleren og de Bovlund Bymænd og kaldtes derfor Trædland.

Sagen blev indanket for Lensmanden. Han henviste den til Herredsfogden, der afgav denne Dom, at det nævnte Stykke Jord skulde fremdeles ligge udyrket. For Resten brugtes det til Møllægæsternes Heste næsten helt ned til Nutiden.

Ligeledes var der Strid med de Bovlund Mænd om Græsningsretten til Møllerens Kreaturer, og 1633 har det været forhandlet paa Tinget. Som Vidner var indstævnet otte gamle gode Dannemænd, der vidnede at kunne mindes samt ogsaa hørt af deres Faders Mund, at i Tjelluf Møllers Tid, for henved 50 Aar siden, han havde den Sommer Sprilten (Ty us) i sin Gaard, da havde han syv Køer og nogle Ungnød, saa han havde til Hobe 10 til 11 Nød, 6 Øge og Heste, og disse drev, han undertiden sønden og undertiden Nord fra sit Hus. Og stod Truels Persøn paa alle Bovlund Mænds

Vegne til Undermaalsting imod Jerrig Tjelløssen.

I et gammelt Skatteregister fra 1629 er opført, at Branderup Mølle giver kun de to Parter, fordi Møllen var brændt, da Fjenderne kom. —

Mølleforpagterne havde Møllen i Leje paa Livstid. Ved hvert Forpagterskifte blev Lejesummen bestemt og optaget Inventur efter den foretagne Vurdering. Af disse foreligger der flere, der giver et Billede af Mølle-Industrien paa den Tid.

1691 da Peder Christensen overtog Møllen imod en aarlig Lejesum af 44 Species, har Husfogden Clüver, Tømmermand Jens Hansen, Sognefoged Marten Tøjsen med samt 5 Bønder fra Branderup foretaget Taksation:

6 Fag Møllehus tilkommer Kongelig Majestæt.

Begge Skorstene med Bageovn og Malt-Loftet har den forrige Møller Christian Mikelsen ladet opføre paa egen Bekostning.

Den underste Møllesten, 10½ Kvarter bred og 4 Tommer tyk, har Fejl i den ene Side; den tilhører Kongelig Majestæt.

Den øverste, en rhinsk Møllesten, 10½ Kvarter bred og 12 Tommer tyk, omlagt med 2 Jernbaand, har Mølleren købt og tilhører ham.

Kværn og Knaghjul er dygtige, og har Mølleren ladet det forfærdige.

En Kælder til den store Dørens, som er i Værdi ..	50	Rigsdlr.
De 3 Fag Møllehus er Kongens, 9 Alen lang og 13 bred. Øster Side er Tavlmur, til Vester er Brædder, a Fag 14 Rigsdaler	42	"
Rugkværnen, den øverste Sten, rhinsk Malm, 16½, Tommer tyk, takseret	99	"
Den underste, ligeledes 8½ Tommer tyk	50	"
1 Jern Ri og Langjern	10	Rigsdlr.
Kar, Kube, Dækkel og Børe	2	"
Aksel, Vand og Knaghjul med Jern-Ringe	48	"
Vandværk, Riftæg, Sluse, Skötter, Broen	74	"
En liden ny Grynkværn	20	"

I den søndre Mølle dam befinder Vandet sig om Sommeren, i en Del af denne har de Bovlund Bymænd Part; denne Del kaldes Pajtdam.

Af en liden Plantegaaard betaler Mølleren til de Bovlund Mænd aarlig 4 Rigsdl.

Tapladet, Vandhjul, Vandkumme med Ristæg, Skötter og Broen er helt Brøstfældige og skal af ny opbygges.

6 Fag Baghus, 23 Fag Lade og Porthus under eet Tag tilhører Mølleren.

Mølle dammen, som er omdiget, og de tvende omløbende Vande har Mølleren med egen Bekostning ladet lave.

En liden Kaalgaard paa Bovlund Mark og en liden Toft, 6 Skæpper paa Branderup Mark, har Mølleren, samt Græsningsret til 11 Køer og 6 Bæster paa Bovlund og Branderup Mark.

En Vurdering og Opgørelse af 24. Juli 1760 er temmelig fuldstændig:

6 Fag Hus er Kongens og bestaar af 3 Fag Køkken og Dørens, der er 6 Alen lang og 5½ Alen bred samt forsynet med 2 Sengsteder, alt i forsvarlig Stand, takseret til 50 Rigsdaler. Men de to Skorstene, som gaar igennem Taget, og en liden Skorsten, som indgaar med en Tude i den østre, disse 3 Skorstene har Mølleren selv ladet opbygge, hvorfor Arvingerne faar i Godtgørelse 38 Rigsdaler.

Til Vester har Mølleren selv ladet bygge 2 Fag eller 6 Alen af Grundmur med et dobbelt Panel-Skab, Værdi 30 Rigsdaler, samt Køkken og Spisekammer, vurderet til 10 Rigsdaler. Ligeledes et af Mølleren tilbygget lille Dørens, 6 Alen bredt og langt med eet Sengsted, takseret til 16 Rigsdaler. Endvidere har Mølleren bygget:

Brændsel efter Skikkelighed graver Mølleren paa Branderup Mark.

Den Hare Vesten Huset, 76 Alen i Firkant, deri er Læbæltet, Blomster og 54 Frugttræer Værdi 33 Rigsdaler.

Til Slutning alle til Møllen hørende Møllegæster i hele Gaarde a 4 Ottinger:

Branderup.....	9	Gaarde
Refslund	1	"
Roost	9	"
Rurup	9½	"
Gestrup	5	"
Agerskov og Ritriskær..	6	"
Mellerup	1	"
Langelund	1	"
Muspøt og Goldbæk.....	1	"
Sindet og Oksgaard.....	1	"
Vellerup	3½	"
Bovlund	12½	"
I alt	59½	Gaarde eller 33½ Plov.

Møller-Bækken har, saa langt man veed Besked tilbage, været af samme Slægt, rigtignok er Slægten et Par Gange fortsat paa Spindesiden.

Det første Navn, som kendes, er Tjelluf fra 1580, dernæst Jørgen Tjellusen fra 1633, Christian Mikkelsen fra 1661, Peder Christensen 1691, Christine Peders og Jørgen Wolf fra 1721, Kjestine Wolf 1760, Peder Johansen og Kjestine Wolf fra 1764, Anders Heisel 1805. Han blev gift med Møllerens Datter. Den sidste Forpagter, Laurids Møller fra Bevtøft Mølle. var ikke af Slægten, han flyttede til Galsted og overtog Svigerfaderens Gaard.

Møllens Salg blev 1839 bestemt af Regeringen. Først tilbød Regeringen de Møllepligtige deres Frihed for en aarlig Afgift af 400 Rigsbankdaler. Da disse Mølle-Frihedspenge kun blev en aarlig Afgift af hver Otting paa 1 Rigsdaler 4 Mark, saa gik Distriktet ind derpaa, men Regeringen forbeholdt sig Approbation.

Nu skulde Møllen sælges ved Auktion den 23. Marts 1839 paa Vester Amtsstuen, som blev bekendtgjort i „Fyns og Ribe Stifts-Tidende" samt i „Lyna".

Først blev opbudt ved Tvang, hvor Møller Nielsen af Haderslev fik Tilslaget for 6400 Rigsbankdaler. Siden uden Tvang, hvor samme fik Tilslaget for 6000 Rigsbankdaler. Dette sidste Bud samt de Møllepligtiges Frihedspenge blev approberet.

Et Sagn fortæller, at den Møller, der tog Møllestrømmen op fra sit naturlige Løb og gravede den ny Kanal om ved Landsiden af den store Dam, han hed Tammes, og at han stod paa Møllebroen for at se, om Vandet vilde løbe den ny Vej, og da dette varede temmelig længe, kaldte de ham „Tammes Vindtvand".

Ligeledes fortælles der, at Peder Johansen stod hver Mikkelsdag ude paa Broen i længere Tid for at studere Vejret, — for deraf kunde han se, hvordan Tiderne vilde blive, navnlig for Kornpriserne.

Peder Johansen var Farverens Søn fra Tinglev. Han blev gift med Møllerdatteren her. Han var meget lægekyndig og hjalp mange, havde Lægemedler i sine Gemmer og flere Lægeurter i sin Have. Den store skærdblomstrede Bjørneklo har endnu sit gode Tilhold ved Møllehaven.

Før lavede man Ordsprog og Mundheld om Præsten, Degnen og Smeden, men Mølleren gik ej heller Ram forbi, saaledes hed det:

Først kommer æ Præst, men saa kommer Faer minsæl, saa Møllerens Søn, da Gildegæsterne skulde til Bords.

Naar en Møller ikke kan huske, om han har toldet af Kornet, saa maa han tolde igen.

Naar man putter en Møller, en Væver og en Skrædder i en Sæk og ryster dem, saa er der altid en Tyv øverst.

Ovre paa Als er der en By, der hedder Stevning. Der er atten Bønder, aa æ Møller aa æ Smej, det er tyve.

Kristian den Fjerdes Almanakskriver Helduaderus, der var født i Hellevad, fortæller i sin Almanak, der trykkes 1634, følgende om en Møller: „De gamle Kristne, som har levet før vore Tider, kom aarligen sammen for at takke Gud for Høsten og Korn, Vin og Humle, og saadant Samkvem holdt de paa St. Mortensdag, hvor de gjorde sig lystige og aad Mortens-Gaas i Guds frygt med hverandre

Men det drog sig engang, at en slem Guds fragangen og tyvagtig Møller, som ikke vilde søge kristelig og ærlig Samkvem

med sine Naboer, men gik til Møllen, da hans Naboer gik til Gilde, for at forsøge Bondens Sække, hvad de formanede, thi han syntes, at han havde nu bedst Lejlighed til at bruge sine tyvagtige Hænder efter sin gamle Vis og Vane. Dog hvad skete? Djævlen kom livagtig til ham i Møllen og sagde: Velan, Staldbroder, hvad gør du? Jeg forstaar du sysler i fremmede Poser. Vi ville nu engang male tilsammen, dermed opløftede han Møllestenen og stak Mølleren derunder, saa drog han Stigborden og Møllen løs og maledede ham saa smaa som Mask.

Da dette Rygte spredtes over det ganske Land og omliggende Grænser, saa forsvorede Møllerne, at ingen ærlig Møllermann maler Korn paa St. Mortensdag."

Trodsenborg og Fattigvæsenet

Det gamle Hus ved Branderup Station, der har huset saa megen Elendighed, Uhygge, og vild Lystighed, var i en Aarrække fra 1792 Fattighus. Hvorfra Navnet stammer, vides ikke. Imellem Vedtoft Mølle og Glasergaarden ligger der i Hedekanten Rester af en fordums Gaard, der ogsaa kaldtes Trodsenborg, Allerede 1735 forekommer Navnet Trodsenborg i Branderup

Hagens Høtte	1	Mark	4½	Skilling
Otte Poulsens Høtte			7½	"
Tjelles Høtte	1	Mark	2	"
Jakob Thomsens Høtte	2	"	13	"
Iver Sørensens Høtte...	2	"	4	"

Ved alle Gilder, saasom Barsler, Bryllupper og Begravelser, gik der forskellige Kopper rundt. Ved Bryllupper ialt fire, som Skafferne bar rundt, før Bordet hævedes. I det til Kogekonene lagdes en lille Haandfuld Salt, og Spillemanden fulgte trolig med sit og gav flere Numre paa sin Klarinet, saa kom Fostermoderens Kop og tilsidst de Fattiges. Hver Voksen gav i hvert en Skilling lybsk.

Ved Hus-, Gaard- og Landhandel gaves Smaabeløb paa 4 og 8 Skilling til Fattigkassen; de staa opførte som „Lejkøb" for den eller den Handel. En ældgammel Skik er det at drikke Lidkøb, og, ved denne Lejlighed er der saa dryppet, noget af til Fattigkassen. Pastor Barfod har, da han overtog Præstegaarden, betalt 1 Mark 8 Skil-

Kirkebog: „Met' af Trodsenborg, begravet 50 Aar," Der maa den Tid have ligget en Hytte ved Siden af Tyvsmark.

Saa 1792 har der været stort Byggeri, der købtes 2 Læs Tømmer, der begge har kostet 23 Mark, for brændte Sten betaltes 10 Mark, for raa Mursten 2 Mark og 13 Skilling og for Søren Evalds gamle Vinduer 2 Mark 4 Skilling. — Degnen har faaet nye Vinduer.

Fra den Tid og indtil 1843 er der af Fattigkassen betalt 2 Mark i Grundskat; men hvem der har faaet disse, kan ikke ses, rimeligvis til Toftegodsset, den ældste Degnebolig, der i Udskiftningstiden fik tillagt den Del af Tyvsmark, der grænser til Trodsenborg.

I den gamle Fattig-Regnskabsbog, der begynder 1785 og gaar til 1858, er baade Indtægter og Udgifter smaa, men Pengene havde da større Værdi. Fattigskatten gav aarlig af hele Sognet omtrent 30 Mark lybsk, Kirkeblokken kunde give lige saa meget, saa kom Koppenger ved Bryllupper: 2 a 3 Mark, enkelte større: 5 Mark. Aaret 1792 maa have været godt; der er afholdt hele fem Bryllupper, Præsten Krøyer har i Regnskabsbogen indført følgende:

ling, og da han udlejede Præstegaardens Jorder, igen 1 Mark 8 Skilling.

For en Del Aar siden var der en Kapellan i Agerskov, der gav spydige Bemærkninger om de Fattiges Behandling i Branderup sogn i Anledning af, at Agerskov Sogn havde tabt en Proces, som de havde med Branderup, Han sagde: „I Branderup Sogn hungrede de Fattige til Døde, de havde ingen anden Udgifter end Begravelses-Omkostninger."

Nægtes kan det ikke, at efter den Tids Forhold er det ikke helt smaa Udgifter, som Fattigkassen har til Begravelses Omkostninger; saaledes enkelte omkring ved forrige Aarhundrede Aarsskifte:

Søren Lassens Begravelse: 10 Mark. En Betler: 8 Mark. Jens Wind: en Ble og en Kiste 11 Mark. Nis Kromands Begravelse:

15 Mark. Nis Smeds og Hustrus Begravelse i Endrupskov: 38 Mark, Bold Oves Begravelse: 20 Mark. Karen Klaaboos: 7 Mark

Og senere hen i de 13 Aar. fra 1827 til 1840, har Sognet bekostet 12 Begravelser.

En daarlig Bestemmelse var der i den gamle Fattiglov, at ved et uafbrudt Ophold paa 15 Aar i et Sogn blev Vedkommende forsørgelsesberettiget eller rettere forpligtet der. Dette gav Anledning til en hel Del Intriger, som naar en Familie havde været henimod 14 Aar i Sognet, saa blev de, der havde Lejevaaninger, underhaanden paa-mindede om ikke at leje ud til denne Familie. Saa maatte de Stakler flytte til et andet Sogn.

Eller naar en Karl eller Pige havde tjent 14 Aar i Sognet, saa fik Husbonden ligeledes underhaanden en Paamindelse om ikke at leje ham igen. En Karl, der var lidt fjollet, havde tjent uafbrudt i 14 Aar paa eet Sted. Saa maatte han flytte. Han flyttede til Gjelstof. Der brændte Gaarden og alt hans Tøj. Et halvt Aar derefter kom han i sin gamle Tjeneste, saa gik der atter 14 Aar, saa flyttede han hjem til Moderen for et halvt Aar. Ja endogsaa tredje Gang maatte han flytte, den Gang hjem til en Søster; han tjente 52 Aar paa samme Gaard, saa flyttede han ud paa Kirkegaarden.

Endnu lidt om en af disse uheldige Bestemmelser i den forældede Fattiglov:

En svagelig Dreng havde i flere Aar forvoldt Sognet en Del Omkostninger til Læge og Lægemedler. Som lille og svagelig blev han som ung sat i Urmagerlære i 12 Uger, hvorfor Sognet, maatte betale i Kostpenge 12 Mk.

Saa begyndte han sin lille Forretning, gik rundt og gjorde Klokker („Stueure“) rene, syslede ogsaa lidt med Lommeure, men mest med at lodde og klinke. Da han nu kunde ernære sig selv, saa ønskede han at gifte sig, men her kom der en Mand i Vejen med en Slæde, i Form af den gamle Bestemmelse, at han først skulde tilbagebetale al den Udgift, han om Barn havde forvoldt Sognet; men han kunde intet betale; han tryglede forgæves Fattigbestyrelsen, men fik Nej. Saa fik han lavet et Bønskrift, med dette gik han rundt til hver Mand i hele Sognet for at faa hver Mands Minde til at eftergive ham Beløbet, som han omsider ogsaa fik —, men det var en lang og en trang Vej. før han naaede Maalet.

Stodderkongen

I Tilslutning til Fattigvæsenet maa endnu nævnes Stodderkongen, der skulde holde Sognet frit for udensogns „Vejfolk“, som den Gang var en ren Landeplage.

I en tysk Forordning af 1736 er det befalet, at der i hvert Sogn i Landdistrikterne skal ansættes en „Tiggerfoged“, som det kaldtes. Han skal gribe alle Tiggere og føre dem til den lokale Myndighed (Sognefogden), der ogsaa skal yde den nødvendige Hjælp til at undersøge de mistænkelige Smugkroer.

Den første Stodderkonge, for Resten ogsaa den sidste, altsaa den eneste, var ham, som til daglig kaldtes *Niels Pæsen*, men i Kirkebogen er indført som Niels Pedersen Skytte. Man antog, at han var af Taterslægten, men Kirkebogen udviser, at han var født i Rurup 1767, saa hvis der skulde være Taterblod i ham, maa dette stamme fra Forældrene. Sine unge Aar henlevede han oppe i Jylland paa Hovedgaarden „Højris“ som Havekarl og Skytte. Derfra har han faaet Tilnavnet Skytte. Da han siden kom til Egnen igen, var han i flere Aar hos Husfoged Outzen i Roof. I Aaret 1809 blev han gift med Maren, Marten Larsens Datter af Mandbjerg. Hendes Broder, Hans Andersen Martensen, var en Skipper i Flensborg, der igen var Fader til Biskop Martensen. Dog herom senere under Rurup.

I Aaret 1825 blev han Stodderkonge med en fast Løn af 5 Tønder Rug, 2 Tønder Boghvede og 6 Mark i rede Penge, samt, da han skulde optræde, standsmæssigt, med Klæder til sig selv og desforuden af hver udensogns Tigger, han kunde gribe, 4 Skilling Kurant. Disse „Vejfolk“ slæbte han op til Sognefogden, hvor de efter at have faaet dygtig Skænd og en lang Formaningstale blev førte til Sognets Grænse.

Paa et Stykke Vejjord, som Byen ejede nede syd for Kirken, byggede han sig et Hus, som kaldtes „æ Sajthyt“, da det mestendels var opført af stærke Lyng- og Ratskæg-Sadder. Nederst paa Ydermuren var der Kampesten og lidt Mursten ved Siden af Vinduer og Dørene. Til Loft var brugt „Slyd“, runde tynde Træstammer, tættede med Grene og gibside med Ler. I Forstuen og Køkken var der Kampesten til Gulv, men i „æ Dørns“ var der Lergulv blandet med forskellige farvede Teglsten,

Og saa Klokkehuset om det gamle Bornholmer Ur! Det var den ene Halvdel af en hul Egestamme af Mosetræ, det dækkede godt om Lodder og Perpendikkel, og der hvor dennes Messingplade svævede frem og tilbage, var der et naturligt Hul, en Knast, som var bortraadnet, saa man kunde se dens Svingninger.

Niels Pæsen førte en pludrende Tale og kastede fra Tid til anden en Ed ind, mest paa gale Steder, som naar han sagde: „Der er lissaa kønt i æ Røgen som Fanentejmæ i æ Dørns". Eller han sagde: „Æ har en Tønd Land Fanentejmæ rundt om mint Hus."

Han havde en temmelig stor Have, tilplantet med gode forædlede Frugttræer, og der groede en Masse gode Æbler. Han havde lært at pøde paa Herregaarden, og hvert Foraar gik han rundt i Sognet og pødede, saa der staa endnu en hel Del af hans Frugttræer omkring i Sognet. Derved tjente han Føden og et Par Skilling. Han vilde gerne lave Kunststykker, kunde han finde en vild Abild med fire Grene, saa pødede han fire forskellige Sorter i den, eller han pødede Pærer i en ung Tjørn. Det gik godt, den gav mange store Pærer, men de smagte som Slaabær.

Hans Kone, Maren Nielses, var noget let i det. Som tyveaarig bragte hun et Barn til Verden, en gift Landbolsmand var Fader. Saa Aaret efter blev hun gift med Niels Pæsen, de fik mange Børn, og hun maatte blive hjemme ved Børneflokken, Niels Pæsen var altid ude som Stodderkonge, men hun holdt stadig til med den gifte Mand. Han kom saa en Aften, da hun sad og vuggede den Lille og sang. Niels Pæsen sad i Køkkenet og fik sin Aftensmad, Kæresten pilkede paa Vinduet, men Maren blev ved at vugge og synge paa samme Tone:

„Gak fra Vinduet, min Ven
faldera dera;
Ti min Mand er kommen hjem
Faldera dera.
Morgen skal min Mand paa Jagt
faldera dera dera
Tag saa din Tid iagt
falderdera dera dera".

Niels Kromand

Niels Kromand med Kone og tre Børn sad til Leje i Branderup Kaadnergade. Om Vinteren, naar det blev skralt med Føden,

gik han ned til Møllebækken Østen for Møllen for at stange Aal under Isen. Paa Vejen hjemad gik han en Dag forbi Lorens Mathiesens Hus, der saa han udenfor Huset en død, afflaaet Kalv liggende, der var godt gennemfrossen. Efter at have faaet Tilladelse tog han den med hjem, parterede den og hængte den op paa Loftet paa Skorstenen; og det tørre Kalvekød blev nu en god Hjælp til Vinterføde, især ved Siden af den fede Aal.

Det var daarlige Tider og vanskeligt at faa Føden for fattige Folk, saa det toges ikke saa nøje, blot man kunde faa noget at stille Sulten med. Der var intet Kødsyn; men man har aldrig hørt, at Folk blev syge af selvdøde Dyr,

Ja, der er mange Historier fra den Tid!

Saaledes blev Jep Sognefogeds Stud syg af Rasselbraad. Niels Kromand fandt den en Aften, da han gik ned til Slaary for at jage efter Grævlinger. Efter at have faaet Jep Lunds Minde fik han den læsset paa en selvlavet Slæde af et Møgfjæl og hjem til Kaadnergade, hvor den blev slagtet efter alle Kunstens Regler, for Niels Kromand var ogsaa Slagter. Han lavede ogsaa Blodpølser af den, og da den var mager, saa var der hverken Fedt eller Grever til at dyppe Pølserne i, men Peder Poulsens Hund i Refslund. „Daks", var baade gammel og fed. Den fik Niels Kromand til Slagting, og den gav baade Dyppelse og Grever til Pølserne

Saa et Par Dage derefter kom Met' Per Kristians og en anden Kone forbi og skulde saa ind for at faa en lille Sludder med den altid tidkorte og hovres Niels Kromand. De havde netop varme Pølser paa Bordet med fede dejlige Grever. De maatte endelige smage, og da de ikke vidste noget, hverken om Studen eller Hunden, smagte Pølserne storartet. Da de siden kom ind til Naboen og fortalte, at de havde spist sorte Pølser med fede Grever hos Niels Kromands, Hørte de først Sammenhængen, De bad om at holde tæt Mund og talte selv aldrig derom; men det sivede ud alligevel.

Med Studebælgen gjorde han Løjer; en Aften satte han Maske paa, hængte Studebælgen over sig med Hornene i Panden og gik om for Vinduet, hvor der sad Kniplepiger. De daanede af Skræk og fortalte, at den Slemme havde været udenfor deres Vinduer. — Der fortælles ogsaa, at de havde Tækkere paa Præstegaarden, og da

Præsten kun havde een Karl, saa fik de Niels Kromand til at sidde indenfor paa Loftet for at sy ud. Nu traf det sig, at han som Byens Rakker havde taget mod Bælggen af en selvdød Stud, der med Præstens Vogn skulde sendes til Løgumkloster for at sælges. Ved Udsyningen ledte Niels Samtalen hen paa Met' Lefs, især om hendes Bedrifter som Gengangere. Da spændingen var paa det højeste, kastede han Studebælggen over Hovedet, og med Hornene for Panden stak han Hovedet ud mellem Lægterne, ud mod Tækkerne, der nu med et Brøl fo'r ned fra Tækkestolen. Men Niels stod indenfor og grinede.

Per Væt og Mari Klaabos

Per var fra Jernhyt, og som ældste Søn skulde han have halt Fødegaarden i Jernhyt. Den Gamle, Faderen, vilde have 50 gamle Mark udbetalt for Gaarden, men Per sagde Nej: „A bøj misæl 10 Daler a vild it hænges ved æ Kram“.

Siden tog han Tjeneste i Rurup; der blev han forlovet og 1817 gift med Hans Klaabos 32-aarige Datter An' Mari'; saa nu skulde han have et Hjem. Til Byggeplads fik han en lille Hedelod Nord for Branderup, og Faderen gav ham i Medgift en gammel Lade, som Bønderne i Branderup hentede i Jernhyt, baade Sten, Tømmer og Tag — stor var den ikke, kun 7 Alen i Siden, men saa byggede han huset meget langt. Ved Flytningen fra Jernhyt hertil trakterede Per med Smørrebrød og Kaffepunch og nødte

dem, idet han sagde: „Tej ved! Vi har misæl en Brød mer som den, der er Gaf aa“.

Per var en Pøvs og et halvt Fjols; han gik lidt ud for en lille Dagløn ved let Arbejde. Saa havde han dog Føden. Mari gik rundt, og med hendes pylrende Stemme tiggede hun lidt i Guds Navn i sin medbragte Potte. Da hun var drilvorren, saa levede de i deres ældre Dage som Hund og Kat; Per slog hende, og hun kradsede ham med sine lange Negle i Ansigtet.

Saa en Dag havde hun faaet temmelig megen Klø, han havde med sin Stok slaet hende dygtig i Enden, saa hun var baade blaa og gul og lammede meget. Hun listede sig haltende ned til Præsten, Ørbeck, for at forklage sin Mand. Han kunde sandelig ikke alene tage mod Klagemaalet, sagde han, hun skulde melde det til Sognefoged Hørück. Han lovede saa at tage sig af Sagen, og de vilde saa møde en bestemt Dag for at tage Per ordentlig i Skole. Som Politi blev Stodderkongen Niels Pæsen ogsaa tilsagt.

Saa mødte Præsten, Sognefogden og Stodderkongen paa Valpladsen og holdt Forhør over dem begge. Efter at de havde anklaget hinanden og skændtes en Del, saa vilde Mari forevise Skaden, hvor skammelig hun saa ud, hun tog rask Klæderne op — Præsten og Sognefogden sagde imidlertid Nej, Nej, min gode Kone.

An' Mari' Klaabos døde 1852, og Fattiggassen havde ved hendes Sygdom og Begravelse en Udgift af 73 Mark.

Rurup

De to smaa Bække Haverbæk og Le-bæk, der sydøst for Toftlund Kirke støder sammen, faar saa Navn af Fiskebæk, der løber I Vest forbi Musvang og Rømet. bøjer der pludselig imod Syd, optager saa Skallebæk og fortsætter sit Løb efter Løgumkloster, forbi Ariild og Løgum. I det Hjørne, som Aaen saaledes danner, ligger Rurup, ret hyggelig omgiven i Nord og Vest af frugtbare Engstrækninger, i Syd af sammenhængende Skovpartier og i Øst af Mandbjerg Skov.

Rurup er i Godhed lig Branderup, kun har Rurup mere af den gode Agermark og maa derfor kaldes lidt bedre.

I Fortiden laa midt i Byen en større Dam eller et Gadekær, hvorom de fire tæt sammenbyggede Gader laa i Klynger som fire Afdelinger; men med Naboskab og Bydelav kun som to Øster- og Nørregade hørte sammen som et Gadelav og Vester- og Søndergade som det andet.

Byens Beliggenhed var noget afsluttet fra Omverdenen, gemt af Skove og ufremkommelige Engstrækninger, hvorigennem der kun var daarlig Færsel, saaledes efter Rømet gennem en lang Hulvej, fuld af Vand. Men vestpaa efter Hønning var det værre. Der gjorde Aaen med dens stejle Brinker Færdselen næsten umulig, ja i Fyrerne i forrige Aarhundrede kørtes derover med Fare og Besvær. Saaledes Thomas paa Mandbjerg, der holdt meget af at køre sine egne Veje og nødig vilde følge den slagne Landevej; han kørte en Dag i Efteraaret med Familien til et Konebarsel i Hønning gennem Rurup ned til Vester gennem Sias Eng og der ned i et daarligt Kørested over Aaen; men han kom kun ned, saa gik Hestene med den knækkede Stjært fra Vognen og over paa den anden Side. Kone og Børn maatte sidde midt i Aaen, mens han hentede Hjælp og Stjært i Hønning.

Da Byen ingen Kro havde, saa var Ædruelighed og Sædelighed et Særpræg for den. Og da Barfod havde vakt Læselysten ved den i 1802 oprettede Sogne-Bogsamling, samt da flere var Medlemmer af en Læseforening, der holdt Tidsskrifter og siden længere hen i Tiden holdt flere Aviser, saa kunde gamle Hans Persen nok have en Slags Ret til at sige, at Rurup var over et halvt Hundrede Aar forud for Tiden.

Gamle Hørlück var Lærer her i henimod 30 Aar. Hans Krüger og Broderen Rasmus kom ofte til Moderens Slægt i Rurup. De to Degne Gammelgaard i Varnæs og Rolskov i Ry var begge fødte i Rurup, ligesom Degnen Søren Nissen i Skrydstrup havde Slægtninge her. Alle disse Besøg gav Anledning til Læsning og Samtale derom, samt til en tidlig dansk folkelig Vækkelse.

Sagn

Det er mærkeligt, saa faa Sagn der findes i Rurup. Kan det muligt antages, at den hos den ældste Slægt saa tidlig vakte Læselyst kan være Aarsag til, at de overleverede Sagn ikke er førte ned til de senere Slægter, især da en hel Del af disse rationalistiske Bøger meget stærkt bekæmpede al Overtro.

Paa Birrets Ager sidder hver Nat Klokken 12 en Kone, der spinder.

Ved Friskæbro gaar der ved Natte tid en Bromand, som flere har mødt.

Mellem Allerup og Højrup er en stor blød Mose; saa engang satte Ræven sig helt fast i Mosen, han skreg og raabte imod Syd: "Æ kommer aller op"! Noget efter vendte han sig imod Nord og raabte: "Æ kommer højere op"! Deraf har de to Byer Allerup og Højrup faaet deres Navne.

Den Gang, da man byggede Taarnet ved Arrild Kirke, sad der en Troid paa Pughøj og græmmede sig over, at Arrild fik højere Taarn end Toftlund Kirke, og gal, som han var, tog han en stor Sten og kastede den efter Arrild Kirketaarn. Men beregnede ikke Afstanden, saa Stenen faldt ned paa Rurup Vestermark. Der ligger den endnu med tydelige Spor af Troidens store Kæmpes-fingre.

Et Rurup Konebarsel

Indtil for faa Aar siden var det Sædvane, at der en Uges Tid efter et Barns Fødsel blev holdt Konebarsel, endnu mens Moderen laa i Sengen med den Nyfødte.

Det rigtige Barsel blev først holdt, naar Barnet døbttes, og Konen holdt sin Kirkegang.

I helt ældre Tider, da var alle Bydelavets Koner til Stede ved selve Forløsningen. Dette vides jo efter Holberg. Men da udlærte Jordemødre blev almindelige, saa er dette af rimelige Grunde ophørt, og som et Slags Vederlag har Nabo Kvinderne faaet et senere Gilde, der kaldtes Konebarsel.

Om et saadant Barsel fortælles der fra ældre Dage fra Rurup, hvor Konerne i Regelen fik for meget at drikke, saa naar de var fulde, gik de rundt i Byen, sang, skraalte og lavede baade Drengestreger og andre grove Uartigheder.

Saadan en Dag fra et Barselsgilde gik Konerne i en Flok ude paa Rurup Gade, der mødte de Jes, en af Bymændene, der kom kørende, og da Jes ikke tog Hatten af, saa greb de ham fat, og hele Flokken kravlede op paa Vognen, hvor de først rev Hatten af ham og derefter alle de andre Klæder, saa han kun beholdt Bukserne. De forlangte, at han skulde køre rundt i Byen med dem, tog Pisken fra ham og klæde paa Hestene, der nu gik i Galop. Men midt i Byen ligger der et Gadekær. Den kaldes endnu Lavst Gaardes Dam. Der drejede han Hestene rask om og midt ud i Dammen. De skreg og raabte, han skulde holde, og saa holdt han midt i Dammen. Jes tog rask Hammelstokken af og kravlede paa Stjærten hen og op paa den nærmere Hest og red fra dem op til Smedens paa den anden Side. Nu maatte de til at klæde sig af og vade derfra; Jes og Smeden stod i Smedejen og pippe ud af en Rude. Da den sidste, Birret, steg ned fra Vognen, rev hun Lundstikken op og kastede den ud i Dammen. Dette gav de andre Koner Lyst, og tilbage igen fo'r de alle, saa skilte de Vognen helt ad og smed den stykkevis ud i Dammen — dette blev saa Vognlejen til Jes.

Denne Fortælling om Konebarslet er behandlet i Fr. Fischers Almanak for 1863, vistnok af Degn Gammelgaard.

Gamle Rim

Go' Avten, go' Avten, vi samles i en Slump, Go' Avten her, hvor blyver di anner. Aa, vil do it mæ, læ dem blyver for Pokker, Aa, strøv saa, aa skynd dæ lidt, Aa spil os to en Vals.

O, Maren, o, Maren, den Polsk kan a it. A vil ind i æ Kro aa tal mæ min Søster.

La di anner kun dans, saa læng' di lyster. Aa vil do mæ, o Lise, Saa sæt dæ aa mi Knæ.

A trouer forskam, a trouer forskam, a har en Ævel endnu.

A vil føl i mi Lom aa se om 'en er der. A vil ta' en Kjen aa sæt mine Træsker. Aa skynd dæ lidt, aa strøv saa Aa spil os to en Vals.

Aa, manne Tak, saa, manne Tak, de var Forskam en raar.

A kan gjen gaa aa æd` aa endda gaa en Dans.

Spil op, Musikanter, aa brug din Fiddel, Aa skynd dæ lidt, aa strøv saa Aa spil os to en Vals.

Aa hva' var de, aa hva' var de, han spiel denne Gang.

En kan it hør for de Jebber og Kjebber. De Kvind, de har saa forbandet en Snebber.

Aa skynd dæ lidt, at strøv saa Aa spil os to en Vals.

* * *

Peder Maler,

Han, den Praler,

Han kan male brav.

Han kan male Fanden av,

Baade paa Papir og Træ,

Han er ej saa dumt et Fæ.

Han er født i Hvidding, Herred

Og har ingenting fordærvet

Uden denne Bortedug,

Den er ikke bleven smuk

* * *

Enneke, penneke, tros

Skytter fir om fos.

Am, bam,

Rutter i Dam

Es, flæs, pæs, puf, ut.

Enneke, denneke, sukker til mig,

Aavel, daavel, donner i dig

Es, as, ullefar

Fanneke ni, fanneke ti,

Slikkede, stakkede, sti.

Naa er do nok fri.

* * *

Sønda. Manda, By fra Gælk,
 Pebber i Sælt.
 Manden staar i Uddør
 Aa kigger sønden, vesten ud.
 Æ Kok han vojer obberer Æ Aa.
 Bagætter kommer Hønen blaa
 Bekker i Skind-Skruk.

* * *

En, to, tre, fir, fem.
 Inne a vos maa gaa hjem.
 Føst gik æ, saa gik do,
 Saa gik tomme lomme lut derut.

Gamle Lægedom-formularer

For Rasselsyge skrives følgende paa en Seddel: „Amalafaka". Dette stikkes i et lille firkantet Stykke Brød, der dypes i Terpen-tin og gives det syge Kreatur. —

Naar man skal stille Blod, saa skriver jeg følgende ni Gange: „Hanner (Personens Navn) bola beta" Samme skrives ogsaa for Ajlen, men i Stedet for Personens Navn skrives paa samme Sted Kreaturets Farve).

Er der nogen bidt af en gal Hund, saa skrives paa en Seddel: „Sustus suftus fratis"; denne Seddel giver man den gale Hund ind. — Mod Koldfeber skrives paa en Seddel med store Bogstaver følgende: CALÆMAREM, Denne Seddel klippes i Stykker, saa at der er Bogstav paa hver Seddel. Den Syge tager et Bogstav ind hver Morgen fastende i ni Morgener, men Bogstaverne tages bagfra, som følger: MERAM - ÆLAÆ.

Niels Aalling, Kulmand i Fiskholm, skriver 1789: „Naar du ser en Hugorm, saa sig: "Oso Osi Osian" saa kan man uden Skade tage den med Haanden.

Men er man bidt af en Hugorm, saa er følgende Middel ufejlbarligt. Samme er altid med Held brugt i Toftlund Sogn i flere Slægtled.

Altsaa idet man mumler ganske sagte, fremsiger man nedenstaaende tilsyneladende taabelige Ramse og stryger med Haanden til højre Side tre Gange paa det slangebittede Sted, samt puster og spytter tre Gange: „Den unter Slangen, der hatt der Puster angestangen unter Nib Føll af kryb den allover byde Monart in Gottes Namen Faders Søn onder Hyen lager gøft". — Naar dette Middel skal beholde sin

Virkning, maa det kun afgives fra Mand til Kvinde og fra Kvinde til Mand.

Følgende Husraad efter en gammel Tegnebog: „Vil du gøre en hvid Hest sort, saa tag en Muldvarp, syd (koge) den i usaltet Smør, smør Hesten dermed, saa falder de hvide Haar ud, og der vokser sorte Haar i Stedet igen."

Gaader

Gaader hedder i Folkemunde „Gjættelser". Dette er det rette Navn, da flere af disse er saaledes, at man maa gætte mange Gange for at finde den gældende, ofte meningsløse Opløsning.

Der ligger ikke store Tanker til Grund for denne gamle barnlige Tidsfordriv, men den kunde i et Bondehjem ved Siden af gammel Tids Husflid, Spinden, Karten, Strikning og Rebsnoning række over den hele lange Vinter-Aften, holde Øjnene aabne og Munterheden vedlige baade hos Børn og Voksne helt til den sene Sengetid. Der var før en Mængde af disse Gættelser, men nu er de fleste glemte eller rettere uddøde.

Opløsningen følger.

1. Hvem er det, du ser hver Dag, Kongen sjældent, men Vorherre aldrig?
2. Hvad er det, som staar i Kongens Have og ryster sine Pjalter?
3. Hvad er det, æ Bønder smider, men Kongen putter det i sin Fik?
4. Hvad er det klareste i Kirken?
5. Hvem er det, som hverken er Guds Søn eller Menneskens Søn og har baade faaet Daab og Kristendom?
6. Hvad er det, der er større end et Hus, Mindre som en Mus Aa kan it gaa ind ad æ Kirkdør?
7. Hvad er det, der staar i Bondens Kløv (Kammer) Med stakket (kort) Arm aa inne Røv?
8. Hvad er det, det er hverken ude eller ind, Aa inne Stej aa æ Mark aa find?
9. Hvad er det, der ligger ind aa kigger ud?
10. Derude paa Marken, der stander en Knægt Hans Klæder er skaaren i fire Konfekt. Hvad er det for en Knægt?

11. Hvad kommer først til Skovs a æ Vun?
12. Lild, trild op ad æ Hus, Lild Trild ned igen. Inne Mand i vort Land, Lild Trild færre kan?
13. Lidt aa let, tynd aa tæt, Lidt aa pynt æ Piger mæ. Hvad er det?
14. Der kom en Jomfru i vor Gaard. Stribede Klær saa haj hun aa. Vil do forbej mæ for jer Høns. Jer Hund pas mæ it aa?
15. Hump aa Bump aa laj aa æ Bord, Himp aa Bimp aa gik aa æ Jord, Ven Hump aa Bump aa Vild lisom Himp aa Bimp, aa Saa spist Himpel Bimpel Humpel Bumpel inden Auten. Hvad er det?
16. En Blind en Hare saa en Nat Løbe frem af sit Skjul. En Halt løb etter den, Tog den i Løbet fat. En Nøgen kom dertil Og stak den i sin Taske. Nævn mig det foruden Maske!
17. Sild. Hvidling aa Torsk, Kan du stave til dem med tre Bogstaver?
18. Laadden forinden, sort foruden Fire Ører, syv Ben og en Hale. Hvad er det?
19. Hvor slog Noah det første Søm i Arken?
20. Der stær en Hund ve Havn Aa raaver Øbber te Stavn. Naa har æ foj æ Hunds Navn. I gjætter et it æ Javten.
21. Hvad er det, der vandrer rundten om æ Hus Aa slæber sine Tarmer bagefter?
22. Der e et lille Land, Der er hverken Vand eller Sand, Der er hverken Vejr eller Vind, Endda er der Folk derind'.
23. God Aften, god Aften, I Jomfruer ni. Hvad er i Ærten med Kernen i? Kernen er funden, men borte igen Som mig eller som dig. sae Kæresten til ni Jomfruer.
24. Da æ var ung aa køen, der inne te mæ kom.

- Men da æ saa blev gammel aa graa,
De løf etter mæ som Kat etter Mus
Aa jaj mæ a mint lille Hus,
Te old min Lemmer de knast?
25. Hvad er det, der er fed foruden og mager forinden?
 26. Hvad er det, der er mager foruden og fed forinden?
 27. Toben tog Treben og slog Firben aa æ Ør.
 28. Hvad er det, der gaar rundt om æ Hus aa kigger ind ad aald æ Gaf?
 29. Hvad er det: en Ble kan dække, men ti Heste ikke trække?
 30. Det Røde staar det Sorte for Enden indtil det Hvide danser.

Opløsning

1. Sin Lige. 2. En Kaal. 3. Næsedryp. 4. Draaben ved Præstens Næse. 5. En Kvinde. 6. En Stjerne. 7. Et Bagetrug, 8. Vinduer. 9. En Bjælke. 10. En Vejr mølle. 11. Vognumlen 12. Et Æg. 13. En Knappenaal. 14. En Kaalorm. 15. En Kat og en Pølse, 16. En Løgn. 17. Dem 18. En Kat i en Gryde. 19. Paa Hovedet. 20. Naa. 21. En Høne med Kyllinger. 22. Et Spejl. 23. En Karl var Kæreste med en Pige, der ved en anden Karl havde faaet et dødfødt Barn. 24. En Hasselnød. 25. Et Tællelys. 26. Et Æg, 27. Pigen slog Koen med Malkestolen. 28. Solen. 29. En Brønd. 30. En Gryde med Mælk over Ilden.

Marknavne

Af de følgende Marknavne fra Rurup findes der i de første 10 Person Navne, medens der i de næste findes Minder om Skov:

Birrets Eng, Birrettes Ager. Marines Klint. Tønneses Blød. Olgers Blok, Lasses Blok. Ivers Blok, Maunses Skov, Lasses Kjær, Bundes Dam. Bojeskov, Kjæ hal, Meldkjer, Møbjergskjær, Hummelkjær, Kokhave. Kravlund, Skidden Kjær, Vikjær, Hejrelbjerg, Hjortlund, Friskjær, Vie, Krat, Ryt, Hesselhale, Ælhale, Ælkjær, Langviskjær, Svinshauge, Tornmaj, Hellet, Bredbæk, Voldingbraa, Hørmose, Gammelby, Tyvereng Mølbjerg, Stofeng, Rødsig, Klinteng, Enqblok, Kvægeng, Sigeng, Vraa, Vilpel, Gejlbjerg, Fæbroeng,

Bredbæk Voldeng, Rævbjerghøj Neder-Mølle-Slade. Spjoldblok, Horspold, Haverblok, Svinblok, Stanggaf, Langkjær-Slade Kaalgaard-Krogh, Marbælle, Blærre, Kongensholm, Klint, Hældsted, Dønd, Hosted-Stenvej, Sandsbjerg.

Forsvundne og forsvindende Ord

Med den Udvikling, der i de sidste Menneskealdere er gaaet Jorden over, og som Aar efter Aar omformer de gamle Folkeskikke, Leve- og Arbejdsmaaden, saa det hele næsten bliver ukendeligt, er det en Selvfølge, at de gamle Navne og Benævnelser dør bort og tabes for aldrig mere at komme igen, derfor er det paa Tide at optegne alle de gamle Ord, hvis de ikke helt skal gaa i Glemmebogen.

Efterfølgende er hverken Ordbog eller Ordfortegnelse, men et Par Mindeblade om Ord og Udtryk fra det gamle Levesæt:

„Ten Ild Lundstik, den maa do slik.“

Lundstik er en firkantet Jernstilk med en Skarnplade paa øverste Ende, der sattes paa Vognakselen for at møde Hjulet; den er senere afløst af den almindelige Møtrik.

„Sulen“ paa den gamle Hjulplov var det Stykke Træ, hvorpaa Plovjernet Forende var fastgjort.

Rosstav: Den løse Stav ved en Hjulplov, som man holdt i den højre Haand ved Pløjningen.

Voiemager: Tværager eller Forpløjning.

Stæl: Det nederste Lag, som sattes i Laden altid med Rodenden ned og Toppen stejl op. kommer vistnok fra „stejl“.

Dæller: Det gamle Navn for Brædder.

Kæld, Kældstøt, Kældsvøb, Kældsmæk. Kældkarm: alt dette hører til den gamle Brønd, hvor Vandet fra Brønden tages op i en Spand med en Vippe.

En Kældsøger kunde heller ikke godt undværes. Den var af Jern, enten med tre eller fire opad vendte spidse Kroge, nærmest af Form som et Skibsanker. Der brugtes, naar en Spand tabtes og gik til Bunds til at søge efter den med. Den Mand, der

gravede og satte Brønden af Kampe-sten, kaldtes Kældsætter.

Framgulv: Forstue, Dørns: Dagligstue.

Bissel: Storstue, Kløv: Kamret ved Bisselen. „Bissel aa Kløv er ud i et“ sagdes, naar Huset var i Uorden.

Madrand: Gemmested for Husets røgede Kødvarer, i Regelen anbragt i Loftet foran Skorstenen. Ved den gamle, aabne Arne var oppe i Skorstenen anbragt en Tværstang, „Sodstang“, hvori der hang en Jernlænke, Kjeldskle Her hængtes saa de Kedler og Gryder, der skulde bringes i Kog over den aabne Ild.

Det var ikke nemt, naar Husmoderen om Morgenen kom op, og Ilden var gaaet ud, Tændstikker kendtes ikke. Saa maatte man ind til Naboen for at laane Ild, som man hentede i en gammel Træsko. Men for at undgaa dette, saa skulde „æ Ild rages i æ Asktruel“. Ved Siden af Arnen var et stort firkantet Hul til Asken. Naar Nadveren var kogt, saa tog man en „Flav“ (Fladtørv) og lagde den ned i æ Asktruel. Der lagde man Ilden ovenpaa, saa to Flaver, og det hele dækkedes godt til med Aske, saa var der sikker Ild om Morgenen.

Vraa: Tagskæg Jul ogsaa „æ Braasaks“, den var mere eventyrlig. Naar Tækkerne var paa Huset, saa skulde den næsvise Dreng gerne narres, han fik saa en Sæk og blev sendt til Naboen for at laane æ Braasavs og kom saa slæbende hjem med et større Stykke Træ i Sækken. Naar Tækkerne saa grinte, brølede Drengen, der var rendt Nar Til de nymodens Tækkemidler bruges ingen „Braasavs“.

Bejsling: er de Brædder, der gør Skilleværk imellem to Baas. Om en Mand, som ingenting er, hverken tysk eller dansk, siges, at han lider aa æ Bejsling — en daarlig Riden — ikke bedre som at sidde mellem to Stole.

Tiller: Kantstenen imellem Baasen og Grebningen, Rendstag. Stagbaand og Klov er alt til at binde Kreaturerne: fast paa Pladsen.

Lysstander: en høj, Træ Lysekærte, der stod paa Gulvet og oplyste hele Stuen. Naar en Traad af Vægen faldt ned til Siden i Lyset, hed det, at der er „en Tyv i æ Lys aa en Skælm i æ Hus". Saa tages rask „æ Brandsavs": Lysefaklen, for at pudse Lyset, Den sidste Lysestump kunde ikke brændes i Kærten. Den sattes „aa æ Præg" eller ogsaa kaldet „Profit". Derpaa var 3 smaa Jernstifter, der sad i en Metalplade. Saa kunde alt blive benyttet.

Fyrfad: en Kobber- eller Messing-Kop, hvori man hentede fra Skorstenen en Glød til den Fremmedes Pibe.

Bækken. en Sengevarmer med Gløder.

Kikker: en Metalkasse, der fyldtes med Gløder, hvorpaa Kvinderne satte Fødderne.

Rald: en Flødetønde. Sæt' et flad, sort Lerfad.

„Vindsel": en Bismer.

Bing: en meget stor, udskaaren Egekiste.

Læddike: et lille Rum i samme Kiste.

Madskrin: et lille Rum i Vognen til længere Rejser.

Madbænk: et lille Rum i Slagbænken, hvori alle Madlevninger hældtes. — Deraf Navnet Bænkevælling.

Lødpotte: Farvepotte.

Liim: en Kost. Karbost: bundne af Lyng, brugtes til Skrubning, Dømer, Unnen, Rarer, Meldmad, Kvældsnerer. Dette sidste Maaltid gaves ved Lejlighed ved sen Sengetid, naar der var Besøg eller efter en lang Søndag Aften.

Ryndmad: Kødmad, Bøst: Skinke, Rajt: Pølse af Faarekød. Mosterbaand: Pølse af Oksekød, Ifterbaand: Pølse af Svinekød, Svaj: Suppe, baade føj'en Mælk og væld Mælk er kogt Mælk. „En Bryg rundten om æ Rovle": Et helt Stykke Brød eller en Rundtenom, Rovle er det ældgamle Rugleve.

Budder: naar man hverken havde Smør eller Fedt, rørtes der noget sammen af Fløde, Mel osv. til at smøre paa Brød, brugt især i Kvægsygens Tid.

Bagning

Naar Brødene er slaede op, bliver de først „klistrede", overstrøgne med Rugmel udrørt i Vand, siden stryges de med „Straag", der bestaar af „Raamælk", den første Mælk, en nys kælnet Ko giver. I Mangel af Raamælk bruges Øl og Æg. Derefter bliver de „gistnede"; de sættes paa en lang Planke af Bøgetræ, der hedder en „Grejsel". Nu oversmøres de igen med „Straag", skydes ind i Ovnen, endnu mens Ilden staar ved begge Sider, og staar saa længe, til de bliver lidt brune, saa tages de ud og sættes til Side.

Saa bliver Ilden „skuret", den udjævnes og spredes jævnt over hele Ovnen og ligger saa længe, indtil den „sorte Mand" er borte, eller ingen mørke Steder ses. Derefter rages Ilden ud med en „Ovnsgage", og der fejles med Ovnens „Lime", bunden af vaad Halm. Der laves saa en „Lysemand" af en Dunhammer, overhældt med smæltet Talg. Denne tændes og sættes i det første Brød, og det skydes derpaa ind i Ovnen paa en „Skøvsel", bagefter saa alle de andre Brød.

Naar Brødene er færdige, tages de ud, og saa bages der Knæpkager og „Bække-nødder".

Brygning

„Mæem" kaldes det malede Malt, der er udrørt i kogende Vand, saa meget at det lige kan staa over det. Naar der er „mæmet", tømmes det paa Bære-Karret, der først er strøet med lidt Tag, hvorpaa de tre „Brustene" ligger. Tapstangen sættes i. Derpaa hældes kogende Vand over, Tapstangen sættes, der fremkommer ru „Urt", som løber ud i en Ballie under Tap-stangen.

Husflid

Et Spindehjul er jo nu en Museums-genstand. Den hyggelige Snurren, som en Husmoder med sine to Døtre eller to til tre Piger kunde fremkalde i en Bondestue, hører Minderne til.

Det gjaldt om at faa den nødvendige Syssel lavet og se at komme ind at faa Hjulet i Gang og holde det i Gang helt til Sengetid. Al „Loj", Foraarsulden skulde spindes først; en af Pigerne maatte karte.

At rive sig paa Karterne, kaldtes „Kartefedt". Den Uld, som ikke var spunden til Kyndelmisse, maatte Degnen tage. Naar Tenen var fuld af Uldgarn, blev det vunden, først paa en „Vindpind", siden i Nøgle.

Det store Hjul paa et Spindehjul hed „Buen", og det lille Hjul bag ved Tenen hed „Snold". „Nakken" er den Træbøjle, der gaar uden om Tenen, den er fuld af smaa Kroge. Kom man til at røre ved det i fuld Fart, gav det „Rakkefedt". Naar Ulden var spundet, tog man fat paa Hør og Blaar.

Dette Garn blev haspet i en større Lod paa et Haspetræ. Den enkelte Traad, som ved skødesløs Haspning kommer til at skyde en Pind forbi, hedder "en Hest".

Saa skal det spundne Garn væves, og er der ingen i Huset, der kan væve, saa køres Husmoderen hen til Vævekonen for at trænde. Det tager en hel Eftermiddag at faa alt det Garn ophasket paa et Trædebord.

Saadan en Trændedag giver rigelig Kaffe, men der medføres ogsaa Fløde og andet godt til Væversken, og hertil skal hun ogsaa, hvis det er Hør eller Tvist der skal væves, have en god Pose Soldmel til at solde Garnet med. Det skal altid være fint Rugmel. Derimod skal Uldgarnet ikke soldes, men "limes", oversmøres eller børstes med Limvand, førend det i sættes paa Væv eller fremmes og strækkes i Sølv.

Naar Knipling skal blive til noget, saa skal dette ligesom Klaverspil læres fra Barnsben. Den Messingstikke, som holder de smaa Kniplestokke til Side, hedder en „Stil". „Prikbrev", det er Mønstret; "Laantraad", er den grove Traad til Blomster, og "Gørebrev" er det stive Læder foran, hvorpaa Stokkene spiller. Og paa Slutningen "at skære af", det er Højtiden. Rejsen til Kræmmeren med de færdige Kniplinger. Her faas Penge samt nye Mønster og Garn med hjem.

„Flosnaal" (en Stoppenaal) er det gamle Navn fra den Tid, da man til Udstyr flossede Hynder, Puder og Stolesæder — som for Resten er ved at komme i Brug igen.

Man havde ingen Guldpenge, og Seddelpenge kendtes ikke, saa al Omsætning maatte ske med Sølvpenge, som var meget besværlige at færdes med for de Rejsende, Heste- og Kreatur-Prangere. Den lille Handelsmand, der kun kom til vore hjemlige Markeder, Tønder og Kloster, brugte „en Kat", en lang Læderpung til at spænde om Livet. Den større Handelsmand, der red til Husum med sine Stude, havde Pengene i en Mantelsæk bag paa Hesten, men den store Handelsmand, der kørte til Itzehoe for at sælge sine Stude-Flokke, havde flere jernbeslaaede Pengekister bag i Vognen.

"Høl" er en Hue, „Fik" en Lomme, „Ungerskæg" en Sølv Lugtedaase, ofte i Fiskeform, „Solrøst" Sol Nedgang, „føjt" trøste, „Jet Gaang er Jessind, to er Tøjes" er et Mundheld, „Boj Parter" begge Dele, „Itæm" godt i Gang.

Gildeskikke

„Fæstel" er Fæstensøl eller Forlovelsesgilde og holdtes altid paa en Lørdag Eftermiddag. Naar Kaffen var drukken, kørte Brudgommen med to Forlovere til Præsten for at bestille Lysning til Ægteskab.

Et stort Bryllup varede i tre Dage, Lørdag var Vielsen, Søndag var Ungfolkene i Kirke med alle Gæster. Der var Brude- og Brudgomsførere, Brudepiger og Ridesvende, Skaffere og Bordpiger. „Kistlæg" var et mindre Gilde, der holdtes ved Dødsfald et Par Dage før Begravelsen, hvortil Naboerne mødte for at lægge Liget i Kisten.

Sagnet om skatten paa "æ Nørregaard"

Nørregaard, der laa nordligst i Østergade, blev nedbrudt 1872 af daværende Ejer Hans Andersen, som lagde Jorderne fra sin Moders Fødegaard ind til sin Fædrengaard.

Moderen, Gunder Marie, f. Refslund, levede saa stærkt i følgende Slægtssagn, at hun stadig drømte om Natten om de skjulte Skatte.

Sagnet fortæller, at i Krigens Tid levede der en rig Mand paa Gaarden, og da Fjenden nærmede sig, blev han ængstelig for sine mange Penge; han tog saa en Mørkningsstund sin Karl med ud i Haven, gravede et Hul under et Æbletræ og satte sine

Penge i en Trækasse ned i Hullet, jævne Jord god til med Grønsvær ovenpaa. Men om Natten kunde han ikke sove. Da Karlen var Medvider, var alt usikkert; han kunde ved Pinsler blive nødsaget til at aabenbare det. Han stod saa op af sin Seng midt om Natten, tog Pengene i Haven og gravede et Hul i Kreaturstalden i Krybben eller for Hovedet af en Baas, hvori der stod et Par Ungkræ, lagde en bred Sten over Hullet og lidt Hø ovenpaa. Og saa fortæller Sagnet videre, at et Par Dage derefter kom de fjendtlige Krigsfolk, der forlangte at tale med Manden, og da han ikke vilde aabenbare, hvor Pengene var, saa tog de ham med, og siden har ingen set ham. Om Manden er pint ihjel, vides ikke, men sin Hemmelighed har han i hvert Fald taget med sig i Graven.

Dette Sagn har holdt sig paa Gaarden i mindst otte Slægtled, navnlig har Kvinderne i Slægten været stærkt optagne af Fortællingen om Skatten, de har drømt om den om Natten og i Drømme set Dynger af Sølvmonter.

Fundet

Ved Nedbrydningen af Gaarden 1872 søgte man efter Pengene, men uden Held. Byggepladsen blev saa i flere Aar dyrket med Kartofler; saa i Juli 1904 fandtes den første Mønt. Nu begyndte man en grundig Eftersøgning, navnlig hvor de nævnte Kvægstalde havde været, og der fandtes saa i alt 43 Stykker, alle tyske Sølvdalere. Den ældste er fra Aar 1590 og den yngste fra 1651 med Navne paa tyske Fyrster som: Rudolf II., Herlug Henrik Ulrik, Frederik Ulrik, Hertug af Brunsvig, Ferdinand II. romersk Kejser, Ferdinand II., Lyneborg, Ferdinand III., Frankfurt samt flere med Mærket Concordia.

Mønterne havde kun Sølvværdi.

Gaardens Historie

Nørregaard var 3 Ottinger stor, deraf 2 Ottinger fri Bondejord og 1 Otting Fæstejord. For denne sidste blev der ved Ejendomsoverdragelse til den ny Besidder af Amtmanden udstedt Fæstebrev i Kongens Navn. Derimod blev der for den fri Bondejord udstedt et Skødebrev ved hvert Ejerskifte: Det blev tinglyst og indført i Tingbogen. For denne Gaard er der bevaret et meget ejendommeligt Skøde, og skønt

saadanne gamle Dokumenter af mange kaldes kedelige, saa maa dette dog medtages, især af Hensyn til den gode gamle og ægte danske, klangfulde Sprogtone, som gaar igennem det og nu gengives ordret, kun Stavemaaden er noget forandret.

Skøde

„Vi efterskrevne Hans Hansen i Roeft, Herredsfoged i Nørrangstrup Herred, Jens Persen i Rurup og Nis Hansen i Rangstrup, Sandemænd i forn. Herred, gjøre fuldvit-terligt hermed for Alle, at vi efter Christi Fødsel 1655, Tirsdagen den 6. November, da var skikkede for os Herredsmænd saa mange, denne Dag Ting søgte. Denne Brevviser, Jeb Paulsen i Rurup, hvilken der tydeligen æskede og fik en fuldkommen Tingsvinde af otte trofaste Dannemænd, hvilke for os vunde paa deres kristelige Tro, Sjæl og rette Sandhed, at de hørte og saa samme Dag og Tid, at Jens Paulsen og John Paulsen i Rurup stode personlige for Dom og Ret og hver særdeles for dem og deres Arvinger. Da gave de deres Broder Jeb Paulsen og hans Arvinger et trygt og fuldkommen Skøde og Ejendoms-have paa en fuld Broderlod og Del, som de kunde leve og lodde udi deres sal: Forældres halve Bunde Gaard i Rurup, være sig udi Huse og Gaardsrum, Agger og Eng, Skov og Kjær, Hede og Mose, Vaadt og Tørt, fire Vogne til Markmøde, skal ingen Del undtagen af fornævnte halve Bondegaards rette behørlige Tillæggelse i nogen Maader.

Item vorde fornævnte to Brødre-Dele lovligen Laugsdom 3 Ting for Skøde og 3 Ting efter Skøde, som Loven formelder, og fornævnte Jens Paulsen og John Paulsen for dennem og deres Arvinger. Da takkede deres Broder Jeb Paulsen og hans Arvinger ald Ære og holdt for god Betaling Jævning og Ligelighed i alle Maader. Saa at Jeb Paulsen fik fremdeles Lovshævd paa fornævnte to Broder-Dele uden Last og Kære, saa at han maa sælge og sætte, Bonden og hans Lige og ej Hofmænd eller Præster og mæde vor Naadige Herre og Konning sin Skjeppe fuld.“

Den uforstaaelige Sætning: „fire Vogne til Markmødede“ er fire Gange aarlig at stille med en Vogn til Byens Tarv indenfor Byens Omraade, eller hvor Bymarken møder Nabo

Bymarkerne. „At mæde Kongen sin Skæppe fuld" er: Naar Landgilden blev betalt med Korn, da at maale Skæppen fuld.

Faderen til de i Skødet nævnte tre Brødre hed Paul Jebsen. Hvis man stal fæste en Smule Lid til Sagnet, saa maa det være ham, der har nedgravet Pengene, og det maa da være sket imellem 1652 og og 1654. Den yngste Mønt bærer Aarstallet 1651, og Skødet omtaler 1655 deres salige Forældre At Sønnen Jeb, der fik Gaarden tilskødet, har nedgravet Skatten, er utænkelig; han døde først 1690 og har da haft Tid nok til at faa Pengene frem igen.

Slægtsfølgen paa Gaarden er: Paul Jebsen, Jeb Paulsen, Paul Jessen, Gunder og en Hans Pedersen Refslund fra Stenderup, Peder Hansen Refslund, Laust Refslund, der 1828 solgte Gaarden til sin Svoger Hans Peder Andersen.

Endnu den Bemærkning, at den i Skødet nævnte Jens Poulsen kom til at bo paa den halve Gaard, der siden ejedes af Hans Jensen Gaarde og senere af Lærer Thau. Det er nemlig den eneste Gaard i Rurup, der i Landgilde maatte yde en halv Tønde Honning, der siden blev betalt med 5 Rigsdaler.

Af Byens Historie

Det er kun smaa og udtørrede Kilder, hvoraf man kan øse Bidrag til Byens Historie. Sagen er den, at vi i Skolen havde to Timer ugentlig til Skriftlæsning, og til denne Øvelse blev der benyttet alle de gamle Papirer, der kunde opdrives: Breve, Skøder, Proces-Akter og Øvrighedsbreve. Alt kunde anvendes.

I henimod 36 Aar var gamle Hørlück baade Sognefoged og Lærer, og i den Tid blev disse gamle Sager formelig opslidte, men vi lærte ogsaa i ung Alder at læse disse mærkelige gamle snærklede Bogstaver, der for Nutidens Mennesker betragtes som Kragetæer. I ingen af de omliggende Landsby Skoler var der saa gode og forskelligartede Brevskaber til Skriftlæsningen,

Ligeledes er ved Byens Brand 1719 gaaet en Del gamle Papirer tabte. Der brændte 16 Ottinger eller 7 Gaarde.

Efter de ældste Optegnelser har Rurup været delt i 37 Ottinger, deraf har 10

Ottinger eller 5 halve Gaarde været Mourids Podebuskes Tjeneres, men er senere købt af Kongen og blevne kongelige Fæstere. Disse Gaarde var ringere end de andre i Byen, havde ogsaa mindre Skat.

Der er i det hele den Mærkelighed ved Rurup, at der her var 3 Slags Ottinger, deraf var de nævnte de mindste. Men Resten af Byen var igen delt i middel og store Ottinger. Dette er rimeligvis en Undtagelse fra Regelen, at der indenfor Byrammen er saa forskellige Ejendoms-Enheder. Derimod er der nok enkelte Byer, som gennemgaaende med hveranden har betydelig større Ottinger end Nabo-Byerne, saaledes har Roost og Vellerup meget større Ottinger end de omliggende Byer,

Til Rurup hørte desuden et Raad, som var et skattefrit Forbedelses-Sted, men herfra skulde der saa stadig løbes Bud med de mange Ombudsbreve, der gik rundt fra den ene Sognefoged til den anden. Ligeledes var her et Toftegods, der hørte under Løgumkloster Birk

Otting er en Regnings-Enhed, der gjaldt indenfor Byrammen. Alle Byer i Haderslev Amt var inddelte i Ottinger. Der hørte fire Ottinger til en hel Gaard og to Ottinger til en halv Gaard, saa Ordet Otting har intet med Tallet otte at gøre. Det er et Ord, der stammer fra det Gamle „aatte" at eje, vi har dette i det gamle Ordsprog: „Den græder ej for Guld, der aldrig Guld aatte". Mon ikke det gamle Ord Aabod er runden af samme Kilde? At bøde med noget af sit Eje.

Det er mærkeligt, at vore Ordbøger over Folkemaal og gammel-danske Ord ikke giver en fyldig og forstaaelig forklaring for dette saa almindelige Ord, de kommer stadig med en Ottendedel, i Lighed med en Otting Smør, da dog flere Herreder nord for Kongeaaen har Ottinger som Benævnelse for Ejendomsdel af Bymarken.

Men det er her som saa ofte, at de Skrivende ikke har lyttet efter den folkelige Udtale. Hvis dette var sket, saa vilde den brugelige Skrivemaade være bleven Aatting og ikke Otting.

Mourids Podebusk, der var gift med Claus Sehesteds Datter fra Spandetgaard, ejede en Del Gods i Hvidding og Nørre Rangstrup Herreder, deriblandt 7 Gaarde og 2 Kaadnersteder i Branderup, 5 halve Gaarde i Rurup samt Musvang. Alt dette købte Kongen 1583, saa nu blev Ejerne Kongens

Fæstere. Navnene paa disse Fæstere i Rurup var Aar 1602 Hans Pedersen og Peder Nissen, Søren Frese og Bunde Petersen, Peder Knudsen og Peder Jabsen.

Som man ser, har der paa hver Gaard siddet 2 Fæstere. Paa den sidste Gaard var Landgilden 2 Ørt Rug, 2 Ørt. Byg (en Ørt. ca., 10 Skæpper), 1 Fjerding Smør, 1 Svin, 2 Gæs og 4 Høns. Disse Fæstere vedblev at hedde Mounses Tjenere næsten helt ned til Nutiden. I Aaret 1708 er Navnene paa Mounses Tjenere: Mette Jenses, Hans Pedersen, Truels Olufsen, Peder Jørgensen og Maren Nisses, hver med 2 Ottinger.

Saavidt man kan skønne, har Byens afsondrede Beliggenhed skaanet dem en Del baade i Svenskekrigen og i Polaktiden. De er nok blevne forarmede ved de store Udskrivninger og Krigsydelser, men Voldshandlinger som Afbrændinger er der ikke foretaget, og heller ikke mærker man til øde Gaarde, hvoraf der var saamange i Nabobyerne. Men Armod og Søllehed var der nok af, og det holdt ved i over to Menneskealdre Det viste sig tydeligst ved mange Skatte-Restancer, som hver Mand i Byen havde. Dette førte til, at en kongelig Kommission to Gange baade 1708 og 1723 optog Fortegnelser over hver Mands Forhold i hele Byen. Ved at gennemgaa disse Optegnelser faar man et klart Syn paa, hvordan de har det inden Døre, og nu tager vi da et Par af Gaardmændenes Forhold op til Belysning.

Vi skriver 1708. Truels Olufsen med to Ottinger Kongensfæste har før været en Mounses Tjener. Han har 17 Fag Stuehus og 9 Fag Lade, avler 20 Læs Hø. Udsæd: 5½ Tdr. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Boghvede.

Han har Græsningensret til 12 Stkr. Kreaturer, 10 Faar, 6 Heste, men har kun 8 Kreaturer, 8 Faar og 4 Heste.

Hans Skat er 17 Rigsdaler, men han skylder fra gammel Tid 82 Rdlr., der nu bliver nedsat til 16 Rdlr. og han skal afbetale 4 Rdlr. hvert halve Aar. Til Dethlef Outzen i Roost skylder han 10 Rdlr.

1719 brændte Gaarden med mange flere,

1723 er der 8 Fag Stuehus. 12 Fag Lade, der dog ej endnu er fuldstændig i Stand.

Han har 3 Bæster, 2 ringe Plagge, 4 Køer, 2 Ungkræ, 4 Kalve, 9 Faar. 2 Bitræer til halvt med Jens Hansens Enke. Endvidere

har han Plov og Vogne til Fornødenhed, samt en meget ringe Kobberkedel.

Han skylder nu her og der 80 Rdlr. samt i Skat 22 Rdlr. Ved Gaarden er intet at sælge for at faa Gælden betalt, saasom de dag-lige Udgifter ikke kan redes. Denne Gaard er meget for højt skyldsatsat.

Laurids Gaarde med 2 Ottinger Ejendom fri Bondejord har 19 Fag Stuehus, 15 Fag Lade. Han har 5 Køer. 8 Ungkræ, 11 Faar, 6 Heste og 1 Føl. Til Brændsel har han lidt Klatskov, og Flaver til Fornødenhed. Hans Skat er 25 Rdlr, men han har Skatte-Restancer, ialt 117 Rdlr. som er nedsat til 40 Rdlr, at betale i 2 Aar. Privat Gæld til Hans Clemmesen 36 Rdlr. 1719 brændte Gaarden.

Han har nu 9 Fag Stuehus. 19 Fag Lade og 6 Fag Bagerhus, men Bygningerne er endnu ikke færdige. Han har 5 Bæster, 1 Plag, 6 Køer, 4 Ungkræ, 2 Kalve, 12 Faar. 3 Grise, 4 Senge og en gammel Kobberkedel.

Skylder, Landgilde 34 Rdlr., til Hans Pedersen i Rurup 33 Rdlr., Peder Kjærgaard, Refslund, 12 Rdlr., Hans Musmand 26 Rdlr., Jakob Bjørnsen i Aabenraa 5 Rdlr. og Klatgæld her og der 80 Rdlr. — Der er intet at sælge til at betale med.

Ja saadan er hele Byen uden Undtagelse i Armod og Gjæld. Kun endnu den lille Bemærkning. at Peder Jørgensen ogsaa var en Mounses Tjener med 2 Ottinger, som havde 6 Bistader til halvt med Præsten i Agerskov.

I de gamle Tingbøger findes fra Rurup følgende: 1721 den 29 Juli. Rurup Bymænd har klaget til Amtmand Reventlow over Ridefoged, nu salig Detlef Outzen i Roost, hvorfor Sønnen Hans Outzen har indklaget dem for fornærmelige Ord og Bagtalelse, hvorfor de erklærer deres Ord for døde og magtesløse, som er anført i Klagen af 15. Maj 1721. De tilbyder Rettens Gebyr og Stempel-Papir og beder om Naade og Tilgivelse,

1728 den 7. Maj. De Rurup Bymænd stod i Dag for Retten og erklærede sig enig med hverandre: at de herefter intet fremmed Fæ, Faar eller Bester maa tage til Byen i Græs, uden hvad de køber for Penge, og hvem der har sin Anpart til sit Græs, da skal andre, som har mere end sin Part, betale Græspenge til den, som har mindre, nemlig af 1 Best 1 Mark, en Ko 1 Mark og af Ungfæ 12 Skilling, af hvert Faar 4 Skilling.

Saaledes skal være for Fremtiden under Straf og Brøde. Græs-Læget skal lægges 8 Dage før Voldborgdag. Udejere, som har Part i Marken, maa tage af deres eget Fæ, hvis det er sundt.

1736 den 1. Maj: Nis Hansen fra Rurup fremkom for Retten og frasagde sig sin halve Ejendomsgaard, saasom han ikke længere kan besidde den og deraf udrede Skat og Skyld, begærede, at Gaarden straks maatte blive vurderet og solgt. Seks Mænd fra Rurup blev udnævnte til at vurdere og at møde paa Gaarden i Morgen den 2. Maj, Morgen Klokken syv, og siden holdes Auktion den 15. Maj.

* * *

Grandebrevet eller Byens Vedtægter, der omhandler og bestemmer alt angaaende Pløjning, Saatiden, Høsten, Hyrdernes Kost og Løn er forsvundet; derimod er der i Behold Halvdelen af et gammelt Græsbrev fra 1756, hvor enhvers Andel og Græsningssret er angivet efter Gaardens Skat. Det er modsat de omliggende Byer, hvor Græsningen er bestemt efter Ottinger, men er jo en Følge af de helt særlige Tilfælde her i Byen, der har saa forskelligartede Ottinger.

Foruden Opgørelsen af Skat og Græsning er deri en Del Bestemmelser og Regler:

Paul Thomsen, en hel Haderslevhus-Kaadner, nyder Græs til tvende Bester og tvende Køer, mens hans Ret til 10 Faars Græsning i Lighed med de halve Gaarde, bliver nedsat til 6 Faar, — Fjorten Dage før gammel Voldborgsdag bliver Græslæg gjort, og de aarlige Pantemænd har at efterse enhvers Kreaturer, og efter gammel Voldborgdag maa ingen føre mere paa Græs end sin Part. Gammel Voldborgdag forstaaes saaledes: Voldborg er 1. Maj, men Aar 1700 ved Indførelsen af den ny Tidsregning blev de sidste 11 Dage af Februar Maaned bortkastet, saaledes at efter 17. Februar kom 1. Marts, derved forrykkedes Dagene med gamle Helgennavne, og gammel Voldborgdag er den Tid 11. Maj.

Trænger nogen om Bartholomæidag til et Bæst, saa er det tilladt at faa det frit paa Græs, men køber han før paa Sommeren, da maa han betale til Byen.

Kalve, som er tillagte 14 Dage før Mikelsdag, regnes næste Sommer for Kalve

og gaar paa Kalvegangen, men hvad der er tillagt før, gaar med Køerne og saa videre.

Hvem der modsætter sig disse Bestemmelser, pantes for 1 Rigsdaler til Kongen og 1 Rigsdaler til Byen. Græsbrevet er underskrevet af Herredsfogden, Husfogden og Tingskriveren.

Aar 1770 bestemte den kongelige Landkommission, at Byens Marker skulde udskiftes, ikke efter Ottinger, men derimod efter Landgilde og Maanedsskat.

Da Marken ikke før var opmaalt, men som det hedder var Slumpjod og lignende, saa blev det hele opmaalt og Udskiftningen er saa gaaet temmelig rask i Forhold til de andre Byer. Alt er færdigt 1775 og underskrevet af Herredets Øvrighed, samt for det Løgumkloster Fæstegods Vedkommende af Etatsraad Lucas Denne Lucas havde kun eet Øje, for det andet havde han et Læderhylster, og derfor kaldtes han, som tidligere nævnt, „Lucas mæ æ Læry“.

Fri Bondejord og Fæstejord

Det maa temmeligt sikkert antages, at i Haderslev Vesteramt har al Ottingsjord oprindelig været Ejendomsjord eller fri Bondejord; men ved Tidernes Ugunst er omtrent Halvdelen bleven forvandlet til Fæstejord.

- 1) En hel Del er i den katolske Tid givet til Kirker, Klostre. Hospitaler, dels som Soneoffer for begaaede Synder og for at faa læst Messe og tændt brændende Alterlys til evig Tid for de Afdødes Sjæle.
- 2) De øde Gaarde skulde ifølge Skrivelse fra 5. December 1663 fra det kongelige Amtshus gøres til Fæstegods.
- 3) Ved de store Skatte-Restancer blev ogsaa en Del gjort til Fæstere.
- 4) Og flere har frivilligt opgivet deres fri Bondejord for at faa Afslag i Landgilde-Priserne. Dette er sket i Branderup 1685. En Selvejer-Bonde skulde betale i Landgilde 2 Læs Træ, der var fastsat til 6 Skilling for Læsset, men som Fæster slap han med 3 Skilling.
- 5) Og endelig, som vi foran saa at Nis Hansen i Rurup, der 1736 opgiver sin Ejendomsgaard, der saa gaar over i Fæste.

En Redegørelse over, hvordan disse forskellige Fæstere er opstaaede, saasom Lindeved, Tørning, Ejsbøl, Løgumkloster

Tjenere osv, staar det ikke i min Magt at give. Men vi veed jo, at hvad de katolske Klostre, Kirker, Hospitaler ejede, gik ved Reformationen, dels til Kongen og dels til de mest tjenstivrige adelige Protestanter. Siden skiftede de ved Handel og Magelæg Herskab, indtil Frederik den Anden købte det meste af Haderslev Amt.

Ved Udskiftningstiden i Slutningen af det attende Aarhundrede, er i Nørre Rangstrup Herred Halvdelen fri Bondejord og Halvdelen Fæstejord.

Forskellen i Vilkaarene for Bondejord og Fæstejord er i Korthed følgende: En Ejendoms-Bonde skulde ved Ejendommens Overdragelse udstede et Skødebrev, der gav Efterfølgeren fuld Ejendomsret. Dette blev tinglyst paa Tinget, og naar en fri Bonde døde, blev alt delt saa ligeligt som muligt. Derimod skulde en Fæstebonde søge til Kongen om Fæstets Overdragelse til Efterfølgeren, hvilket i Regelen blev bevilget ved, at Amtmanden i Kongens Navn udstedte Fæstebrev til den ny Ejer imod at betale Fæste-Afgift, en Sum, der sattes vilkaarlig og skiftende til de forskellige Tider. I Fæstebrevet var der flere meget strenge Bestemmelser med Trusel om Fæstets Fortabelse, naar de ikke overholdtes. Blandt andet den meningsløse Bemærkning, at han ikke maatte pantsætte sin Fæstegaard, trods det at han havde sin Folio i Hypotek- og Pantebogen.

Men den største Urimelighed var ved Arv. Saaledes var den ældste Søn, eller i Mangel af Sønner den ældste Datter Fæste-Arving. Det vil sige Fæste-Arvingen tog forlods al Jord. Til de andre Arvinger blev der kun til Deling: rede Penge, Bohave, Besætning, Bygninger med Brønd og Stendiger. Dette blev saa vurderet og delt saaledes, at Sønnerne fik dobbelt imod Døtrene, og Fæste-Arvingen fik ogsaa en Broderpart, medens Enken maatte nøjes med en Broderpart.

Dette gav mange Steder forviklede Forhold, især omkring ved Treaarskrigen, da Jorderne steg i Pris til en hidtil ukendt Højde. Herpaa blev der saa bødet en Del, idet Regeringen gav den Bestemmelse, at Fæste kunde søges til en Ejendom imod paa ny at betale Fæste, og betale en bestemt Procent Andel af Landtaksations-Summen fra Aar 1802. Dette blev meget benyttet efter Treaarskrigen. Først ved

Loven af 1872 om Afløsning af Realbyrder blev alt udjævnet.

Lærere

Af de mange Omgangslærere kan nævnes den ogsaa i andre Byer som Rimsmed bekendte Hans Dam samt Morten Skolemester, der siden kom til Ellum, og Søren Nissen, der endte som Degn i Skrydstrup. De gik alle om paa Mading.

Den første fast ansatte Lærer i Rurup var Hans Hørlück, født 1790. Søn af Gaardmand Rasmus Rossen, der døde 1810. En ældre Søn overtog Gaarden, og Hans Hørlück kom paa Tønder Seminarium.

Efter Eksamen fik han Plads som Huslærer, Forvalter og Regnskabsfører hos den bekendte store Studehandler Major Ingversen paa Viufgaard. Der blev han forlovet og gift med Pauline Dons, en Datter af Gaardens forrige Ejer. De boede en Tid i et smukt Hus i Nærheden af Gaarden.

Men saa døde den ældre Broder Niels 1816; saa var Hans Arving til Gaarden i Rurup, og skønt den gamle Moder bestyrede Gaarden, saa blev det dog nødvendigt at Hans Hørlück kom hjem for at holde Stumperne sammen. Han flyttede saa med sin unge Kone og to Børn fra de pænere Omgivelser og bedre tilvante Forhold ind i de gamle, forfaldne Rønner med Lyngtag og Lergulve, tarveligt Bohave og ussel Besætning, saa han fik Brug for sin Dygtighed og Flid.

Da den gamle Sognefoged Jep Lund i Branderup var død, og Sognefogden i Roost, Hans Roftgaard, en kort Tid forestod Tjenesten, saa blev nu efter Husfogdens Forslag Hørlück indsat som Sognefoged af Amtmanden, hvortil der den Tid hørte en Mængde Pligter, „som at yde mig som hans foresatte Amtmand al skyldig Lydighed” og blandt meget andet „at have flittigt Tilsyn med alle Undersaatter, at de i rette Tid besørger deres Sæd lagt, og at de ej udlejer af deres Fæste Landerier, og i saa Tilfælde gøre Anmeldelse osv. alt under Trusel med Tab af sin Sognefoged Bestalling og anden vilkaarlig Straf, og denne Bestalling kostede 16 Rigsdaler 10 Stilling kurant, efter den Tid mange Penge”.

Hørlück blev Bestyrer af Fattigvæsenet og dertil nu fast ansat som Lærer. Da han selv drev sin Gaard, maatte han tidlig op; han gjorde sit Spand Pløjning før Skole-

tiden, arbejdede tidlig og silde og var aldrig i Ro.

Han var Sognets, dog især Byens Orakel, var i Stridspørgsmål som Mægler behændig, men især, og det bør understreges, var han en god, brav Familiefader samt en rigtig Børneven. I Skolen sad de helt smaa ofte paa hans Knæ; han kunde lege med Børnene og i Regelen straffe dem med sit Blik.

Til den Tid var han Egnens fremmeligste Lærer, flere store Dreng, selv langvejs fra, gik hos ham i Efterskole. Midt under Trearskrigen tog Hørlück sin Afsked.

Der kom nu yngre Lærere, og blandt disse var der en ejendommelig Fremtoning ved Navn Pedersen Han var fra Højrup i Lejrskov Sogn og Jelling Seminarist. Han kom hertil i Foraaret 1850 og rejste herfra i Juli 1851 til sit ny Embede som Lærer i Stenderup Føvling Sogn.

Han antog sig selv for en stor Regnemester og Matematiker og vilde gerne glimre dermed, men hans største Indvirkning paa de Unge var, at han lærte os god, sund dansk Stil, og især paavirkede han Børnene ved at indpode Kierlighed til vore Sagn og Oldtidsminder.

Saa i Efteraaret sendte han et Brev i Form af en Dagbog til min Fader, hvori han blandt andet skriver:

„Meget kære Ven!

Da jeg er i Forlegenhed med at faa noget at skrive om, saa tyer jeg til Dagbogen.

10. Juli: Saavel i Aftes som i Dag tog jeg Afsked paa flere Steder i min Skolekreds og tilsidst med Børnene, hvis Øjne syntes at sige: Farvel, kære Ven! og Lykke være med Dem — deres Aasyn sagde mere end dette. — Jeg forlod da Rurup, Mandbjerg, Toftlund Kirke, kom til Gramby, talte med Kromand Bennedsen om hans 2000 Humlestænger. Vi kom lidt før Solnedgang til Foldingbro — Dorte, der stod i Stald døren, kom ud til os, jeg gik med hende ind — der vankede adskillige Haandtryk af V—. Jeg stak Ild paa Piben og gik til Aate.

11. Juli: I Dag besøgte jeg Præsten; han blev glad, og jeg blev glad ved, at han blev glad.

14. Juli: I Aften besøgte jeg Dorte, som fulgte noget med mig paa Hjemvejen, og med hvem jeg havde en meget kærlig

Samtale, i hvilken Fremtiden var indflettet. 20 Juli: Var jeg i Foldingbro og besøgte Dorte, som klagede, at jeg kom for tidt.

28. Juli: Kartoffelblomsten lukkede sig under Solformørkelsen.

30. Juli: Besøgte jeg Dorte, som var meget venlig.

31. Juli: I Slotshøjen i Arrild maa der være en Bjergmand, thi hver Morgen hører man en Hane gale inden i den.

4. August: Ved at tænke paa Rurup mindes jeg Dyndkær, Rømet Trold, „Møllesaank" og Arrild Bromand.

15. August: Skolelærer K. Raben, født i Ørderup, bliver i Dag ægteviet til en Kvinde, som han vil tage med sig til Ribe.

20. August: Skal Dorte være hjemme i Vinter, saa tjener hun ikke noget, og du skal give Kostpenge — derfor maa I hellere til Efteraaret holde Eders Bryllup. — Jeg kunde ikke have noget derimod — men det er ikke ligegyldigt.

21. August: Rejste jeg til Højrup for at besøge min Fader.

26. August: I Forening med Fader, Moder og Ottesen, min Fætter og Embedsbroder, var jeg en Tur i Kolding.

29. August: Jeg besøgte Hans Rasmussen i Højrup. Han er Bødker. Havedyrker. Planteelsker og en hjemmegjort Videnskabsmand.

31. August: I Eftermiddags kom jeg til Aate igen og besøgte Morten Vat.

10. September: I Aften var jeg et Smut omme ved Teglovn. Mændenes og Kvindernes Forgaard løber ud i et. Der var meget Stof for en Digter.

20. September: I Dag var der Session i Ribe; ogsaa jeg var indbuden til dette Gilde.

8. Oktober: Jeg vil skrive til Thomas Fausbøl. Dette her optegnede er ikke min Dagbogs hele Indhold. Tak for sidst. Tak for Houro, Kendskab og Venskab. De og Familien hilses af Pedersen.

Hans Rolskov

Han skrev altid sit Navn „Rolfchau", skønt han i Kirkebogen for Aar 1790 er indført med Navnet Hans Rolskov. Det er naturligvis Skolen og dens halvtyske Lærer, der har villet forskønne hans Navn.

Efter sin Fader arvede han en Otting i Østergade i Rurup og var fra gammel Tid

nærmeste Nabo til Mandbjerg, og som saadan kom han ofte paa Aftenbesøg, især til Glæde for os Børn. Han var en stor Børneven. Naar han stampede Træskoene rene ude paa Stenbroen, var vi meget spændte, saa skred Døren listelig op, og gamle Hans Rolskov stod i Døren med Kasketten i Munden — han bed i Kanten, thi den hængte ned. Han brummede lidt. Saa var det første, han sagde: „Karakkede, karej, kasillede, kaput". Ja, hvad det var eller betød, veed jeg ikke, og det gjorde han heller ikke. Saa begyndte han at fortælle om sine Høns, baade den graa og den gule, og om sine Stude. Han kørte altid med Stude. Den ene var graabroget og den anden ligesaadan, og saa blev han ved paa den Maade. Siden trættes han med vore Forældre om Religionssager, Tro og gode Gerninger. Han var gammel Rationalist, fortalte ogsaa Historier om „Jep a Jordkær" og „Hans Wind a Tohede", to ejendommelige Personligheder. Undertiden læste han højt for os, men aldrig af Ingemann, for det var fuldt af Overtro. Han boede i en gammel Rønne, men 1844 flyttede han ud paa sin Mark og byggede sig en smuk, lille Bondegaard. Saa hen i Forsommeren skulde han have Brædder hentet i Aabenraa med de graabrogede Stude, og Snedkeren Christian Wilsen skulde med for at udvælge de bedste Fjælle. De kørte fra Rurup Klokken 2 om Natten og naaede de 4 Mil til Aabenraa lige for Middag, spændte fra hos Købmanden og kom ind til Brød og Kaffe; men det traf sig saa, at Købmandens Kone den Morgen havde faaet en Datter, og i den Anledning gav det nogle Kaffe-punche Men Klokken 2 var de rede, de havde Brædderne læsede paa, og mere end velforsynede med Kaffe-punche satte de sig paa Vognen; men en varm Sommereftermiddag gav Tørst baade for Folk og Stude, og de maatte derfor ofte til Kros, saa ved Solrøst var de i „Kløver Es" og fik der den sidste Omgang. Derpaa af Sted efter Hjemmet; men de faldt i Søvn, og Studene gik til Vellerup, ind i Christian Petersens Gaard. Der var Studene for en halv Snes Aar siden købte.

Om Morgen, da Christian Petersen kom op, da laa Studene midt i Gaarden og tyggede Drøv for Vognen, og de to gamle Karle laa og sov paa Læsset.

Lidt om Slægten Juhl

Skønt Slægten egentlig ikke hører hjemme her, men i Ørderup, saa tages dette med her paa Grund af den smukke Afslutning, som den her fik for en Gren af Slægten.

Sognefoged Hans Christensen Juhl, der ejede to større Gaarde i Ørderup, nuværende Ferslevs og Wilken Nissens, døde 1818. Som de fleste Medlemmer af Slægten havde han været stor Studehandler, der især var begrundet paa, at i Nørrejylland maatte kun Herremænd og Præster købe Stude af Bønderne, mens derimod Folk fra Sønderjylland ogsaa var berettigede dertil, saa flere tjente sig store Formuer derved.

For Hans Christensen er det gaaet den gale Vej, dels paa Grund af daarlige Tider og Statsbankerotten, saa paa Begravelsesdagen blev det Hele i Ørderup overgivet til Konkurs. Niels Ferslev købte saa den ene Gaard, og Hans Christensens tre Brødre, to i Hjerndrup og en i Haderslev, overtog den anden Gaard, saa Børnene forblev i deres Fædre hjem. Og Gaarden dreves paa Farbrødrenes Regning indtil 1824, da den ene af Sønnerne, Nis Juhl, formedelst rigt Giftermaal med Kaptajn Richelsens Datter i Aabenraa kunde overtage den. Dog, det varede kun to Aar, til 1826, saa gik han fallit, og Gaarden solgtes til Wilken Nissen fra Løgumgaard.

Nis Juhl købte ved Hjælp af Konens Slægtninge en mindre Gaard i Rurup, som 1839 maatte sælges og straks efter Nytaar 1840 døde Nis Juhl pludselig fra Enken med fem faderløse Børn. Nu overtog ti af Egnens betydeligste Mænd Gaarden, nemlig: Hans Martensen i Roost. Mads Kjærsgaard, Refslund. Hans Refslund i Bovlund, Hans Pauli i Vellerup, Mathias Refslund i Gestrup, Thomas Fausbøl paa Mandbjerg. Hans P. Andersen i Rurup, Hans Hørlück i Rurup, Christian Karstensen og Jes Bjorholm i Ørderup.

I Løbet af kort Tid blev den udstykket saa godt, at der bjergedes en lille Aftægt, Hus, Have og daglig, Mælk samt 1500 Rigsdaler Kurant. Enken sendte disse Mænd en Takskrivelse, hvori hun siger:

„Villigen, uegennyttig, forbunden med Selvopofrelse lagde de Haand paa Værket. Den algode Gud være takket deres Virksomhed fik et højst lykkeligt Udfald, til største Held for mig og mine og til stor

Hæder for dem selv. — Det er utænkeligt, at vi nogen Sinde kan gøre Gengæld, men deres Minde skal aldrig blive udslettet, ligesom jeg vil indprente Mindet om deres ædle Daad i mine Børns Hjerter og paalænge dem aldrig at glemme deres Velgørere.

Gunder Marie Juhl."

Kjesten Pærs

Hun var en Datter af den her før omtalte Stodderkonge Niels Pæsen og Hustru Maren Nielses, der var en Søster til Biskop Martensens Fader. Hun var saaledes Biskoppens Søskendebarn.

Efter at hun i en Aarrække havde været en flittig og søgt Tjenestepige, blev hun gift med en Tjenestekarl, Peder Vestergaard: De sad til Leje i Rurup, hvor hun kniplede.

Den ene af Sønnerne blev opnævnt efter Biskoppen, som Kjesten sagde: „Hver Purk kan blive Biskop, naar Vorherre kun vil". Dette blev meldt til Biskoppen, der ogsaa sendte et Par Specier i Faddergave. Men trods det, at Kjesten senere fik Præsten til at skrive til København om en større Understøtelse til Drengens Uddannelse, blev det ikke til noget. Da Drengen var konfirmeret, rejste han over for at fremstille sig for Biskoppen, men uden andet Resultat, end at han fik Rejsepenge for at komme tilbage igen.

Saa maatte han ud at tjene og blev siden gift med en Pige fra Vejen, men faa Aar efter rejste han fra Kone og Børn til Amerika. Konen kom hjem til sine Forældre; der sad hun nu med sine tre Børn en Tid uden at høre fra Manden. Pastor Svejstrup tog sig af Sagen, og hun blev skilt fra Manden, og ved denne Lejlighed hørte Svejstrup om Svigermoderen, den gamle fattige Enke Kjesten Pærs, hendes Historie og fine Slægtskab, saa nu skrev han til Biskoppen, og der kom straks til Jul 1882 hele hundrede Kroner samt Løfte om hundrede Kroner aarlig, saa længe han levede. Ja efter Biskoppens Død blev Bispinden ved at sende de hundrede Kroner, saa gamle Kjesten kunde nu leve en glad og sorgfri Alderdom.

Ja. Kjesten havde altid levet i Fattigdom, hun havde en „Lim" (Fejekost) i syv Aar, saa det godt kan siges, at hun levede i den sorteste Armod; men hun var altid ved Snakketøjet, glad og tilfreds. Hendes flydende Sprog med lange Sætninger kunde

nok blive lidt akavet. En Formiddag var hun paa Gæsteri. Som hun sad i Stuen for en Kaffetaar, blev der talt om Smørpriserne. Saa vender Kjesten sig pludselig om og ser efter Klokken og siger: „Ven det nu kommer til i Eftermiddag Kokken 3, saa er det fire Uger, siden Pær han døde, og i den Tid har a kun brugt et halvt Pund Smør."

En anden Gang var hun paa Julegæsteri, saadan ind imod Jul. og da hun havde faaet de hende tilkommende Almisser, blev hun bespist ved Køkkenbordet. Konen i huset fjernede sig ned i Kælderen til sit Arbejde; men Kjesten kunde ikke sidde længe paa et Sted. Hun før hen i Kælderhalsen og raabte: „Naa maa do ha Forvel og manne Guds Tak, lild Maren, en glædle Jul aa et godt Nyaar! Vorherre løn dæ aa Jørgen i Guds Rig, naa gaar æ op og pakker sammel".

Varselhistorier

Til Udflytning af Rurup maa endnu føjes en lille Varselhistorie. Som før er bemærket, var man i Rurup mere belæst end almindelig; deres Læsning gik, især begrundet paa deres gamle Præst og Opdrager H. P. Barfod, mere i den gamle rationalistiske Retning med Holberg, men især Bastholm som Midtpunkt, der kæmpede for den gyldne Middelvej med Fornuft, Pligter, Dyd og gode Gerninger, dog især mod al Overtro, dog skønt Overtro saaledes var banlyst, kunde de ved deres Sammenkomster og Gilder om Aftenen glide ind i en Masse Varselhistorier, saa naar den ene holdt op begyndte den anden.

Laust Møller, Branderup Mølle kom undertiden til Rurup og hørte deres mange Historier, især af Byens Kvinder. En Aften, da han var i Rurup og havde hørt en Del haarrejsende Varsler fortælle, og det netop gav en Pause, sagde han, at han nu vilde fortælle dem en Historie, og den var den rene Sandhed, da den var passeret for ham selv, og den var meget mærkelig osv. Da Øjeblikket nu var spændt, fortalte han:

Sidste Gang, han var her en Aften og gik hjem herfra sen Sengetid og kom ned i Friskær, kom der bag Paa ham en hel Del Vogne. Han gik til Side og stod ganske rolig ved Siden af Vejen. Den første Vogn var Ligvognen med Ligkisten; han afmalede baade Vogn og Heste, af de andre Vogne kendte han en Del, men da han var helt

henne i det, kunde han ikke huske dem alle, dog nævnte han nogle; men til sin store Forundring saa han, at den næstsidste var hans egen Vogn. Han sprang til og satte sig ved Kusken og kørte med til Branderup Kirke, hvorfra han saa gik hjem.

Roost

Sagn

Søndervold ligger i Engen Melvad sydvest for Roost. For en Del Aar siden var der en stor Jorddyngge paa flere Tusind Læs sammenbragt; nu er den til Dele udkørt.

Efter Sagnet skal her have staaet et Slot; det har i hvert Fald været en Træbygning, der findes ingen Murrester, kun Trækul. Rester af brændt Træ, forkullet Rug og brændt Ler fra de med Ler pudsede Rørvægge.

Sagnet fortæller ogsaa, at der ligger en stor Skat begravet, der kun kan optages ved Midnat om Nytaarsny. Nogle unge Karle, der for mange Aar siden tjente paa den Gaard, hvortil Engen hører, vilde prøve deres Lykke og drog den nævnte Aften af Sted med Skovl og Spade — men kom forskrækkede løbende hjem uden Haandværkstøj. Da de havde begyndt at arbejde stod Volden i lys Lue, og en sort Puddelhund med Øjne af Ild foer ud af Volden. Saa løb de hjem. Hvad de havde oplevet, vilde de nødig fortælle.

En Del Aar senere hen, da der kørtes Jord ud paa Engen af samme Vold, fandt Karlene en stor Sten, der lignede smeltet Kobber. Den tog de med hjem, men der blev saadan et Spektakkel i Huset, saa Manden bad dem om at føre den tilbage.

„Madses Hest" og „Madses Føl" var Navne paa to Kæmpehøje, en stor og en lille, der laa paa en Mark „æ Trekant". For en Del Aar siden er der ved Udgravning af den største, Høj, „Madses Hest", funden en stor Gul ring.

* * *

For en tresindstyve Aar siden kom der to af de store jyske Studehandlere fra et Husum Marked til Slægtninge og Bekendte i Roost, hvor de vilde overnatte. De fortalte, at da de var et lille Stykke østen for Arrilds Bro, kunde deres kraftige Heste helt pludselig ikke trække Vognen; Hestene blev gennemvaade at Skumsved og rystede af

Da han var til Ende med Historien, gav det Stilhed i Stuen

Laust Møller tog sin Hat og hilste Godnat; men siden fik han ingen flere Varselkrøniker i Rurup.

Angst. Da Handelsmændene saa bag om i Vognen, sad der en lille graa Mand med Hovedet under venstre Arm. De piskede paa Hestene, alt hvad de kunde, og kom blege af Skræk til deres Vært — de var næsten syge

Flere har været i Kast med Bromanden, „den lille graa Mand", der af Folk kaldtes „Klemet", saaledes Smeden fra Arrild, der havde været i Roost for at indkræve Regninger. Ved Broen havde „Klemet" hildet ham, saa han maatte hoppe helt til Arrild. Smeden flyttede saa fra Arrild og er død for flere Aar siden.

Og gamle Jørgen Langvad, han gik som Ungkarl, da han tjente hos Hans Martensen, Roost, til Arrild en Juleaftensdag om Eftermiddagen efter sit Vasketøj. Nede ved Kroen stod en Lodpæl. Der lagde han et Æble til Bromanden. Da han kom tilbage, var Æblet borte. Han kom hjem gennemvaad af Sved og lovede aldrig at byde "Klemet" Æbler.

For Præsten Ørbeck var Bromanden bange, og Præsten sagde, at han sandelig nok skulde tumle „den lille graa Mand".

Paa Sandet Mark i Retning efter Rurup ligger en lille Høj, som kaldes Galgebjerg. Der skal i sin Tid en Forbryder være bleven hængt.

Den ældste Skrivemaade for Bynavnet er Rofthath, og efter de Lærdes Mening tyder Navnet paa, at Byen stammer helt fra den allerældste Bosættelse da Manden eller Slægten Ro har bygget den første Gaard, Og Stath eller Sted er den oldnordiske Betegnelse for en enlig Gaard, der saa godt kendes fra Norge.

Roost ligger hyggeligt i en Vinkel paa Grænsen af Ager og Eng, hvor Kro, Skole og Maltkøller laa nær Vinkelens Toppunkt. Ja hyggelig ligger Byen som en Hiørne-Løjbænk, hvori de „store Rooster", som

Pastor Ørbeck kaldte dem, Slægtled efter
Slægtled har nydt alle Livets Goder.

Ved forrige Aarhundredes Begyndelse
bestod Byen med 40 Ottinger af 14 Gaarde,
deraf en paa 8 Ottinger, et Forbedelse og
12 Inderster. I Midten af Aarhundredet, da
Ørbeck gav Bønderne det smukke Tillægs-
ord, var Byen helt rensat for Inderster.

Selv Smeden maatte ud af Byen og
helt op til det nørre Skel med Rurup Hede
som umiddelbar Nabo, men saa fik Smede-
huset ogsaa det smukke Navn *Rosendal*.

Det var den daværende almindelige
Tidstanke, som Roost fik altfor godt an-
vendt, man vilde undgaa den megen Køre-
hjælp, som de mange Inderster skulde
have, som efter Læge, Jordemoder og
Brændselkørsel. Men vi faar nu se, hvor-
længe Adam bliver i Paradis. Tiden gaar nu
igen i modsat Retning.

Rostgaard

„I Sønderjylland staar endnu for hver
Mands Øie
Rostgaard, en frugtbar Gaard, om
hvilken mand med Føie
Formeener, den har haft af næste Sted
og Stavn,
Dend liden Landsby. Roost, fra Alders
Tiid, sit Navn.
Mand veed om samme Gaard, at aldt
fra Mande-Minde,
Hans Rostgaards Fædres Æt har været
der at finde;
Og at til femte Led har Søn og
Sønnesøn
Haft Bolig der og seet sin Eng og Ager
skøn.
Dend var, for mange Aar, i Ove
Rostgaards Eie,
Og Kirsten Bennekes, som fra de gode
Veie, Dem Himlen peege paa, har
skyldig Frygt at gaa.
Saalænge dennem Liv og Aand i
Brystet laa.
Gud gaf dem daglig nok fra Enge,
Skove, Tofte;
I Kiøkken, Kielder, Stald, i Lader og
paa Lofte;
Men deres Ægte-Seng det bedste
bragte frem.
Dend Tiid en vakker Søn, Hans
Rostgaard, skenktes dem.
Og Hand er dend, for hvem min Pen sig
nu vil væde.

Som vel sit Til-Navn fik fra Olde Fædres
Sæde;
Men blev til Heder og til Priis for det
igjen,
Som klart vil viise sig, før Pennen
legges hen.
Hans Fødsels-Dag var værd med gylden
Stiil at tegne,
Fordi paa samme Dag en Christen
allevegne
Har Hjertet hos det Kors, hvor Guds og
Davids Søn
Udgaf sit Hjerte-Blood for vores heele
Kjøn.
Dend Smitte, hans Natuur ved Adams
Brøde krænkte,
Forsoned blev og skjult, da Christus
hannem stenkte,
I Daabens Perle-Flood, et Naade-Segl
og Brev.
Hvorved hand Kirkens Lem og Livsens
Arving blev."

Ovenstaaende Linjer er tagne af den Ribe
Biskop Thuras Bog, en temmelig lang, rimet
Levnedbeskrivelse over Hans Rostgaard,
272 Sider i Kvart. Denne Bog har ogsaa en
Historie: Laurids Thura og Hans Rostgaards
Søn Frederik opholdt sig samtidig i Holland
og sluttede der et varigt Venskab, der
ebbede ud i, at Thura begyndte paa en ri-
met Levned Tegning af Helten Hans Rost-
gaard, og om hvilken han selv siger, at han
ikke vil beskæmme denne med fremmede
Ord, som nogle anser som Sølv- og Guld-
blomster, medens andre anser dem som
Rust- eller Fedtpletter. Det lange Digt er
bredt og ordrigt, men ikke meget poetisk,
og det faldt ret godt i tidens Smag. Bogen
laa færdig fra Thuras Haand 1720, men
Frederik Rostgaard vilde bekoste Udgivel-
sen, saa først 1726 fik Han Lejlighed til at
gennemgaa Manuskriptet, der blev ham en
kær Gerning, da han derved gennemlevede
i Mindet, hvad hans Fader havde udrettet
for Fædrelandet. Digtet vakte den Tid stor
Opmærksomhed ved det, at man paa Prent
fik en hel Skildring af Begivenheder, som
kun var kendte af faa.

Frederik Rostgaard uddelte 50 Eksem-
plarer, deraf kom 6 Eksemplarer til hans
egen Familie, vistnok 3 til Sønderjylland, 6
til den kongelige Familie og 3 til den
holstensk Slægt osv. Men ved Københavns
Ildbrand 1728 ødelagdes Oplaget, saa nu

er det en højst sjelden Bog. Det kongelige Bibliotek ejer et Eksempel og Slægten i Roost et, ligeledes har der været et hos en Slægtning i Vellerup.

Paa selve Gaarden i Roost er desværre det gode gamle historiske Navn Rostgaard gaaet af Brug, ja næsten glemt; det er her gaaet modsat af, hvad der ellers foregaar med Jagen efter Egennavne for den største Gaard i en Landsby. Saaledes er i den seneste Tid fremvokset: Hovedgaard, Bedtoftgaard m.fl. Men det skiller jo lidt bedre ved Gaardhandler.

Nu da de to gamle Halvgaarde er komne sammen, saa maa Ejeren, Peder Madson, nok formaas til at afstøve det gamle Navn og sætte Rostgaard over sin Dør — Tiden fordrer det.

Efter en gammel Stamtavle over Rostgaard Slægten af Kaptajn Lengenick fra 1830 fortælles der: I den øverste Ende af Roost har der staaet en enlig Gaard, kaldet Rostgaard. Gaarden brændte og deltes imellem to Brødre. Den Ældste byggede paa Tomten og tog Slægtnavnet Rostgaard, den Yngste byggede næstved, men efterlod ingen Arvinger.

Rostgaard har i over 300 Aar været delt i 2 halve Gaarde, og paa den sydligste af disse er den bekendte Helt fra Kronborg, Hans Rostgaard, født 1625, hvor Ove Rostgaard, gift med Kirsten Bennicke, boede, og hvorfra hele Rostgaard-Slægten stammer.

Men 36 Aar før er der af Hans Persen og Gregers Nielsen, der da boede paa den halve Gaard, indgaaet et Forlig, og over dette er der udstedt et Tingsvinde, hvoraf gives følgende:

„Vi efterskrevne: Ung Hans Outzen Herredsfoged i Nørre Rangstrup Herred, samt Sandemændene Chresten Jepsen i Bedtoft og Hans Olufsen i Gestrup, gøre fuld vitterlig for alle, at Anno 1589 den Tingdag næst før Bindsdag var skicket for os og menige Herredsmænd, som den Dag til Ting var, denne Brevviser, Hans Persen i Rostgaard, hvilken der lydeligen æsket og fik et fuldt Tingsvinde af otte uvildige, trofaste Dannemænd. hvilke for os vunde paa deres kristelige Tro, Sjæl og rette Sande, at de saa og hørte, at følgende fire Dannemænd: Jep Lausen, Jens Willanzen, Jes Outzen og unge Hans Outzen, alle fra Roost, vunde alle samdrægteligen inden

Tinget i den Hellig Aands Ed hvorledes de forligte Hans Persen med Gregers Nielsen i Rostgaard om sit Hus og Ejendom paa den Maade, at Hans Persen skal give Gregers Nielsen til det hundrede Mark, han har faaet før, og til det hundrede Mark, unge Hans Outzen paa Hestehave: Sex hundrede Mark lybsk det første nu strax, naar Gregers giver ham Skøde, og det andet om Mikkelsdag, og, naar det ikke betales i god Tid, da skal det nu betalte være forskødt.

De fire Hundrede skal hans betale Gregers om Valdborgdag førstkommende, og dersom de 400 Mark da ikke betales, da skal de betalte 200 Mark ogsaa være forskødt.

Og naar Gregers har de sidste 400 Mark, rømmer han strax Hus og Gaard med Hustru og Børn og alt sit Folk, og Gregers skal selv forsørge sin Moder med Hus og alt Andet.

Dersom Gregers ikke rømmer Huset om Valdborgdag, da skal han have forbrødt de 400 Mark, som han endnu skulde have.

Gregers skal sidde i Huset til Valdborgdag, og han skal have sin Baas samt alt Hilderum oven Bjelkerne, og Hans Persen skal have to Fag i Husenden neden Bjelkerne; og Loen skal de have tilfældes.

Gregers skal have to Fag norden Loen til sit Korn. Tørveladen skal Gregers have, Hans Persen skal straks have den Lade sønden Loen og Faarestien.

Og ald Rugsæden skal Gregers have, dette Aars Grøde. To Stykker Rugland skal Gregers saa om Mikkelsdag paa Svineblok, som løber neden østen for Gaarden, og det Blok neden „æ Sti" og int mer af Ruglandet. Ald den Byg Gregers selv har faaet, det skal han beholde, undtagen det østre Blok i Tofting, det skal Hans Persen have.

Og dersom Gregers kunde faa Land hersteds i Foraaret, da skal han have 20 Læs Vintermøg.

Det Foder, som Gregers med sit eget Krettur ikke kan fortære, det skal ham ikke skænkes bort, men det skal ikke være savnet.

Gregers skal have denne Sommers Grøde af Engen sønder Kjærskifte og ny Engskifte.

Alt det, der er nagelfast over Bord og under Bord samt Rugploven skal Hans Persen have, men den Fold Seng stal Gregers beholde.

Til det foreskrevne skal Hans Persen give Gregers den graa hjelmet Kvie, og Gregers derimod fire Mark lybsk i rede Penge.

D. u. S."

Til en lettere Forstaaelse af enkelte Ord i foranstaende Skøde gøres følgende Bemærkninger:

Skøde er Navnet paa det Dokument, der udstedes af Tingskriveren paa Tinget ved Ejendoms Overdragelser; Handlingen foregaar offentlig paa Tinget, og Offentligheden træder her i Stedet for Navne-Underskrift. Ordet stal være fremkommen ved at den, der sælger eller afstaar Ejendomme, kaster en fra Hjemmet medbragt Haandfuld Jord i Skødet paa den ny Ejer; alt sker i Stedet for Kontrakt, men dog kun for fri Bonde- og Ejendomsjord. Ved Fæstegaarde og Fæstejord sker Overdragelsen ved en Kontrakt, og saa ansøges om Fæstebrev, der udstedes i Kongens Navn af Amtmanden

Oprindelig var Bøndergaardene paa denne Egn fri Bondejord, men i Tidens Løb er der ved Gaver til Kirker og Klostre, ved at Slægter uddøde, især i Pestens Tid, opstaaet en Del øde Gaarde, som overgik til Kongen, og de nye Beboere blev da Arvefæste-Bønder.

Vinde, vunde, Tingsvinde er de ældre Udtryk for Vidne, vidnede og Vidnesbyrd paa Tinget. Uvildige Dannemænd er upartiske, sanddrue Mænd. Forstødt = tabt. Valdborgdag = 1, Maj. Blok er et lille Agerskifte, i Regelen en bred Tværager. Bord er egentlig Fjælle, her er der ment Loftet, „over og under Loftet". Sømændene har endnu „ombord", det vil sige: paa Dækket

Slægtskabet imellem de heri nævnte, Gregers Nielsen, der afstaar Gaarden til Hans Persen, og saa den senere Ejer Ove Rostgaard, kan ikke paavises, men den i Skødet nævnte Hans Ovesen kunde antages at være Fader til Ove Rostgaard.

Da der her er Tale om Skøde, som Gregers skal give, saa har Gaarden paa den Tid været fri Bondejord, og er senere, vistnok i de daarlige Tider, ovenpaa 30 Aars Krigen, gaaet over til Fæste.

Det er sjældent, at der til en lille Bøndergaard kan knyttes saa megen Historie.

I Aaret 1846 sælger den daværende Ejer af den nørre Halvgaard denne til Jep Hansen Reffing for 3200 Daler kurant, og længere hen i Tiden købte han ogsaa den søndre, saa nu er Rostgaard samlet igen.

Paa denne nordligste Gaard boede imellem 1770 og 1780 en meget dygtig Møllebygger ved Navn Magnus; han tømrede vest for Gaarden paa Svinblok en stor ny Vejrmølle. Da den var færdig, blev den kørt til Skærbæk Brohoved og sejlet til Ringkøbing, hvor den blev opsat.

I 1773 slog Lynilden ned i Arrild Kirke-taarn, der saa brændte. Nu vilde Kirkeværgerne have Magnus til at opføre det ny Taarn, men Husfoged Outzen benyttede sig af sin Stilling og paatog sig at opføre det af sit eget Træ fra Hyrup Skov. Taarnet staar nu skævt, og det hele blev noget Kludder.

Roost Fogedgaard

Den største Gaard i Roost, en dobbelt Gaard paa 8 Ottinger, har helt langt tilbage haft Navn af Roost Fogedgaard.

Efter et gammelt Tingsvinde fra 1662 er der. da salig Hans Hansens Enke, Maren Hanses, er afgaaet ved Døden, opstaaet Uenighed imellem Arvingerne, faa vidt man kan skønne 6 Døtre og ingen Sønner, og da de fem Arvinger med Hans Nissen fra Hajstrup hverken vil tage mod Arv eller give Afkald og Skøde, saa klager Hoved-Arvingen, Ridefoged for Hvidding og Nørre Rangstrup Herred, Hans Outzen i Brøns, der er gift med Dorthea Hanses fra Roost Fogedgaard, til Amtmand Kaj v. Ahlefeld i Haderslev, som saa befaler Herredsfogden Claus Caspergaard at indstævne alle Arvinger til Ting og befaler Tingskriver Niels Jepsen i Toftlund at tage imod Købesummen og give Ridefoged Hans Outzen Skøde.

Saa møder paa Tinget Herredsfogden, 2 Sandemænd, samt otte Dannemænd og de Indstævnte:

Hans Nissen i Hajstrup som Formynder for sin Farbroders Børn, Paul Garp for sin Hustru, Mergret sal. Richertz paa egne Vegne, Hans Nissen i Almsted for sin Hustru, Maren Hanses i Rudbøl paa egne Vegne, for at modtage, hvad der med Rette kan tilfalde dem efter salig Maren Hanses for de Ejendomme i Roost og Musvang, som salig Hans Hansen har besiddet.

Og da Købesummen er indbetalt til Herredsfogden, saa tilskøder Tingskriver Niels Jepsen disse nævnte Ejendomme til Ridefoged Hans Outzen og Hustru Dorthea Hanses og deres Arvinger at nyde og bruge til evindeligt Ejendom, og erklærer Niels Jepsen, at bemeldte Hans Rissen med alle Medarvinger maa lade dem nøje med de til Herredsfogden indbetalte Penge osv.

I et gammelt Skatteregister fra 1796 nævnes Detlef Outzen som Gaardens Ejer. Her nævnes ogsaa Kongens Kammer, 6 Fag, som var tilbygget til den vestre Ende af Salshuset, som var 33 Fag.

Disse 6 Fag var bygget for at Kongen, naar han rejste rundt paa Gæsteri, kunde her have et ordentlig Opholdssted. Naar Kongen forud rejste paa Gæsteri, saa lod han indkræve af Landgilden, der for hver Gaard var ansat in natura, saasom Svin, Lam, Gæs, Høns, Smør, Honning. Malt, Korn osv., lod det tilberede paa sit Opholdssted, saa her kunde Kongen opholde sig i kortere eller længere Tid og med sit store Følge fortære Egnens Landgilde.

Aar 1697 har Christian den Fjerde givet denne Gaard med tre andre, deriblandt Brønsgaard, Frigaards Rettigheder, hvilke for Resten ikke var store; Ejeren var fri for personlig Skat og Gaarden fri for Ægter, undtagen Konge- og Krigsægter.

Outzen-Slægten vedblev at være Husfogder, og Gaarden blev i Slægtens Eje indtil 1829, da de to halve Gaarde med Musvang samt Træbestanden af Hyrup Skov blev solgte til Brændevinsbrænder H. A. Jessen fra Tønder for 7000 Rigsdaler kurant. Taksationssummen var 21,000 Rigsbankdaler.

Jessen flyttede fra Tønder, dels for sin særlige Lyst til Landvæsen, og, det er fortalt, ogsaa for at faa en jævnere og sundere Opdragelse for sin eneste Søn og de mange Døtre. Han var en dygtig og virksom Mand og blev ogsaa en formuende Mand.

Gaarden er endnu i Slægtens Eje.

Følgende lille Historie kan passende her tilføjes:

Gæstgiver Kresten Knudsen i Ribe drev ved Siden deraf en betydelig Handel med Kælvekøer til København; de blev opkøbte paa Vestkysten af de sværeste og bedste og solgt til Brændevinsbræn-

dere i København, der malkede dem, indtil de blev fede af den megen Spøl. Hans ældste Søn Knud overtog siden Handelen, men da han blev rigt gift i Forballum og siden blev Godsejer af Trøjborg, saa maatte en yngre Broder, Jens Lassen Knudsen, der nu opholdt sig i Forballum, til at drive denne Handel, som han ogsaa drev en Tid, men det smagte ikke den opvakte unge Mand, der nu i Forballum havde været under Kolds Indflydelse. Han gav sig til at studere til Præst, blev 1852 Lærer ved Højskolen i Rødning, siden Præst og døde som saadan i Lejrskov. Han er Fader til Digteren Jakob Knudsen.

Men til Historien: Naar disse Køer var samlede, saa skulde de drives til København over Aarø Sund, gennem Fyn. — Saadan en Drift Køer paa en 20 a 30 Stykker og stundom mange flere maatte de unge Handelsmand selv være ved hele Tiden. Naar de kom til Hovedstaden, var de snart solgte. De havde deres faste Kunder. Med en saadan Drift Køer kom Jens Lassen en Eftermiddag til Bevtoft Kro, hvor Enken Ellen Krokone, Hans Krügers Moder, var Værtinde, og her vilde han overnatte med sine Køer. Han kom snart i religiøs Kamp med Værtinden, der var af den gamle Skole, om gudelige Forsamlinger, Balles Lærebog, Tro og gode Gerninger osv. Det førte til lidt højkrøstet Mundhuggeri. Imidlertid kommer Jessen fra Roost ind ad Døren paa sin Hjemrejse fra Haderslev; han hørte lidt paa den højkrøstede Kamp, gik omsider hen og klappede Jens Lassen paa Skulderen, og paa sit Tønder Maal sagde han: Bescheidenheit, Bescheidenheit, det klær aaltins et ungt Minnesk godt." Munden var stoppet paa den unge Mand, og Værtinden mente, at hun beholdt Valpladsen — ja, Historien har Pastor Knudsen selv fortalt.

Aar 1848 brændte Gaarden i Roost ved Torden; den blev snart opbygget, men de 6 Fag Kongens Kammer forsvandt ved denne Lejlighed.

Efter at Byen var udskiftet, byggede Husfoged Outzen Skovland oppe i det nordøstlige Hjørne af Roost Mark. Denne Gaard drev han selv en Del Aar og holdt der en Tærsker; men da denne blev bag efter

andre Folk med Tærskningen, saa sendte Outzen ham et rimet Fluesmækker-Brev:

„Se her kommer vi ridende kække
Til dig med en Bække-Fluesmække,
Og se til vores smaa Stumper,
Se, hvor de løfter deres Rumper.“

Stumper var et Par Heste af en hurlig-løbende Race. Naar Husfogden red paa en af disse og de saa en Hare, saa løb de selv efter den og kunde altid rende den ind.

Da Løgumkloster brændte og man saa det i Roost, saa snuppede Peder Enemark en af Stumperne og red over Stok og Sten til Løgumkloster i en Fjerdedel Time; han bandt Hesten ved Svikstilingen paa Møllen udenfor Knappesled.

Rasmus Holmer

Han boede paa den Gaard, som siden beboedes af Marten Hansen, Hans Martensen Hansen og igen af Sønnesønnen, Marten Hansen. Holmer ejede ogsaa en Gaard i Bovlund; han var Sandemand og havde mere Uddannelse end almindeligt, hvorfor han altid i de forskellige Skrivelser ved Udskiftningen betegnes med "Hr." foran sit Navn i Modsætning til de andre Bønder. Hvorfra han er kommen, vides ligesaa lidt, som hvorhen han er dragen. Kun Kirkebogen fortæller, at hans Datter var gift med Præsten Hammersteen, samt at han selv var gift med Ellen Andersdatter 1733. At Holmer ikke har været bange eller haft meget tilovers for Tysk, viser følgende:

Peder Therkelsen af Bovlund fremstod for Retten paa Tinget den 20. Oktbr. 1744 og oplæste et tysk Klageskrift imod Rasmus Holmer i Roost, Jørgen Møller i Branderup Mølle samt flere af de Bovlund Mænd; men Rasmus Holmer var ikke dermed tilfreds og krævede dansk Sprog, saa Peder Therkelsen blev afvist, og Paalagt, inden 14 Dage at fremkomme med sin Klage paa det danske Sprog.

I Arrild Kirke hænger en Lysekrone med Navn R. Holmer, Roost 1747. Efter de Gamles Fortælling skal det være et Soneoffer for et edfæstet Vidnesbyrd, som Holmer har aflagt om Markskellet imellem Roost og Nørre Løgum, hvorved han selv

skal have følt, at han har holdt vel meget paa sin egen Bys Fordel.

Slægten Rostgaard

Paa den østlige Gaard i Roost, der er en Ejendomsgaard, sidder salig Peder Hansens efterlevende Hustru Trine Pers som Enke, der paa Tinget Tirsdag den 4. Februar 1662 afstaar Gaarden. Men da hun er forsvagelig og kan ikke give Møde, saa møder hendes Broder: Broer Hansen af Arrild med Fuldmagt og tilskøder Niels Lauersen af Brøns og Maren Nisdatter af Arrild Gaarden i Roost med Ager og Eng, Skov og Kær, Hede og Mose, Husbygning og Løsøre, Kretter og Sæd, Kørendes og Urørendes af hvad Navn nævnes kan, og ald den Del, som har ligget til denne halve Gaard fra Arrilds Tid. —

Deres Datter Maren blev 1694 gift med Møllersønnen Marius Christensen fra Branderup Mølle, der er en Sønnesøn af Præsten Mikkel Wolfdal i Branderup, men han faar først Skøde 1702.

Igen gaar det paa Spindesiden, idet deres Datter Anne bliver gift 1730 med Klaus Christensen Rostgaard fra Rostgaard. Dermed flytter Rostgaard-Slægten til den anden Ende i Byen, hvor samme Gaard endnu huser Slægten med de skiftende Navne Hans og Niels. — Men 1763 blev daværende Hans Rostgaards Datter gift med Degn Evald i Arrild og deres Søn Hans Rostgaard Evald faar nu Skøde paa Gaarden 1793, saa herefter faar Gaardens senere Ejere det dobbelte Slægtnavn Rostgaard Evald. Dens nuværende Ejer er den niende i Peder Hansens og Trine Pers Bondegaard.

Af Byens Historie

Roost hører til Nørre Rangstrup Herred, men til Arrild Sogn, der med Undtagelse af Roost hører til Hvidding Herred. Deraf kan man mulig slutte, at Herredsskellet er ældre end Sogneskellet, eller med andre Ord, at Herrederne er oprettede og afrundede, før Sogne-Inddelingen er sket. Noget rigtigt Bevis gives ikke, da baade Herred- og Sogne-Dannelsen ligger længe før den historiske Tid og op imod den graa Oldtid.

Aar 1334 var der en adelig Gaard i Roost, som ejedes af Jakob Roftath. Om Rostgaard eller Roost Fogedgaard er

Levninger af denne adelige Gaard, er ikke at bestemme. Man maa nærmest antage, at den har ligget midt imellem, og at de gamle Rønner, det senere saakaldte „Kramboje“ er Rester af Lade og Stald af den adelige Gaard, der siden er blevne indrettede til Lejeboliger. Man bestyrkes deri ved at se Spor af den gamle Vej, der gaar paa skraa fra Hovedvejen og op lige forbi det gamle „Kramboj“.

De gamle Bylove fra Fællesskabets Tid er ikke mere, er rimeligvis gaaet bort ved Branden af Roost Fogedgaard 1848, hvor der gik en Masse Papirer op i Luer.

Efter Tingbogen ser man, at Roost gør Tilløb til at udskifte Heden allerede Aar 1723. Saa vidt man kan skønne, maa der have været 3 forskellige sammenhængende Stykker Hede: et til 5 Gaarde, et til 4 Gaarde og et til 2 Gaarde. Det vil sige hele Gaarde a 4 Ottinger.

Imod Slutningen af Fællesskabets Tid har Grandet indgaaet en Overenskomst om Græsningen paa Bymarken og oprettet et Græsbrev. Allererst deler de Byen i to Dele, en nørre og sønder Del. Til denne hører Herredsfoged Hoffmann, Mads Jensen, Niels Ottens Enke Merret, Rasmus Holmer, Peter Wind, Jens Wind og Anna Rostgaard. Til den nørre Del hører Monsieur Outzen, Peder Enemark, Hans Pedersen, Hans Hejnsen, Hans Enemark og Andreas Lourup.

De to sidste boede paa Roostgaard, to halve Gaarde.

Skellet mellem Marken til de to Bydele er fra den nordøstlige Kant paa Outzens Kaalgaard, derfra til Skyttevejen ved Hyrdehusets Kaalgaard, og følger saa den nørre Side af Skyttevejen til den østre Ende og derfra til en Pyt, som i Dag blev gjort norden Digledbro, og derfra gennem Hjørnen og Heden til en Sten, som i Dag er sat i Markskellet mellem Branderup og Roost Mark.

Peder Enemark har Frihed til at lade sine Svin gaa frit at græsse baade paa Nørre- og Sønderbys Gader og Forter af den Grund, at han selv skal holde et Led for Gaden til Brug for sine Kreaturer, naar de føres fra og til hans Hus.

Aar 1757 tager Nørrebyen Bestemmelser om noget opdyrket nyt Hedeland, hvordan det skal fordeles; men Peder Enemark føler sig brøsthølden ved denne

Fordeling, og forlanger et Syn optaget af upartiske Mænd, som ogsaa bliver tilstaaet, imod at han selv betaler Omkostningerne derved.

Først endelig 1775 sker den sidste og endelige Udskiftning af Roost Nørreby.

Tingbogen fortæller, at Tirsdagen den 5. Maj 1716 faar Hans Mikkelsen i Roost Skøde paa en halv Gaard, som Tøge Tøgesen formedelst begangen Lejermaal er frakommen.

Der, hvor Sandet nu ligger, laa indtil 1847 tre Lejehuse. Et laa, hvor Gaarden nu er bygget, det hed Store Sandet med tre Lejligheder, da dette en Gang var falden om, kaldtes det „Styrtom“. Der var ialt syv til otte Lejligheder, hver med Landerier til 3 til 4 Køer.

Efter en gammel Folketællingsliste fra 1840 har Byen den Gang 198 Indbyggere. — Men 1910 er der kun 129. I Løbet af 70 Aar er Folketallet gaaet 70 Personer ned — det bliver aarlig een Person; hvor ender dette?

Af Byens Marknavne kan nævnes: Skovkær, Engebjerg, Dyndkær, Hestehave lær, Melkær, Stisholm, Elkær, Skovdam, Gammeldam, Tyingvad, Flykær, Tudseng, Hiereng, Nørre og Sønder Flaader, Vringel, Hyskist, Tørrekrog, Haarslev, Boleng, Stakhy, Bækbjerg, Holmskifte, Myrbælle, Luskryl, Osken.

Af Veje: Skyttevejen eller Herredsvejen, der gaar efter Branderup, og Bjelumvej forbi Skolen efter Frisvad. Desuden de to Broer: Digledbro og Haarsled Sil.

„Æ Skippers“

Den lille hyggelige Gaard, der ligger mellem Branderup og Roost, derude ved Skovbrynet, er egentlig et Forbedelse eller Kaadnersted og laa før Udskiftningen i Toften til Roost Fogedgaard ud imod Skyttevejen eller Herredsvejen og havde Navnet „Æ Skippers“, som den nu har baaret i næsten 200 Aar.

Som et Forbedelsessted, der skulde besørge Øvrighedens Breve til andre Byer, var det skattefri og havde kun Hus, Have og Græsningsret til to Køer og to Heste paa Roost Mark, men til 8 Faar paa Refslund Mark. Denne Rettighed til Faaregræsning havde Roost overtaget imod Vederlag ved Refslund Skel, og derfor modtog, „Æ

Skipper" igen af Byen et lille Stykke Land ved sit Hus Og — hedder det videre i et gammelt Grandebrev fra omtrent 1757, — der skilles Byen i to Dele, Nørre-, og Sønderbyen, at Jens Nielsen Skipper maa lade sine to Køer græsse paa Nørrebyens Mark og sine to Heste paa Sønderbyens Mark.

I Fald han har et Svin eller to, da skal han græsse disse paa Nørrebyens Forte eller Gade.

Jens Nielsen Skipper maa ej, i Fald han fattes Køer eller Bester til sit Græs, tage noget fra andre Byer. Eller om een i Nørrebyen vilde leje af hannem, sine Besters Græs, og een af Sønderbyen vilde hyre sine Køers Græs, da maa det hannem, ej til-lades. Men derimod hvem i Sønderbyen vil leje Græs af ham til sine Bester eller i Nørrebyen til sine Køer, da er det tilladt, og tør han ikke rette sig efter Byens Takst, men maa tage det meste, han kan faa. Græsset skal han tage i Dyndkær.

Kaadner Niels Jensen faar 1783 for 2 Køers Græsningsret Land og Byggeplads udvist i Flykær. — Siden hed Manden Per Skipper. Engang havde Per Skipper en Daglejer, Sigvard, til at hjælpe sig med at grave Grøfter i Marken. Hver Aften, naar de kom hjem, spurgte Konen Marregret: „Skal vi ha' Sigvard længere endnu?" Saa en Dag i Marken siger Sigvard: „Nu bliver jeg kun i Dag, jeg er ked af at høre den Historie hver Aften." — „Ha, ha!" lo Per, „nu i Aften, naar hun spørger, saa giver jeg mig til at buldre, saa skal du ogsaa buldre". Saa om Aftenen buldrede de begge to, det hjalp, Marregret raabte: „Naar I vil tie stille, saa maa du beholde Sigvard,"

Omsider døde Marregret, og den Morgen, da hun skulde begravnes, og Stuen var fuld af Folk, der sad og spiste Flæsk, sad Per henne ved Bisseldøren, hvor Liget laa. Han sad uden Frakke med Vest og Undertrøje, saa linnede han Døren ind til Liget og sagde: „Pip, pip. Marregret," samt sagde til Gæsterne: „Spis nu kun af Flæsket, til det skummer i Mundkrigerne," Og til de Unge sagde han: „Den her Undertrøje har æ haj, sin æ fri til Marregret, hun var fra Tarm, der kund' æ nok gaa til paa jen Dav; men saa skuld' æ aasse løf et Styk, lisse laant som herfra aa til Hønning — det skuld' æ av og til."

Skoler

Roost den 31. Marts 1771: Da der for nogle og tyve Aar siden af samtlige skatteydende, kongelige Undersaatter, undtagen nu salig Herredsfoged Berthelsen og Forbedelses-Manden Jens Skipper, paa fælles Bekostning er bygget en tre Fags Skole med Skorsten og Jern-Billægger Kakkelovn i det nordvestlige Hjørne af Peder Enemarks Sønder Kaalgaard, som menes at være omtrent midt i Byen, og hvortil enhver har bidraget lige meget, saa har vi, for at Ungdommen kan faa den nødvendige Undervisning i dens Kristendom, indgaaet til Efterlevelse følgende Bestemmelser:

1. samtlige Gaardejere, enten de har Børn eller ej, skal bidrage lige meget til Skoleholderens Kost og Logi.
2. De, som vil have Børn i Skole, skal selv leje og betale Skoleholderens Løn.

Denne lille Skole paa tre Fag, der laa i Peder Enemarks Kaalgaard og havde baade Skorsten og Jern Kakkelovn, er altsaa bygget lidt efter 1740.

Saa engang sidst i Tyverne i forrige Aarhundrede var der gaaet Ild i Skolen, alt indvendigt, Borde og Bænke, brændte, men det blev derved. Da hele Loftet laa fuldt af Peder Enemarks Boghvede-Avner, kunde Ilden ikke fænge i Tømmer og Tag.

Men i Aaret 1834 var Skovriderens Jæger, den der velbekendte Tøgesen, en Dag paa Jagt i Roost, ved en saadan Jagt vilde en Del af Bønderne gerne med, og denne Dag var det Dyrlægen Peter Hansen Enemark, Kromanden Peter Enemark, Hans Martensen Hansen, samt et Par af Beboerne mere. Da Dyrlægen blev hentet hjem til en syg Hest, saa blev de andre bagefter, men de havde forud aftalt, at de vilde samles i Kroen.

For nu paa en nem Maade at varsko Dyrlægen om deres Hjemkomst, blev de enige om at affyre deres Bøsser, og da de stod i Nærheden af Skolen, skød de paa denne, men da Forladningen, som de havde benyttet, var dels Blaar, dels Papir, saa stak det pludselig Ild i Taget paa Skolen, der var fuld af Børn, der alle fo'r barhovedet ud, og mens Skolen brændte, bjærgede den unge Hans Outzen alle Kasketter, undtagen sin egen, som han glemte. Det værste var, at Krogaarden nær var brændt

med, hvis ikke store John fra Bovlund havde været der, da han ved sin Snarraadighed og Ihærdighed stadig slukkede, naar det var begyndt at tænde og saaledes reddede baade denne og flere Gaarde. Hans Martensen vred Hænderne og klagede gudsjammerligt.

Nu maatte der bygges en ny Skole. I Nærheden af de to Kølhuse blev der købt Byggeplads af Jerk Otzen for 25 Rigsdaler kurant. Af enkelte Udgiftsposter kan nævnes: en ny Kakkelovn 12 Rigsdaler kurant, 17 Læs Ler a 8 lybsk Skilling, samt 10 Rigsdaler kurant for Opsyn ved Skolens Opførelse. Hele Byggesummen blev paa det nærmeste 1000 Mark kurant eller i nuværende preussisk Mønt 1200 Mark.

Malkøller

Her i Byen har man helt fra ældre Tid selv lavet sit Malt. Bygget satte man selv i Blød, „Støb“, og gjorde det helt færdigt, indtil det skulde tørres paa den fælles Malkølle — ja, Roost havde hele to Kølhuse, der laa i Nærheden af den nuværende Skole.

Naar Byen havde 2 Malkøller, skulde man antage, at de altid har lavet kraftigt Øl.

Følgende lille Historie tyder paa det modsatte: Præsten Giældstrup fra Skærbæk kom en Dag ridende til Marten Hansens i Roost, Kjesten Martens, som hun kaldtes, vilde traktere ham med et Glas Øl.

„Dit Øl er tyndt og surt som sædvanlig“, sagde Præsten. „Den Gang du bryggede, har du nok haft Samson til at bære Vand og Lazarus til at bære Malt. En anden Gang, naar du brygger, skal du gøre det omvendt, saa skal det nok blive bedre“.

En Ramse

Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig en Høn' til Løn,
Hvad skal Hønen hedde?
Skruk i Donner hed min Høne
Med al hind fem smaa Kyllinger.
Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig en And til Løn.
Hvad skal Anden hedde?
Snævver i Vand hed min And.

Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig en Gaas til Løn.
Hvad skal Gaasen hedde?
Strækhals hed min Gaas.
Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig et Faar til Løn.
Hvad skal Faaret hedde?
Trip i Traad hed mit Faar.
Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig en Ko til Løn.
Hvad skal Koen hedde?
Knøvlhorn hed min Ko.
Æ tjent ved saa rig en Mand;
Han blev oltid riger'.
Han gav mig en Hest til Løn.
Hvad skal Hesten hedde?
Staa paa Stald hed min Hest,
Knøvlhorn hed min Ko,
Trip i Traad hed mit Faar,
Strækhals hed min Gaas,
Snævver i Vand hed min And,
Skruk i Donner hed min Høn'
Med al hind fem smaa Kyllinger.

Rimsmeden Hans Damm

Før var det temmelig almindeligt, at der rundt om i Landsbyerne fandtes hjemgjorte Rimsmede, især blandt Skolemestre og Degne, der drev deres Digtekunst som en Slags Husflid. Blandt disse var Hans Damm, der var Lærer i Roost, og som siden ogsaa levede i Allerup og Bovlund, hvor han begge Steder har efterladt noget af sit Værk.

Han gik som alle Skolemestre den Tid om paa Madning, og da Grød om Aftenen ikke faldt i hans Smag, saa lavede han i Roost ligesom senere i Allerup Rim om Grød med Variationer:

Drikker The, i smukke Koner, Drikker den i Spandefuld'. Jeg vil blive ved min Vane, Blive Grøden tro og huld. Grød er god, baade sur og sød, Den er god, baade haard og blød, Om den ogsaa er lidt svejen, Derved er vi ikke vrejen, Thi vi veed, at somme Gryder Gerne haver disse Lyder.

Naar man i en Bondegaard blev for langt tilbage med Vintertærskningen, blev der i Regelen til denne Gaard af Naboens Karle

sendt en „Fluesmækker" med et Brev paa Rim". Hinnch Thomsens Karle sendte saaledes følgende Rim til Hans Martensens Karle, forfattet af Hans Damm:

Hej saa luftig. Jens og Pær De kan
Plejlen svinge. De nu alt udtærsket
har, Ingen kan dem tvinge.
Tammes spille saa labeet, Det vel
Aarsag hafde, Mens han lajt æ
Mogkaret, Stod han der og gafde.
Naar han haj en Kaarfuld paa, Ind til
Mor man gange, Smør og Ost og Brød
at faa, Og med Brændvin prange.
Dagelønner mange maa Nu heran at
tærskke. Tammes kan ved Vind'det
staa, Over Fluor herske.

En Eftermiddag gik Hans Damm frem og tilbage paa Skolegulvet og grublede; med eet sprang han i Vejret og sagde, nu har jeg det:

„Der blev mig to i Stil for stærk, Jeg
tror, det var Josias og Jerk!"

Børnene saa forundrede paa ham Sagen var den, at der var bestilt en Kurve-Vise om en Ungersvend til om Aftenen, og Tiden nærmede sig, da den skulde løbe af Stabelen. I Visen skulde alle de Ungersvende nævnes ved Navn, som skulde indbydes til Kurvegilde, og medens det var let at finde Rim, der passede til de almindelige Navne, var det de 2 ovennævnte Josias og Jerk (Josias Schack og Erik Otzen), der havde voldt Hans Damm saa stort Bryderi. Det var meget almindeligt før, at naar en Frier havde faaet en Kurv, saa blev der indbudt til et saadant Kurvegilde, og de indbudte Ungersvende maatte saa selv tage en Pige med til Gildet, for Dansens Skyld.

Ældre Folk kan endnu mindes et Kurvegilde i Ørderup, som en ung Pige, efter at have givet en Frier en Kurv, indbød til — „et Korre-Høtte". Ligeledes var det den Gang — ja til langt ind i det nittende Aarhundrede — Skik og Brug, at man sendte hinanden „Bindebrev" til Navnedag, og paa Tamperdagen, og den Bundne maatte saa give ud, gøre Gilde, ligesom et Kurvegilde. Det var jo en Lejlighed til at faa en glad Aften og en Svingom. Et Bindebrev sluttede som oftest med:

Jeg binder dig hverken med Baand eller
Bast, Men med en Skrivelse saa fast;

Bunden er du, og bunden skal du være.
Indtil du løser dig med Ære.

Da Hans Rostgaard 1807 gjorde Rejsegilde, blev Hans Damm for sent indbudt; han blev fornærmet og lavede et Rim, som sluttede saaledes:

Men den, som her tog Pennen fat, Kom
ikke med, min Tro. Han mangler
Pudder til sin Hat Og Kalk til sine Sko.

—

Børne Ramser

Goj Daw Soj Per Flaw. Hvor vil do hen?
foj Per Ven. Til Tynder soj Per Bynder.
Hvad vil do der? soj Per Bær. Køf Lys
soj Per Tys, hvor manne? soj Per
Kanne. Fir
soj Per Lir. Det er nok soj Per Kok.
Jen, to.
Kys vor So,
tre, fir,
spil aa æ Lir,
fem, sejs,
Maren Smejs,
Syv, Ot,
tap ØI i æ Pot,
Ni, ti
tap mer i,
Ælle. taal,
Æ Ko den braal,
tretten, fjorten,
tael aa Morten,
femten, sejsten,
tael aa Krejsten,
Sytten, atten,
klap saa Katten,
Nitten, tyv,
la' et derved blyv.
Et Straaj i æ Glas
det sejer Ras,
En Mus i æ Krus,
det sejer Rasmus;
Tolv raadden Æg, op ad en kalket Væg,
det sejer Rasmus Raaddenskæg.

Ligesom Meddelelserne om Roost er begyndt med at hidsætte den første Paragraf af Bogen om Ridefoged Hans Rostgaard paa Kraagerup i Kronborg Amt, saa bringes herved endnu Slutningen af denne Bog, der, foruden de 78 Paragrafer i saakaldte alexandrinske Vers, lyder som følger:

Nu legges da i Herrens Navn,
 Mens Skibet kommet er i Havn.
 Min ringe Pen tilside.
 Hvad over dend vil gaa for Dom,
 Hvis dette Verk for Lyset kom,
 Kand jeg vel ikke vide.
 Men dog, som det der skues maa
 Igjennem Glas med Farver paa
 For vores Øjne spiller.
 Nu Purpur-rødt som Roserne;
 Nu hvidt som Himmel-falden Sne
 Og nys udsprungne Liller.
 Nu blaat, nu grønt, nu sort som Ravn;
 Alt som de Farver have Navn,
 Mand lood i Glasset brænde:

Saa vil om Skriftet af enhver
 Just dømmes, som Gemøttet er
 Paa dend, det faar i Hænde.
 Det bedste muligt bliver sagt,
 Naar dend, det skreev, har været lagt
 Et gustent Liig paa Baare.
 Da Ham ej Venne Klap og Smiil
 Og ey misgunstig Brod og Piil
 Vil kildre eller saare.
 GUD lade Noorden staa i Floor,
 Og Danner-Kongen sterk og stoor,
 I Velde højt opstige;
 Og aldrig dend i Danmark bo.
 Som ej er Kongen huld og tro!
 Meer har jeg ej at sige !

Slutning

Ved mit Farvel til de tre Byer maa det være tilladt at gøre et Par Bemærkninger.

Selv om man hverken er Tilhænger af eller særlig forelsket i Afholdssagen, maa man dog være glad ved dens Afdeling i Branderup, da den i Længden vil virke hen til, at der flyder flere danske Sedler i Valgurnen.

Den indfødte Rurupper skænker altid ren Vin i — der findes intet grumset. Den Anke, at her øves vel megen Kritik, kan komme deraf, at vi i Rurup har læst Holberg vel ofte. —

Over Indkørselsportene i Roost kan der passende staa: Suum cuique. I gamle Dage saa man stadig syv til otte Vogne køre fra Roost til Markederne i Tønder — hver Vogn med sin Ejer.

Den i Aarhundreder stadige Indvandring fra Tønder Amt, til „det sønderjyske Gosen“, kan godt være Hovedaarsagen til de tyske Sedler i Urnen.

Da nu den største Del af Nørre Rangstrup Herred er behandlet, og kun en mindre Del mangler, nemlig: Toftlund og Tirslund Sogne og to tredje Dele af Bevtøft Sogn (Hjartbro med Bevtøft Mølle, og Neder Jersdal hører til Gram Herred), saa kunde der havde ligget en Fristelse og Opfordring til at tage fat paa Resten, især ovenpaa den store glædelige Begivenhed med den gamle „Nordslesvigske“, at hun paa sine gamle Dage igen er nedkommen med en kraftig og velskabt Arving med det gamle smukke Navn: „Nørre Rangstrup Herreds Landboforening“, og som saaledes har Førstefødsels-Ret i det gamle Herred.

Denne Begivenhed kan kun vække Glæde i vor paa Fødsels-Nedgang saa stærkt paavirkede Tid og give Mod og Lyst til at sysle med Arven i Nørre Rangstrup Herred, der nu i et Par Menneskealder har ligget hengemt og næsten glemt. Men trods Glemselen, saa er Livskraften dog saa stærk, at Folke-Maalet i hele Herredet endnu er ensartet, at der skal et fint Øre til at finde Forskel paa Maalet i Herredets Byer. Samlivet og Samarbejdet i næsten otte Aarhundreder har givet Herredets Folke-Maal faste Former. Der kunde saaledes nok være Grund til at give sig i Lag ogsaa med Resten af Nørre Rangstrup, men trods alle Fristelser, saa maa dette ligge til yngre Kræfter, tilmed da de nødvendige Midler og Forudsætninger, som hidtil saa rigelig har været til Stede, ikke forefindes til Resten.

I vor Tid, da der sættes Mindestøtter for alt muligt, vilde det være paa sin Plads, at den Nyfødtes Værger slog sig sammen med deres gamle Slægtning „Sønder Rangstrup Herred“ og satte en passende Sten paa det gamle Tingsted i Rangstrup med Indskrift: „Rangstrup Herreds gamle Tingsted“. Dette kunde opfriske den gamle Forbindelse og virke fornyende til begge Sider.

Hvor rigt det Liv, som rinder hen
 I Mindets skønne Drøm,
 Og der forynget ser igen
 Sit Hjertes føde Drøm I
 Hvor rig er den, som slig en Skat
 I Sjælens Dyb har gemt,
 Og maner frem af Fortids Nat,
 Hvad andre have glemt!

— V. K. —

Æfterslet til Minder fra Branderup Sogn og Roost

En ældre Mand fra J. Fausbøls Fødeegn har endvidere meddelt efterstaaende:

Mange har sikkert med Interesse i de sidste 3 Aar læst, hvad J. Fausbøl har meddelt i sine „Minder fra Agerskov Sogn“ og nu sidst i „Minder fra Branderup Sogn og Roost“.

Der tør haabes, at J. Fausbøl ikke har noget imod, at der til disse sidste Minder tilføjes Smaastykker af forskellig Art.

* * *

En Ramse, der til Dels ligner — og godt kan kaldes — Pendant til en af dem, der er meddelt fra Agerskov:

Fra æ Møl aa te æ Køl'.
Dær vaar inne anner ind',
Som to smaa skidden Kvind'.
Den jen hun saad aa rør i æ Grød,
Den vaar hverken sur eller sød,
Dær vild' æ i aa slik
Li' som hun vild' te aa nik.
Hun tow en Tørrebrand
Aa slov mæ, saa hun saared' min
Hand.
Æ nej.
Aa det swej —
Æ sprang op te Bjilken
Aa spildt dem old djer Mjilken,
Æ gøer dem en værr' Skaj:
Æ staak Eeld aa bjer bæst Laj,
Æ ræend'
Aa det bræend;
Æ kom op te Tjærborre Lej,
Dær mødt mæ en lille Kvej,
Æ tow op min lille Knyw
Aa staak en i æ slunken Lyw:
Rivl, Ravl,
Femten All —
Dem ska' do ha Pøls a.

* * *

En Legsvise, der sidst i Halvtredserne er kommet til Egnen med vestjydske Tjenestefolk:

A haar hør, der skuld vær Legs, Aa det skuld vær i Awten,

Aa a vild aa saa gjarne mæ.
For det skuld gaa lidt fawten.

Aa bywer et it i vor ejen By,
Saa blywer et i Daldover,

Aa saa taer a mi Kjærrest mæ,
For det er det a hower.

Saa ska vi en Gjenvvej gaa
Over Lasses Tofte,
Saa ska Mari Sidsel mæ
I hind Fløjels Kofte.

Saa daandser a mæ Mett Mari,
Bitte Bolles Søster.
An mæ lille Ann Sofi,
Ret saa læng a lyster.

Oltid daandsed' do mæ Mari,
Oller saa do te mæ,
Do gik mæ saa stolt forbi,
Vild ej kjennes ved mæ.

Lille Kjesten tror do da,
Te a vild bedrøw dæ,
Det haar oller venn mi Awt,
Men a vild kun prøw dæ.

A haar tænk til Atteraar,
Vild vi hold vor Høtte,
A faar Arber aa æ Gaard,
Naar Pær Hansens flytte.
Om vi faar et it saa fedt,
Hvi sku vi bedrøwes,
Naar der kun er Kærlighed,
Rigdom ej behøwes.

* * *

En anden gammel Vise, eller i det mindste, hvad der er opbevaret af den:

Jeg har et Æble udi min Lomme,
Det gemmer jeg til min bedste Ven,
Men vidste jeg, at hun ej vild' komme,
Saa spiste jeg jo mit Æble selv.

Jeg har forsoren at drikke Brændevin,
Jeg har forsoren at spille Kort,
Men jeg har friet til en holsteensk Pige,
Det er det værste, som jeg har gjort.

Jeg saa i Vester, og jeg saa i Øster,
Jeg saa i Syd, og jeg saa i Nord,
Jeg saa saa mange smukke Piger
danse,
Men aldrig faae jeg den, jeg saa i Fjor.

* * *

En Afskrift af Arrild Sogns Kirkebog:
„In nomino Jesu, Anno 1714, Dom 4 p.
pascha blev Tøge Tøgesen af Roost
absolveret. Dom 5, p, pascha blev An
Jensdatter af Roost absolveret og udlagde
til Barnefader Tøge Tøgesen af Roost.
Men da Tøge hverken kan betale Bøder
eller Underhold til Moder eller Barn, saa
bliver han omsider sat fra Gaarden".

Det samme fortæller Fausbøl om Tøge
Tøgesen efter Tingbogen „Af Byens Histo-
rie". Man ser saaledes, at Tingbogen og
Kirkebogen stadfæster hinanden —, dog at
Kirkebogen taler et tydeligere Sprog om
Aarsagen til, at T. Tøgesen i 1716 maatte
gaa fra Gaarden.

(At absolvere betyder her „at faa Synds-
forladelse efter at have staaet Skrifte";
Dom 4, p. pascha): 4, Søndag efter
Paaske).

* * *

Et Bønsskrift fra en Præst i Arrild, der først
var Hjælpepræst og senere Sognepræst der
fra 1688 til sin Død 1720. Der kan spørges:
hvad kommer Arrild Sogn „Branderup og
Roost" ved. Jo paa en Maade dog, da Roost
er en Del af Sognet, den Del, der hører til
Nørre Rangstrup Herred. Det er vel nok lidt
af at „gaa over Aaen", men der er i hvert
Fald Forbindelse:

„Høy og Velbaarne Greve,
Naadige og Høybydende Hr. Amtmand!
Jeg understaar mig udi dybeste yd-
myghed at fremrekke Hans Høy Grefl,
Exellentze denne min ydmygeligste
Supplique, formoder visselig Hans Høy
Grefl. Exellentze kaster et naadigt øje
der udi.

Jeg fattig Præstemand, siden den
ulykkelig ildebrand Anno 1698 d. 29.
Aprillis afbrændte i min lønlig fraværelse
min ny og velopbygte Præstegaard med
stumt og stage, hafver antaget en
Otting meget arme og magre øde
Kierrke Jord som af Arrilts tid hafver lagt
til Arrilt Kierrke og skylder aarligen deraf
3 tønder Rug til samme Kierrke,
som af Arrilt Kierrkebog land bevistes,
hvilket i disse dyre aaringer land
beregnes paa 14 elle 15 rdlr. Og foruden
denne store skyld som ligger til Arrilt

Kierrke og ieg aarligen maa udgifve
contribuerer ieg til Hans Kongl. Mayst.:
lige med de andre Fæstegaarde i
maaneds skat, fripenge og landgilde,
Rytterhold sampt andre paabydende
skatter, alligevel at der ikke findes en
fod Jord mere til de 2 Otting Kierrke Jord
end som af Arrilts tid hafver lagt til Arrilt
Kierrke, hvilket jeg fattig Mand ej
lengere kan udstaa, og er derfor at
befrygte at den arme Kierrke herefter
mister sin rettighed med mindre Hans
Høy Grefl, Exellentze som Kierrkens
Patron vilde tage den og mig i forsvar,
og lade mig nyde den samme naade som
den Kierrke Tjenere Madz Simonsen i
Barsboel i Skærreberk Sogn i Hvidding
Herret nydt hafver. hvis Kierrke Jord var
og af gammel forseelsze kommen under
Kongl. Mayst.: Contribution ligesom
dette, men af Hans Høy Grefl. Exellen-
tzes naade er hand fra Hans Kongl.

Maysts. Contribution libererit og Kierrken
nyder sin rettighed. Maatte ieg fattig
Præstemand være saa lycksalig, at Hans
Høy Grefl, Exellentze min naadige og
Høybydende Hrr. Ampt Mand vilde lade
mig nyde lige forsvar, og Skatteliggeren
maatte tilholdes at udelukke mig af
deres Skatteregister, saassom ieg hafver
ikke en fod Jord at contribuere af til
Hans Kongl. Mayst.: men alene det som
af Arriltstid hafver lagt til Arrilt Kierke.

Jeg formoder visselig at Hans Høy
Grefl. Exellentze hielper en fattig Præfte
Mand og under mig forskaansel for
Kongl. Contribution, som ieg ej formaar
at udgifve.

Den Almægtige Gud deele sin Naade
rigelig igien med Hans Høy Grefl. Exel-
lentze og hannem med timlig og ædig
velsignelse belønne, hvilket ynsker

Hans Høy Grefl. Exellentzes min
naadige og Høybydende Hr. Ampt Mands
tro flittig forbedere til Gud.

Christian Mechlenborg
Pastor til Arrild Kierrke i Haderslevhuuss
Ampt i Hvidding Herret.

Navneregister

Herunder en liste over de personer, med sideangivelse, der er omtalt i bogen.

A P Krøyer; 8	Ellen Krokone; 46	Hans Olufsen; 44
Amtmand Reventlow; 36	Erik Otzen; 51	Hans
Amtsforvalter Lucas; 19	Erik Pedersen; 16	Outzen; 36; 44; 45; 46; 49
An Jensdatter; 54	Etatsraad Lucas; 37	Hans Ovesen; 45
Anders Heisel; 22	Evald Clausens; 14	Hans P. Andersen; 40
Anders Jensen; 18	Fausbøl; 2; 17; 54	Hans Pauli; 40
Anders Lausten; 12; 13	Fr. Fischers; 28	Hans
Anders Laustens; 13	Frederik Barfod; 9	Pedersen; 17; 35; 36; 48
Anders Lyck; 14	Frederik Bundesen; 18	Hans Pedersen
Andreas Bruhn; 8	Frederik Rostgaard; 43	Refslund; 35
Andreas Kjører; 11	Gregers Nielsen; 44; 45	Hans Persen; 27; 44; 45
Andreas Lourup; 48	Gunder; 33; 35; 41	Hans Peter Barfod; 8
Andreas Th. Ørbeck; 10	Gunder Marie; 33; 41	Hans Rasmussen; 39
Anna Rostgaard; 48	Gunder Marie Juhl; 41	Hans Refslund; 40
Anne Marie; 17	H. A. Jessen; 46	Hans Rissen; 46
B. Bentzen; 16	H. P. Barfod; 41	Hans Roftgaard; 38
Birret; 28	Hans af Sønderborg; 20	Hans Rolskov; 39; 40
Biskop Block; 6	Hans Andersen; 24; 33	Hans
Biskop Martensen; 24; 41	Hans Andersen	Rostgaard; 43; 44; 47; 51
Biskop Middelboe; 8	Martensen; 24	Hans Rostgaard Evald; 47
Biskop Thuras; 43	Hans Christensen; 40	Hans Rostgaards; 43; 47
Bold Oves; 24	Hans Christensen Juhl; 40	Hans Rurup; 16
Bondesøn Johannes; 11	Hans Dam; 38; 50; 51	Hans Rurupes; 16
Broder Henning; 18	Hans Damm; 50; 51	Hans Sørensen; 16
Broer Hansen; 47	Hans Enemark; 48	Hans Thøjsens; 17
Bunde Andersen; 18	Hans Gaarde; 17	Hans Wind; 16; 40
Bunde Lauridsens; 16	Hans	Hein Hansen; 15; 16
Bunde Petersen; 36	Hansen; 6; 13; 15; 17; 34;	Hein Torstensen; 16
Chresten Jepsen; 44	45	Helduaderus; 22
Chresten Markorsen; 19	Hans Hansens; 45	Herredsfoged
Christian Billum; 7	Hans Hejnsen; 48	Berthelsen; 49
Christian den Fjerde; 46	Hans Hejsel; 13; 19	Herredsfoged
Christian Karstensen; 40	Hans Hørlück; 38; 40	Hoffmann; 48
Christian Mechlenborg; 54	Hans Høy Grefl; 54	Herredsfoged Zeuthen; 17
Christian Mikkelsen; 21; 22	Hans Jensen Gaarde; 35	Hertug Hans den
Christian Møller; 15	Hans Jepsen; 16	Yngre; 20
Christian Petersens; 40	Hans Klaabos; 26	Hinnch Thomsens; 51
Christian Wilsen; 40	Hans Kromand; 16	Holmer; 47; 48
Christine Peders; 22	Hans Krüger; 27; 46	Hr. Abbed; 18
Claus Caspergaard; 45	Hans Krügers; 46	Hr. Giliat; 7
Claus Sehesteds	Hans Markorsen; 19	Hr. Hans Rahr; 12
Datter; 35	Hans	Hr. Mikkel; 7
Cleridavocatur; 11	Martensen; 40; 42; 47; 49	Hr. Søren; 7; 8; 15
Degn Evald; 17; 18; 47	; 50; 51	Husfogden Clüver; 21
Degn Gammelgaard; 28	Hans Martensen	Husfoged
Detlef Outzen; 36; 46	Hansen; 47; 49	Outzen; 17; 24; 45; 46
Ditlev Christiansen	Hans Mikkelsen; 48	I. C. Lindberg; 10
Outzen; 8	Hans Mortensens; 16	I. K. Block; 6
Dorthea Hanses; 45; 46	Hans Musmand; 36	Ingeborg, Detlev
Ejke Skrædder; 18	Hans Nielsen; 18	Outzens; 8
Ellen Andersdatter; 47	Hans Nissen; 15; 16; 17; 45	J. Fausbøl; 53

Jakob Bjørnsen; 36	Kjestine Wolf; 22	Nicolaj Freuchen; 8
Jakob Knudsen; 46	Klaus Christensen	Nicolaj Widding; 15
Jakob Roftath; 47	Rostgaard; 47	Niels Ferslev; 40
Jeb Paulsen; 34; 35	Kong Frederik den II.; 20	Niels Jensen; 49
Jef Thøjsens; 6	Kresten Knudsen; 46	Niels Jepsen; 45; 46
Jens Hansen; 21; 36	Kristian den Fjerdes; 22	Niels Kromand; 25; 26
Jens Hansens Enke; 36	Kromanden Peter	Niels Lauersen; 47
Jens Jepsen; 18	Enemark; 49	Niels Ottsens; 48
Jens Jørgensen; 17	Landmaaler Quorp; 19	Niels Pedersen Skytte; 24
Jens Lassen; 46	Las Hansen; 6	Niels Pæsen; 24; 25; 26; 41
Jens Lassen Knudsen; 46	Laurids Gaarde; 36	Niels Terkelsen; 15
Jens Nielsen Skipper; 49	Laurids Møller; 22	Niels Aalling; 29
Jens Nissen; 16	Laurids Thura; 43	Nis Artsen; 18
Jens Paulsen; 34	Laust Møller; 41; 42	Nis Hansen; 34; 37
Jens Persen; 18; 34	Lausten; 12	Nis Jensen; 18
Jens Poulsen; 35	Lavst Gaardes; 28	Nis Jensens Hegn; 18
Jens Skipper; 49	Lindberg; 10	Nis Juhl; 40
Jens Skjoldager; 6	Lorens Mathiesens; 25	Nis Kromands; 23
Jens Willanzen; 44	Lorens Ridder; 19	Nis Lassen; 18
Jens Wind; 23; 48	Lærer Thau; 35	Nis Lorup; 18
Jep a Jordkær; 40	Mads Jensen; 48	Nis Madsen; 17
Jep Borg; 18	Mads. Kjærsgaard; 40	Nis Nielsen; 16
Jep Hansen Reffing; 45	Madz Simonsen; 54	Nis Smeds; 24
Jep Lausen; 44	Magnus; 45	Ole Worm; 4
Jep Lund; 25; 38	Major Ingversen; 38	Ottesen; 39
Jep Lunds; 25	Maren; 7; 24; 25; 28; 36; 41;	Ove Rostgaard; 43; 44; 45
Jep Nissen; 18	45; 47; 51	Pastor Barfod; 23
Jep Sognefogeds; 25	Maren Arenkiel; 7	Pastor Freucken; 16
Jerk; 50; 51	Maren Hanses; 45	Pastor Knudsen selv
Jerrig Tjelløssen; 21	Maren Nielses; 25; 41	fortalt.; 46
Jes Bjorholm; 40	Maren Nisdatter; 47	Pastor Kock; 11
Jes Kjær; 18	Maren Nisses; 36	Pastor Outzen; 12
Jes Outzen; 44	Mari Klaabos; 26	Pastor Schou; 9
Jessen fra Roost; 46	Marius Christensen; 47	Pastor Svejstrup; 41
Johan Andresen; 7	Marregret; 49	Pastor Ørbeck; 43
John fra Bovlund; 50	Marten Hansen; 47; 50	Paul Garp; 45
John Paulsen; 34	Marten Hansens; 50	Paul Jepsen; 35
Josias; 51	Marten Larsens; 24	Paul Jessen; 35
Josias Schack; 51	Marten Tøjsen; 21	Paul Thomsen; 37
Juhl; 40	Mathias Refslund; 40	Pauline Dons; 38
Jørgen Jensen; 19	Mergret sal; 45	Peder Christensen; 21; 22
Jørgen Langvad; 42	Met Less; 15	Peder Enemark; 47; 48; 49
Jørgen Møller; 47	Mette Adolfsdatter Lefs fra	Peder Hansen; 19; 35; 47
Jørgen Tjellusen; 22	Aabenraa; 7	Peder Hansen Refslund; 35
Jørgen Wolf; 22	Mette Jenses; 36	Peder Hansens; 47
Kaj v. Ahlefeld; 45	Mette Lefs; 7; 8	Peder Jabsen; 36
Kaptajn Lengenick; 44	Mikkel Pedersen Wulfdal; 7	Peder Jensen; 19
Kaptajn Richelsens	Mikkel Wolfdal; 47	Peder Johansen; 22
Datter; 40	Monsieur Outzen; 48	Peder Jørgensen; 36
Karen Klaaboes; 24	Morten Refslund; 14	Peder Kjærgaard; 19; 36
Kirsten Bennekes; 43	Morten Skolemester; 38	Peder Knudsen; 36
Kirsten Bennikke; 44	Morten Vat; 39	Peder Lauridsen; 16
Kjesten Gaarde; 17	Mourids Podebusk; 15; 35	Peder Madsen; 44
Kjesten Martens; 50	Møller Nielsen; 22	Peder Nissen; 36
Kjesten Pærs; 41	Nicolaj Brorson; 8; 9	Peder Olufsen; 16

Peder Pedersen; 17	Præsten Hammersteen; 47	Søster Kjesten; 12
Peder Poulsens; 25	Præsten Krøyer; 23	Tage Jensen; 18
Peder Quorp; 16	Præsten Michel Wolfhall; 4	Tage Møller; 9
Peder Rimers Datter; 5	Præsten Ørbeck; 42	Therkild Jensen; 18
Peder Therkeldsen; 17	Rasmus Hansen; 16	Thomas Fausbøl; 39; 40
Peder Truelsen; 17	Rasmus Holmer; 17; 47	Thomas Petersen; 7
Peder Vestergaard; 41	Rasmus Rossen; 38	Tjelluf; 20; 22
Pedersen; 39	Rhode; 6	Tjelluf Møller; 20
Per Borrig; 18	Rolfchau; 39	Tjelluf Møllers; 20
Per Gunnesen; 18	Sigvard; 49	Trine Pers; 47
Per Kristians; 25	Simon Christensen; 17	Truels Olufsen; 36
Per Laurup; 18	Skovrider Musmann; 15	Truels Persøn; 20
Per Lausen; 18	Sofie Regine; 19	Tæstens; 5; 14
Per Madsen; 18	Sognefoged Hørlück; 26	Tæstens Gaard; 5; 14
Per Skipper; 49	Svoger Hans Peder	Tøge Tøgesen; 48; 54
Per Skrædder; 18	Andersen.; 35	Tøgesen; 49; 54
Per Væt; 26	Søren Fisker; 5; 6	Wilken Nissen; 40
Peter Hansen Enemark; 49	Søren Frese; 36	Wilken Nissens; 40
Peter Sørensen; 10	Søren Hegelund; 15; 16; 17	Wulff Powisch; 18
Peter Wind; 48	Søren Hytter; 12; 15	Ægedius Lauritzen.; 6
Peter Worm; 20	Søren Lassens; 23	Ørbeck; 10; 11; 26; 43
Provst Chrystalsin; 8	Søren Lorenzen Hytter; 7	
Præsten Giældstrup; 50	Søren Nissen; 27; 38	